

REPUBLIKA CRNA GORA

**NACIONALNI PLAN AKCIJE
ZA MLADE**

Podgorica, 2006.

SADRŽAJ

UVOD	3
ANALIZA SITUACIJE - MLADI U CRNOJ GORI	7
OBRAZOVANJE	8
ZAPOSŁJAVANJE	13
ZDRAVLJE	20
UČEŠĆE U ŽIVOTU DRUŠTVA	26
LJUDSKA PRAVA	28
KULTURA	34
SLOBODNO VRIJEME	36
INFORMISANOST I MOBILNOST	39
PORODICA	43
UVID U POSTOJEĆE STRATEGIJE I PRAVNU REGULATIVU	46
PETOGODIŠNJA STRATEGIJA	60
OBRAZOVANJE	61
ZAPOSŁJAVANJE	62
ZDRAVLJE	63
UČEŠĆE U ŽIVOTU DRUŠTVA	64
LJUDSKA PRAVA	65
KULTURA	66
SLOBODNO VRIJEME	68
INFORMISANOST I MOBILNOST	69
PORODICA	70
PLAN AKCIJE 2007	71
Budžet	71
Obrazovanje	72
Zapošljavanje	75
Zdravlje	83
Učešće u životu društva	87
Ljudska prava	91
Kultura	94
Slobodno vrijeme	96
Informisanost i mobilnost	99
Porodica	106
PRIMJENA NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA MLADE	108
MONITORING I EVALUACIJA	117
ANEKS 1. Proces izrade Nacionalnog plana akcije za mlade u Crnoj Gori i učesnici u procesu	119
ANEKS 2. Rječnik sa pojašnjenjima i definicijama korištenih termina i skraćenice	129

UVOD

Mladost je, u svakom društvu, specifičan, izazovan, ali ne i lak period života. Posebno kada se brojne promjene u fizičkom, psihološkom i socijalnom razvoju podudaraju sa dramatičnim promjenama u društvenoj realnosti. Život mladih u Crnoj Gori danas, u odnosu na period mladalaštva njihovih roditelja, veoma se razlikuje i teško je uočiti one tipične generacijske događaje i iskustva, koja se, u stabilnijim društvenim periodima, obično prenose i ponavljaju, o kojima se priča sa onim neizbježnim zaključkom da je - "svaka mladost ista".

Društvena tranzicija i duboke promjene koje se dešavaju zadnjih petnaestak godina, učinile su ovu generaciju mladih izuzetnom, iz više razloga i na više načina. Okruženje u kojem su se vodili ratovi, rušenje ekonomije koja nije bila zavidna, ali je bila relativno stabilna, raspad tradicionalnih vrijednosti i slabljenje institucija, samo su neki od razloga zbog kojih Crna Gora pripada krugu "zemalja u tranziciji".

S druge strane, promjene su donijele i mnoge novine, mogućnosti i šanse. I mladi ovdje, kao i u drugim regionima, direktni su svjedoci i učesnici onih rijetkih historijskih perioda u kojima se rađaju nove države, uspostavljaju novi društveni, ekonomski i socijalni odnosi. Izazovi su veliki, ali je nemoguće poreći činjenicu da ova generacija mladih ima i šansu i privilegiju da ulazi na društvenu scenu baš u ovo vrijeme.

I odrasli i mladi u Crnoj Gori danas se suočavaju sa problemima i izazovima koji zahtijevaju nove stavove i vještine, spremnost za stalno učenje i mijenjanje i racionalniji pristup životu. Promjene o kojima govorimo ne znače raskid sa prošlošću ili njeno zaboravljanje. Naprotiv, umijeće da koristimo najbolja iskustva naše skorašnje ili dalje prošlosti osnovni je uslov kreiranja jasne vizije - kuda i kako dalje, do kojih ciljeva.

Dugoročni razvoj naše zemlje zavisi, u velikom stepenu, od uslova u kojima će živjeti mladi ljudi. Njihovo povjerenje u budućnost i spremnost da žive i rade ovdje može se graditi samo na sposobnosti mladih da utiču na sopstveni život i na život društva. Mehanizmi za stvaranje većeg prostora i mogućnosti za takve uticaje su učešće, snaženje i uključivanje mladih u društvene procese. To je nemoguće postići bez jednog stepena opšteg društvenog dogovora, odnosno razumijevanja novih pozicija i mogućnosti mladih da se uključe u željene društvene promjene, kako od strane njihovih samih, tako i ostalih djelova društva.

Stoga je izrada Nacionalnog plana akcije za mlade u Crnoj Gori, prvog dokumenta ove vrste kod nas, višestruko važna.

Cijeneci dobre strane različitih mjera, organizacija i politika kojima je naše društvo i ranije iskazivalo brigu i podršku prema mladima, neizbježan je zaključak da su one često bile fragmentirane, nedovoljno funkcionalne i

prevashodno protektivne. Zato je bilo neophodno krenuti korak dalje i razviti sistemski i koherentan pristup društva potrebama mladih. U tom smislu, Nacionalni plan akcije za mlade nije neka nova, specijalna, specifična ili politička agenda za mlade. Mnogo tačnije, on je zajedničko ime za postojeće, ali i nove, do sada nedostajuće, društvene mjere u svim oblastima koje su važne za zdrav razvoj mladih i njihovo aktivno uključivanje u društvo.

Dvogodišnji proces izrade temeljio se ne samo na posvećenom radu predstavnika ministarstava, drugih državnih organa i stranih partnerskih organizacija, nego i na ogromnom doprinosu velikog broja mladih ljudi iz domaćeg nevladinog sektora, a posebno tzv. običnih mladih ljudi, koji su svuda oko nas - učenici, studenti, nezaposleni, izbjeglice i raseljena lica, marginalizovani mladi ljudi - a čiji glasovi se rijetko čuju ili nedovoljno slušaju. Dakle, sveobuhvatan pogled neminovno sadrži i pogled iz perspektive mladih.

Otvorenost i participativnost procesa izraz je našeg nastojanja da Nacionalni plan akcije za mlade u Crnoj Gori, već u fazi izrade, osnaži i ohrabri mlade da izraze svoja mišljenja i stavove o važnim pitanjima njihovih života, ali i da ukaže na mlade kao osnovni društveni kapital i resurs za sopstveni razvoj i razvoj društva.

Nacionalni plan akcije za mlade nije ni savršen ni sasvim završen dokument. Naprotiv, on otvara mnogo više pitanja nego što nudi gotovih odgovora. («Dobro postavljeno pitanje je pola odgovora.»). Osim toga, ovaj dokument je razvojan - poziva na dalje uključivanje, dorađivanje i stalno prilagođavanje. I dileme i razvojnost čine da ovaj dokument reflektuje život i realnost mladih i društva u kojem žive.

Već u procesu izrade postalo je jasno da ovaj dokument ne može obuhvatiti i predstaviti sve specifičnosti i različitosti života mladih u Crnoj Gori: mladih na sjeveru ili jugu Republike, mladih koji još uče i onih koji još čekaju na posao, mladića i djevojaka.... Dokument, u tom smislu, može biti korisno polazište za razvoj lokalnih planova akcije za mlade koji će biti još bliži realnosti života različitih mladih koji ovdje žive.

Konačno, strukturirani i osmišljeni pristup - koraci u razvoju ovog dokumenta - korisno su iskustvo za vođenje procesa izrade ostalih strateških dokumenata i u našoj zemlji i u regionu. Biće nam zadovoljstvo da svoja iskustva i znanja podijelimo sa svima koji to požele.

Uz veliku zahvalnost svima koji su doprinijeli da se izradi ovaj dokument i koji, zajedno sa mladima, jesu njegovi vlasnici i korisnici, izražavam nadu da će, sa istim elanom i posvećenošću, nastaviti da dugoročno primjenjuju u njemu sadržane aktivnosti, u cilju dobrobiti svih mladih u Crnoj Gori.

Podgorica, septembar 2006.godine

Anđa Backović
Nacionalna koordinatorica

REPUBLIKA CRNA GORA

Demografske karakteristike

Republika Crna Gora se nalazi u jugoistočnom dijelu Evrope i pripada oblasti srednjeg Mediterana. Prostire se na površini od 13.812 km² i naseljava je 620.145 stanovnika.¹ Gustina naseljenosti je 44 stanovnika na km².

Prema svom geografskom položaju, Republika Crna Gora pripada jadransko-dinarskom dijelu Balkanskog poluostrva. Na jugoistoku se graniči sa Albanijom, Jadransko more je odvaja od Italije na jugu, susjedi su joj Hrvatska i Bosna & Hercegovina na zapadu i Srbija na sjeveru.

Glavni grad odnosno administrativni centar Crne Gore je Podgorica (173.000st.), a prijestonica i ujedno istorijski i kulturni centar je Cetinje.

Nacionalnu strukturu čine: Crnogorci 267.669 ili 43,16%, Srbi 198.414 ili 31,99%, Bošnjaci 48.184 ili 7,7%, Albanci 31.163 ili 5,03%, Muslimani 24.625 ili 3,97%, Hrvati 6.811 ili 1.1% i ostali.²

Prema popisu iz 2003. godine u Republici je bilo 314.920 žena i 305.225 muškaraca.³

Ministarstvo prosvjete i nauke: Knjiga promjena (urednik S. Backović), Pobjeda, Podgorica, 2002.

¹ SG CG - 2005, strana 46.

² SG CG - 2005, strana 50.

³ SG CG - 2005, strana 50.

U starosnoj strukturi dominira mlađe stanovništvo, do 29 godina starosti, iako je teško očekivati da će se taj trend nastaviti.

Politički sistem

Nakon raspada jugoslovenske federacije, praćene dugim i iscrpljujućim konfliktima u najbližem okruženju, koji su ostavili dubok trag na politički, socijalni i ekonomski razvoj Crne Gore, ona je postala članica dvočlane federacije - Srbija i Crna Gora. Na referendumu, 21. maja 2006. godine, Crna Gora je postala nezavisna država, a uskoro i 192. članica Ujedinjenih nacija.

Crna Gora je ušla u period snažnih društvenih, ekonomskih i političkih reformi, sa svim posljedicama koje prate takve procese. Osim uređenja unutrašnjih prilika i stvaranja podsticajnijeg ambijenta za ukupni društveno-ekonomski razvoj, reforme su usmjerene i na jačanje evropskih integracija.

Crna Gora je parlamentarna država. Njenu skupštinu čine poslanici koje biraju građani neposrednim tajnim glasanjem, na osnovu opšteg i jednakog biračkog prava.

Ustav Republike Crne Gore određuje da zakonodavnu vlast vrši Skupština, izvršnu Vlada, a sudsku sudovi.

Predsjednika Republike biraju građani neposrednim i tajnim glasanjem na period od 5 godina.

Makro organizaciju državne uprave u Republici Crnoj Gori čine 18 ministarstava, dvije republičke uprave, tri republička sekretarijata i 8 republičkih upravnih organizacija.

ANALIZA SITUACIJE - MLADI U CRNOJ GORI

Prema podacima popisa stanovništva iz 2003.godine, u Crnoj Gori živi 620.145 stanovnika. Od tog broja, 143.338 je mladih uzrasta od 15 do 29 godina⁴ - što čini 23,2% ukupnog stanovništva.⁵

Rezultati popisa ukazuju da je demografsko starenje zahvatilo Crnu Goru, na čitavoj teritoriji. Prosječna starost na nivou republike dostigla je 35,9 godina, dok je 1991. godine iznosila 32,7 godina. Zabrinjavajući je pad stope prirodnog priraštaja u zadnjih nekoliko godina: sa 5,1 u 2001. godini, na 3,5 u 2004.

Prema evidenciji Zavoda za zapošljavanje Republike Crne Gore, na zaposlenje čeka 21,9% nezaposlenih mladih od 25 godina. Od ukupno 48.834 nezaposlenih lica krajem 2005. godine, mladih u starosnoj grupi od 15 - 30 godina je bilo 18.395. U ukupnoj nezaposlenosti, mlade osobe sa invaliditetom/hendikepom (u daljem tekstu: *mladi OSI/OSH*) učestvuju sa 5,4% - na evidenciji Zavoda se nalaze 234 OSI/OSH u kategoriji mladih od 15-30 godina. Zvanični podaci govore da je u periodu od 2000. do 2005. godine došlo je do smanjenja nezaposlenih mladih u ovoj starosnoj grupi, sa 42.627 na 18.395.

Mladi u Crnoj Gori sve kasnije stupaju u brak, a uslijed ekonomske zavisnosti, veliki broj mladih dugo ostaje u zajednici s roditeljima - »prođužava« se život kod primarne porodice, dok se stvaranje vlastite porodice i djece odlaže za neki budući period.

Posljednjih godina se bilježi lagani pad zaključenih i porast razvedenih brakova. Broj sklopljenih brakova u 1991.godini je bio 3.817, a 2004. godine 3.440 (-10 %). Broj razvedenih brakova u 1991. godine je bio 388, a 2004. godine je iznosio 505 (+30 %).⁶

Hrabra nova generacija, jedna od rijetkih studija koja se bavila mladima na ovim prostorima, otkriva da je 2002. godine svega 39% mladih željelo da ostane u svojoj zemlji, 9% nije bilo sigurno, a ostali su se nadali da će otići u inostranstvo.⁷

Statistički gledano, mladi u Crnoj Gori su prilično »nevidljivi«: veoma je malo napora do sada uloženo u pravcu adresiranja potreba, problema, interesa i ciljeva mladih kroz istraživanje, pa je stoga malo dostupnih podataka relevantnih za ovu populaciju.

⁴ Obuhvaćena su i lica sa navršениh 29. godina života.

⁵ MONSTAT - Zavod za statistiku Republike Crne Gore, SG CG - 2005, Podgorica

⁶ Ibid.

⁷ Hrabra nova generacija - mladi u SR Jugoslaviji, UNICEF, 2002.

OBRAZOVANJE

«Jedna od najvažnijih odlika svih obrazovnih sistema jeste sposobnost kontinuiranog prilagođavanja savremenim potrebama društva. Održiv obrazovni sistem odlikuje sticanje primjenjivih znanja, vještina i sposobnosti koje učenicima/ama omogućavaju aktivno učešće u društvenom životu. Sveobuhvatna vizija reforme obrazovnog sistema u Crnoj Gori predstavljena je u dokumentu *Knjiga promjena* iz 2001. godine. Nova vizija sistema obrazovanja je u skladu s ukupnim strateškim pravcem i reformskim ciljevima Vlade Crne Gore na uspostavljanju demokratskog, razvijenog i otvorenog društva, zasnovanog na vladavini prava, multietničkoj raznolikosti, uzajamnom razumijevanju i toleranciji. *Knjiga promjena* predstavlja jasnu viziju obrazovnog sistema koji podržava navedene ciljeve uz poštovanje pozitivnih vrijednosti nasljeđa i tradicije.»⁸

Obrazovni proces u Crnoj Gori se sprovodi kroz različite vidove formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja.

Formalno obrazovanje u Crnoj Gori «...ostvaruje se u predškolskoj ustanovi, školi, zavodu, kod organizatora za obrazovanje odraslih i u domu učenika...» (Čl. 3. Opšteg Zakona o obrazovanju i vaspitanju, Sl.list RCG br. 64/02).

Reforma obrazovanja počela je da se primjenjuje školske 2004/05.g. u 20 osnovnih škola i u svim srednjim stručnim školama⁹. Reforma je utemeljena promjenom zakonske regulative i donošenjem novih obrazovnih programa za sve nivoe obrazovanja (predškolsko vaspitanje i obrazovanje, osnovno, gimnazijsko, srednje-stručno i visoko obrazovanje), kao i za pojedine provajdere koji se bave obrazovanjem odraslih.¹⁰ Implementacija novog kurikuluma podrazumijeva ne samo poboljšanje formalno-tehničkih uslova rada u školama, nego i suštinske promjene koje se tiču sadržaja, obima i načina usvajanja znanja i njegovog vrednovanja.

Školska 2005/6:

- **Broj osnovnih škola : 161**
- **Broj srednjih škola: 48**
- **Broj učenika u osnovnim školama: 74759**
- **Broj učenika u srednjim školama: 31903**
- **Broj fakultetskih jedinica: 15 fakulteta + 4 insitituta; od 2006/7 dva nova fakulteta: psihologija i stomatologija**
- **Broj studenata (aktivni, diplomci, apsolventi) 13991**
- **Broj studijskih programa od 2006/07: 72**

⁸ Strateski plan reforme obrazovanja za period 2005 - 2009. godine.

⁹Školske 2005/6 uključeno je jos 27 osnovnih škola; od 2006/7 novih 28 i sve gimnazije.

¹⁰ Provajderi obrazovanja - Institucije, organizacije koje pružaju raznovrsne usluge u oblasti obrazovanja.

Reformskim rješenjima postavljeni su ciljevi:

- stvaranje uslova za optimalni razvoj potencijalnih mogućnosti svakog pojedinca/ke,
- uvažavanje njegovih/njenih individualnih, socijalnih, nacionalnih i kulturnih potreba, kao i nacionalne i vjerske pripadnosti,
- uvažavanje različitosti i posebnosti potreba, želja i mogućnosti izbora i svestranog obrazovanja na svim nivoima,
- Razvijanje svijesti o nacionalnoj pripadnosti, kulturi, istoriji i tradiciji, kao i uključivanje u proces evropskih integracija.

Polazeći od navedenih ciljeva, prepoznaju se trenutni problemi prisutni u oblasti obrazovanja mladih: **infrastrukturni i programski**.

Infrastrukturni problemi

Nivo opremljenosti škola u Crnoj Gori je neujednačen, često u zavisnosti od sredine i regije. Evidentna je nedovoljna opremljenost učionica i kabineta savremenim nastavnim sredstvima. Školski prostori su često neadekvatni, zastarjeli i sa prevaziđenom opremom, posebno u manjim mjestima i na seoskom području. Škole generalno raspolažu malim brojem računarskih kabineta, a i postojeći se nedovoljno koriste. Istovremeno, nema dovoljno posebnog prostora u školama koji bi se koristio za vannastavne sadržaje, kao ni prostora za produženi boravak učenika.

Cijene udžbenika i školskog pribora su i dalje visoke za veliki broj roditelja. Takođe, nema dovoljno udžbenika za nastavu na albanskom jeziku.

Evidentan je manjak smještajnih kapaciteta u **učeničkim i studentskim domovima** i zastarjelost objekata, što se odražava na uslove života i rada u njima. Uslovi u studentskim domovima su bolji od onih u učeničkim domovima (npr. u Podgorici).

Posebno su u nepovoljnom položaju **mladi u seoskom području**. Najčešće pohađaju 4 ili 8 razreda osnovne škole u svom mjestu, a srednje školovanje nastavljaju u novoj sredini. Kao najčešći infrastrukturni problemi u seoskim školama ističe se nedostatak savremenih nastavnih sredstava i kabinetska nastava, kao i problem prevoza đaka od kuće do škole.

Mladi OSI/OSH još uvijek ne mogu kvalitetno da se uključe u vaspitno-obrazovni proces, jer je evidentno postojanje arhitektonskih barijera, neadekvatnih uslova boravka u školskim prostorima, kao i nedostatak adekvatnih didaktičkih sredstava. Vrlo je skroman i knjiški fond namijenjen ovoj ciljnoj grupi. Većina specijalnih ustanova u kojima se obrazuju mladi OSI/OSH ne zadovoljava ponekad ni minimalne uslove za kvalitetno obrazovanje. Kvalitet smještaja u učeničkim i studentskim domovima je često neadekvatan i ne zadovoljava željene i projektovane ciljeve školovanja mladih OSI/OSH.

Praksa pokazuje da **savjeti roditelja i zajednice učenika**, i pored zakonske regulative koja je pretpostavila decentralizaciju obrazovnog sistema, još uvijek nisu zaživjele na pravi način, tako da prirodno partnerstvo porodice i škole često ima samo formalni okvir.

Mobilnost, kako svakodnevna, tako i obrazovna, nije na zadovoljavajućem nivou, a najčešće je uslovljena lošom materijalnom situacijom. I pored pravila koja nalažu njihov obrazovni karakter, programi ekskurzija su najčešće neosmišljeni i organizovani samo na osnovu komercijalnih zahtjeva turističkog tržišta.¹¹

Programski problemi

Reforma obrazovanja počela je da daje prve ohrabrujuće rezultate. Iako još uvijek nije moguće sagledati sve aspekte promjena, postoje evidentni pomaci u ostvarivanju ciljeva novih nastavnih programa, metoda rada i prateće infrastrukture u školama u kojima je počela reforma.

U većini škola u Crnoj Gori još uvijek se radi po starim obrazovnim programima, koji ne razvijaju, u potpunosti individualne sklonosti učenika i ne podržavaju razvoj njihove ličnosti na osnovu sopstvenih afiniteta i interesovanja. Gradivo je obimno i opterećujuće, sa dosta nepotrebnih sadržaja - često je nemoguće ustanoviti povezanost gradiva sa stvarnim svijetom i praksom, što rezultira neshvatanjem mnogih programskih sadržaja. Pored nedovoljnog broja računarskih kabineta u školama, malo je i nastavnika koji su informatički obrazovani i koji u nastavi koriste dostignuća moderne tehnologije (poput računara, multimedijalnih pomagala i sl.), i za odabir načina primjene nastavnog sadržaja konsultuju istu.

Obrazovni program predviđa i organizovanje **vannastavnih aktivnosti**. Međutim, oni nijesu praksa u mnogim školama, a često ni sadržajem i raznolikošću ne odgovaraju na potrebe mladih.

Osnovni problemi koji se javljaju kod **profesionalnog usavršavanja** mladih su: dobijanje stipendija, studijska putovanja u druge zemlje, razmjena studenata sa drugim zemljama, osnivanje fondova za talente i sl. Osim nedovoljnog broja stipendija, studijskih putovanja i razmjena, prisutna je i nedovoljna informisanost mladih o postojećim.¹²

Naša država je članica i korisnica nekoliko **međunarodnih programa (CEI, TEMPUS, CEEPUS)** u oblasti visokog obrazovanja koji pružaju mogućnost daljeg profesionalnog usavršavanja.

CEI (Centralno evropska inicijativa) podržava saradnju između visoko-obrazovnih ustanova kroz seminare, radionice i ljetnje škole; TEMPUS program podržava zajedničke projekte, kurseve i obuke i stipendije za pojedince; CEEPUS program stvara univerzitetske mreže koje organizuju intenzivne kurseve, studentske ekskurzije i stipendije za studente.
---

¹¹ Više podataka o mobilnosti (uključujući obrazovnu) se nalazi u poglavlju *Informisanost i mobilnost*.

¹² Pravo na stipendiju imaju talentovani učenici na osnovu Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju, i talentovani studenti na osnovu Zakona o visokom obrazovanju.

Postoji i jedan broj međunarodnih programa mobilnosti studenata, kao i stipendija stranih vlada koji podržavaju zemlje u razvoju - ali su oni još uvijek nedostižni za značajan broj zainteresovanih mladih u Crnoj Gori.

Što se tiče fondova za talente, postoji fond Ministarstva prosvjete i nauke namijenjen talentovanim studentima koji nastavljaju postdiplomske studije. Takođe, u mnogim opštinama postoje opštinski fondovi za talente koji se koriste za stipendiranje «lučonoša»¹³ za dalje školovanje.

I pored navedenih mogućnosti stipendiranja, još uvijek imamo veliki broj talentovanih mladih ljudi koji ne mogu da zadovolje svoje potrebe za obrazovanjem prema svojim željama i afinitetima.

I dalje su evidentni problemi u visokom obrazovanju: uslovi upisa na studije, raznolikost programa, mobilnost diploma, povezivanje tržišta rada sa stručnim obrazovanjem i osposobljavanjem, uspostavljanje standarda u stručnom obrazovanju i osposobljavanju, značajnija uloga (po broju i sadržaju) humanističkih predmeta, intenzivnije učenje stranih jezika, uvođenje novih disciplina, uvođenje privatnog kapitala u sferu obrazovanja. Takođe, evidentno je i produženo vrijeme studiranja, odustajanje od studija, «odliv mozgova», nedovoljna mobilnost studenata i nastavnika po pitanju stručnog usavršavanja i nedovoljno angažovanje mlađeg nastavnog kadra na fakultetima i višim školama. Primjenom Bolonjske deklaracije navedeni problemi bi se mogli dugoročno uspješnije rješavati.

I pored značajnog učešća u radu studentskih organizacija i univerzitetskih tijela, nedovoljno je učešće studenata u odlučivanju.

Uočljivo je da se mali broj mladih OSI/OSH uključuje u redovan obrazovno-vaspitni proces, što je pored navedenih infrastrukturnih problema, dijelom uslovljeno neadekvatnim programima namijenjenih ovim mladim ljudima.

Što se tiče obrazovanja romske populacije, u Crnoj Gori osnovnu i srednju školu pohađa oko 1200 romske djece, od kojih je svega oko 30 srednjoškolaca. Prva generacija studenata Roma upisana je 2005, gdje njih šest pohađa nastavu na odsjeku za predškolsko obrazovanje.

Neformalno obrazovanje

Pod neformalnim obrazovanjem (NFO) se uglavnom podrazumijevaju «organizovane i planirane obrazovne aktivnosti koje podstiču individualno i društveno učenje, sticanje raznih znanja i vještina, razvoj stavova i vrijednosti, koje se dešavaju van sistema formalnog obrazovanja, ali su mu komplementarne»¹⁴ Ono što mlade ljude posebno privlači ovoj vrsti obrazovanja je prilagodjenost programa stvarnim potrebama i željama korisnika, često i «drugačiji» način rada - interaktivne metode, koje korisnika stavljaju u centar obrazovnog procesa.

¹³ Učenik/ca koji je postigao odličan uspjeh u svim razredima u toku svog školovanja.

¹⁴ Dan dijaloga, u organizaciji Forum Syd Balkans i »Hajde da...«, Beograd, april 2006.

Uprkos tome što trendovi u savremenom svijetu idu prema uvažavanju, afirmaciji i vrednovanju programa neformalnog obrazovanja, oni nijesu dovoljno afirmisani u našem društvu, iako su zakonski prepoznati kao vid obrazovanja. Situacija u Crnoj Gori se ne razlikuje mnogo od zemalja uokruženju: iako se zna da se popriličan broj nevladinih organizacija bavi neformalnim obrazovanjem (NFO), čije su ciljne grupe mladi ljudi, ne postoji evidencija o ovim programima, njihovom kvalitetu, kao i o broju mladih koji su obuhvaćeni programima.

Iako su evidentni određeni pomaci u smislu prepoznavanja programa nfo prilikom zapošljavanja i napora da se stvori sistem licenciranih provajdera očigledno je da su potrebni dodatni naponi u pravcu akreditacije priznavanja, sertifikacije i validacije programa neformalnog obrazovanja. Veliki pomak je već učinjen: u pripremi je **Zakon o nacionalnim stručnim kvalifikacijama** koji treba da jasnije definiše oblast neformalnog obrazovanja i priznavanja znanja i vještina koje se stiču van redovnog sistema, da omogući realizaciju programa učenja prema usvojenim standardima i programima obuke za odrasle, da reguliše standarde i procedure u organizovanju i realizaciji obuke za odrasle, itd.¹⁵

Informalno obrazovanje

Mladi u Crnoj Gori su u prilici da svakodnevno stiču obrazovanje informalnim¹⁶ putem i da se permanentno samoobrazuju, usavršavajući i stičući znanja, vještine, stavove, vrijednosti u porodici, na radu, u grupi vršnjaka, preko mass medija, udruženja, knjiga, Interneta i sl. Evidentno je da ovaj vid obrazovanja nije dovoljno istražen i ne pridaje mu se dovoljno pažnje.

Formalno, neformalno i informalno obrazovanje zajedno čine učenje sveobuhvatnim, i stoga su neodvojive komponente cjeloživotnog učenja.

---

¹⁵ O neformalnom obrazovanju se govori i u oblasti zapošljavanja, kao i u pravnoj regulativi.

¹⁶ U Vojvodjanskom Akcionom planu politike za mlade, ovaj vid obrazovanja se naziva »životno obrazovanje«, dok je u hrvatskom Nacionalnom programu djelovanja za mlade definisan kao »samoobrazovanje«.

ZAPOŠLJAVANJE

Nezaposlenost u protekloj deceniji mora se posmatrati kroz prizmu dešavanja koja su je obilježila - dogodile su se radikalne promjene i događaji, kao što su raspad SFRJ, samim tim i raspad tržišta, rat i razaranje privrednih sistema, oštre sankcije međunarodne zajednice, hiperinflacija, ogromne migracije stanovništva iz ratom pogođenih područja, NATO intervencija... Čitav period je bio opterećen permanentnim unutrašnjopolitičkim tenzijama koje su dodatno blokirale ekonomiju, a tranzicioni počeci i rezultati u privatizaciji i tržišnom privređivanju bili su skromni.

Od 2000. godine nastupaju relativno stabilniji uslovi za tranzicione procese, a samim tim i za primjenu mjera za regulisanje stanja i kretanja na tržištu rada.

Tabela 1- Pregled nezaposlenih lica¹⁷

GODINA	UKUPNO NEZAPOSLENIH	ŽENA	Stopa nezaposlenosti
1990	53.744	30.566	
2000	81.069	48.304	32,7%
2001	79.960	48.277	31,5%
2002	76.293	46.208	30,5%
2003	68.625	39.264	25,8%
2004	59.002	30.980	22,6%
Decembar 2005	48.834	23.294	18,5%

Stopa nezaposlenosti, posmatrana kroz odnos broja nezaposlenih i broja aktivnog stanovništva (kao najrelevantniji pokazatelj stanja u oblasti zaposlenosti-nezaposlenosti), je krajem 2005. godine iznosila 18,5%, dok prema istraživanjima nekih međunarodnih institucija »realna« stopa nezaposlenosti (utvrđena kroz veće uključivanje rada »na crno« pri njenom utvrđivanju) se kreće oko 15%.¹⁸

Osnovna karakteristika tržišta rada u Crnoj Gori je strukturna neusklađenost između ponude i tražnje radne snage, pri čemu se pod ponudom podrazumijeva broj nezaposlenih lica sa evidencije Zavoda za zapošljavanje, a pod tražnjom slobodna radna mjesta koja su poslodavci oglasili putem Zavoda. Tokom 2004. i 2005. godine oglašena je potreba za 60% radnih mjesta više u odnosu na prethodne. Nesklad između ponude i tražnje radne snage imao je za posljedicu rast prosječnog vremena čekanja na posao, što posebno nepovoljno utiče na opadanje kvaliteta ponude radne snage, odnosno zaboravljanje i zastarijevanje znanja i sposobnosti stečenih

¹⁷ Podaci Zavoda za zapošljavanje Republike Crne Gore.

¹⁸ Po podacima Zavoda za zapošljavanje dobijenim neposredno pred sami završetak izrade NPAM-a (jun 2006), zvanična stopa nezaposlenosti je tada iznosila 17,37%.

redovnim obrazovanjem. Prosječno vrijeme traženja zaposlenja je oko 3,5 godine, dok je prosječna starost nezaposlenih je 33 godine.

Na zaposlenje više od godinu dana čeka 67,3% nezaposlenih (u 2000. god. 73,5 %), na zaposlenje preko 3 godine čeka 31%, dok na zaposlenje preko 8 godina čeka 14,8% od ukupnog broja nezaposlenih.¹⁹ Prvi put traži zaposlenje 37,5% nezaposlenih. U ukupnom broju nezaposlenih žene čine 49,3%, dok je u 2000. godini njihovo učešće bilo 59,6%.

Na evidenciji Zavoda nalazi se 2.659 OSI/OSH (5,4% od ukupnog broja nezaposlenih), od kojih je 2.131 invalida rada I i II kategorije invalidnosti i 528 lica koja su završila specijalne škole.

Mladi na tržištu rada Crne Gore

Na zaposlenje čeka 21,9% nezaposlenih mlađih od 25 godina (u 2000 god. 29,8%).

Shodno Zakonu o zapošljavanju²⁰ na evidenciju Zavoda za zapošljavanje Crne Gore ima pravo da se prijavi lice koje napuni 15 godina života, čime stiče pravo na zasnivanje radnog odnosa. Činjenica je da većina mladih ljudi nastavlja školovanje, te da se na evidenciju prijavljuju kasnije, u dobi nakon završetka srednje škole ili fakulteta.

Tabela 2: Pregled nezaposlenih lica starosti 15-30 godina, 2000-2005 god. ²¹

	GODINE ŽIVOTA			UKUPNO	Ukupna nezaposlenost
	Do 18	Od 18 do 25	Od 25 do 30		
2000	757	21.028	20.842	42.627	81.069
2001	762	18.679	17.458	36.899	79.960
2002	692	17.041	15.589	33.322	76.293
2003	283	15.782	12.745	28.810	68.625
2004	169	13.179	10.003	23.351	58.950
2005	125	10.505	7.765	18.395	48.834

U ovom periodu došlo je do smanjenja nezaposlenih u ovoj starosnoj grupi, sa 42.627 na 18.395 što je za 56,8 % manje u 2005, u odnosu na 2000 godinu.²²

¹⁹ Prema međunarodnim standardima svako čekanje na zaposlenje preko 1 godine smatra se dužim čekanjem.

²⁰ »Službeni list Crne Gore«, br.5/02

²¹ Prema dogovoru u pripremama NPAM-a, mladi su obuhvaćeni u starosnoj grupi od 15-30 godina.

²² Prema međunarodnim standardima (Evropska Unija, Međunarodna organizacija rada), kao mladi se smatraju lica u rasponu 15-24 godine. Shodno ovakvoj kategorizaciji, nezaposlenost mladih se u periodu od 2000. godine, kada je iznosila 26,8%, u 2005.godini smanjila na 22,6%.

Posmatrajući obrazovnu i kvalifikacionu strukturu nezaposlenih mladih, najveći broj na evidenciji Zavoda se nalazi u kategoriji IV stepena obrazovanja, a najmanji u kategoriji visokoškolskog kadra.

Jedan od aktuelnih i složenih problema koji je prisutan i koji treba dugoročno rješavati je »siva ekonomija« i rad »na crno«. Nezaštićeni rad (bez uplate poreza i doprinosa na zarade) je prisutan u formalnom i neformalnom sektoru, u velikom broju djelatnosti i kod velikog broja zanimanja u svim stepenima stručne spreme. Nema preciznijih podataka o broju neregistrovanih radno angažovanih lica u Crnoj Gori, odnosno o obimu rada »na crno« i u zoni sive ekonomije, i zbog toga su i procjene o prisutnosti rada »na crno« vrlo različite.²³

Radno angažovanje »na crno« ili u zoni »sive ekonomije«, u formalnom ili neformalnom sektoru, najviše prihvata mlađa populacija (20-30 godina), budući da se ona, uglavnom, nalazi na evidenciji Zavoda za zapošljavanje. Status nezaposlenog lica obezbjeđuje im zdravstveno osiguranje koje je za njih aktuelnije i svakodnevno potrebnije, dok se uplata po osnovu penzijsko-invalidskog osiguranja, tretira kao neka buduća i trenutno neaktuelna potreba o kojoj će se misliti u »boljim vremenima«.

Zapošljavanje mladih OSI/OSH

U ukupnoj nezaposlenosti OSI/OSH učestvuju sa 5,4%. Na evidenciji Zavoda sa sada nalaze 234 OSI/OSH u kategoriji mladih od 15-30 godina. Svake godine iz redovnog obrazovnog sistema izlazi oko 35 novih, radno osposobljenih lica, ali ih tržište rada ne apsorbuje na adekvatan način. Međutim, određeni broj djece sa invaliditetom je bio integrisan i sve više se integriše u redovni školski sistem, tako da nema pouzdanih podataka o broju ovih lica na godišnjem nivou.

Programi aktivne politike zapošljavanja

Složenost i značaj rješavanja problema nezaposlenosti u Crnoj Gori uticao je da se u prethodnih nekoliko godina ostvari prilično značajno programsko, institucionalno i finansijsko okretanje Republike ovoj problematici. Agendom ekonomskih reformi dat je značajan prioritet rješavanju problematike nezaposlenosti. Osnovno određenje u tom smislu odnosi se na stimulisanje svih vidova preduzetništva i kreiranje novih radnih mjesta, kao i legalizaciju rada postojećih zaposlenih, odnosno radno angažovanih lica.

U tom cilju, u poslednjih nekoliko godina razvija se i realizuje nekoliko značajnih mjera i aktivnosti, odnosno programskih sadržaja. Imajući u vidu značaj, broj angažovanih lica u realizaciji, obim usmjerenih sredstava i

---

²³ Procjenjuje se da je primjena Uredbe o poreskim olakšicama za novozaposlena lica (donijeta u maju 2003. u okviru Vladinog Programa »Legalizacija postojećih i otvaranje novih radnih mjesta«, kao sastavni dio Agende ekonomskih reformi za period 2002-2006) kao i efikasniji rad inspekcijskih organa, uticao na smanjivanje rada »na crno«, ali da je još uvijek na ovaj način angažovano 20.000 - 25.000 lica. Od navedenog ukupnog broja radno angažovanih »na crno« na formalni sektor se odnosi oko 60%.

ostvarene efekte u zapošljavanju, posebno treba istaći sljedeće mjere i aktivnosti:

- Programi za kontinuirano stimulisanje zapošljavanja i preduzetništva u Crnoj Gori

Cilj programa, koji se u kontinuitetu realizuje od 1999.g. je da se kroz podsticaj i razvoj preduzetništva omogući otvaranje novih radnih mjesta. Do kraja 2005.g. je odobreno 5.710 projekata kojima su stvoreni uslovi za otvaranje 9.523 novih radnih mjesta.²⁴ U ovom programu, mlada nezaposlena lica uglavnom učestvuju kao zaposleni u okviru realizovanog projekta, rjeđe kao nosioci programa, u principu zbog obaveze obezbjeđenja žiranata, posjedovanja imovine koja se daje pod hipoteku, nedostatka preduzetničke inicijative i znanja - uslova koje mladi ljudi teško ispunjavaju.

- Programi pripreme za zapošljavanje

Realizuju se u cilju unapređivanja kvaliteta ponude radne snage tj. prilagođavanja ponude tražnji radne snage. Programima pripreme (obuka, dokvalifikacija, prekvalifikacija ili specijalizacija - iz oblasti metaloprerade, zanatstva, poljoprivrede, informatike, stranih jezika, ugostiteljsko-turističke struke, pomorske, itd.) prosječno se godišnje obuhvata oko 2.500-3.000 nezaposlenih ili zaposlenih (tehno-ekonomski viškovi), ali je to, zbog prisutnog nesklada između ponude i tražnje radne snage, još uvijek znatno ispod potreba tržišta rada iz razloga što se sve više, uz »osnovno« zanimanje, stečeno redovnim obrazovanjem, traže dodatna znanja i vještine, posebno iz oblasti informatike, stranih jezika, itd. U periodu 2000-2005.g. realizovano je 620 programa pripreme za zapošljavanje, kojima je obuhvaćeno 12.002 nezaposlena ili zaposlena lica. Posljednjih nekoliko godina, programima pripreme se obuhvata oko 3,5% nezaposlenih.

Najveći broj lica koja učestvuju u programima obuke čine mlađa nezaposlena lica - 60%, posebno u programima za sticanje kompjuterskih znanja, stranih jezika, pomorskih zanimanja, itd. Prema analizama, ova dodatna znanja omogućavaju zapošljavanje u kraćem vremenskom periodu za oko 70% lica koja su učestvovala u obuci.

U toku je konstituisanje cjelovitog i dugoročnog sistema neformalnog obrazovanja čijom realizacijom će se nastojati sistematski usklađivati nesklad između ponude i tražnje radne snage, odnosno nesklad između postojećeg stanja ponude i produkcije radne snage iz redovnog sistema obrazovanja s jedne, i trenutne i buduće tražnje radne snage s druge strane.²⁵ U tom cilju u okviru Zavoda za zapošljavanje Crne Gore su formirana tri trening centra: u Herceg Novom (za zanimanja iz ugostiteljstva i turizma), u Beranama (za zanimanja iz drvoprerade) i u

---

²⁴ Za ovu namjenu su angažovana sredstva u iznosu od 28,4 miliona €.

²⁵ Ova oblast će biti regulisana Zakonom o nacionalnim stručnim kvalifikacijama, koji će sadržavati odredbe o certifikaciji znanja stečenih u neformalnom sistemu obrazovanja.

Podgorici (za zanimanja iz oblasti informatike, građevinarstva i drugih zanimanja za kojima se ukaže potreba).

- **Zapošljavanje pripravnika**

Realizacijom programa zapošljavanja pripravnika prosječno se godišnje zaposli oko 1.000 pripravnika različitog stepena stručne spreme i zanimanja. Istovremeno, realizuje se i program stimulisanja poslodavaca za zapošljavanje pripravnika na neodređeno vrijeme, nakon obavljenog pripravničkog staža, i to kroz određeno beneficiranje, odnosno, sufinansiranje u isplati zarada tih lica za zapošljavanje, za period od 2 -3 godine.

Pravilnik o pripremi za zapošljavanje predviđa finansiranje zapošljavanja pripravnika sa visokom stručnom spremom koji su studije završili sa prosječnom ocjenom iznad 8,5. U 2005.g. je finansirano zapošljavanje 52 ova lica.

- **Zapošljavanje OSI/OSH**

U Zakonu o zapošljavanju i Pravilniku o pripremi za zapošljavanje su predviđeni stimulansi za opremanje radnog mjesta za OSI/OSH, ali se ova mogućnost malo koristi. Stoga se očekuje da će budući zakon o radnom osposobljavanju i zapošljavanju lica sa invaliditetom dati značajan doprinos integraciji ovih lica.

U cilju podsticanja zapošljavanja OSI/OSH finansirano je 18 preduzetničkih programa čiji su nosioci OSI/OSH, koji su planirali zapošljavanje 24 lica. Finansirano je opremanje 8 radnih mjesta za zapošljavanje OSI/OSH²⁶.

Tokom 2005. godine, Zavod za zapošljavanje je započeo sa procjenom radne sposobnosti mladih OSI/OSH radi kasnijeg radnog angažovanja, obzirom da je u pripremi realizacija pilot projekta - fabrike za proizvodnju lake konfekcije i obuču čiju će radnu snagu predstavljati lica sa urođenim ili stečenim invaliditetom (kapacitet fabrike obezbjeđuje otvaranje 92 radna mjesta u jednoj smjeni).

- **Profesionalna orijentacija**

Savjetnici za profesionalnu orijentaciju u službama zapošljavanja obavljaju profesionalnu selekciju kandidata za pripremu za zapošljavanje i neposredno zapošljavanje, tj. za poznatog poslodavca. Realizuje se individualni tretman (koji podrazumijeva intervju, testiranje opštih i posebnih sposobnosti, ličnosti i profesionalnih interesovanja) i održavaju se informacijsko-motivacioni dvodnevni seminari za nezaposlena lica sa evidencije Zavoda.

Profesionalnim informisanjem u određenom obliku poput *Informatora* obuhvata se kompletna populacija od oko **20.000** učenika završnih

---

²⁶ Pravilnik o pripremi za zapošljavanje omogućava sufinansiranje opremanja radnog mjesta za invalidno lice poslodavcu koji podnese zahtjev, u visini do 50 najnižih cijena rada.

razreda osnovnih i srednjih škola. Također, izrađena je web-prezentacija (www.zzz.cg.yu) profesionalne orijentacije, sa velikim brojem tema namijenjenim različitim kategorijama korisnika.

Problemi u zapošljavanju mladih

Nezaposlenost mladih je prepoznata kao jedan od globalnih problema, obzirom da mladi predstavljaju onaj potencijal koji svojim radnim angažovanjem treba da bude nosilac razvoja svakog društva. Istraživanja ukazuju na kompleksnost problema, koji je uzrokovan nizom faktora proisteklih iz prethodnog tranzicionog perioda, kao i globalnih kretanja. Istraživanja koja tretiraju pitanje mladih, promjene statusa mladih i proces odrastanja u periodu od preko 20 godina u Evropi, otkrila su dramatične promjene u tranziciji iz adolescentnog u odraslo doba. Kao primjer navodimo pojedine nalaze istraživanja, koje odražava i suštinu problema mladih u Crnoj Gori:²⁷

- radno okruženje značajno utiče na mlade ljude obzirom da prelazak iz obrazovanja u proces rada ima veliki značaj za mladog čovjeka, premda predstavlja tranziciju iz djetinjstva u svijet odraslih. Ova tranzicija se produžava, razlike između statusa mladog i odraslog čovjeka blijede, osim u smislu ekonomske zavisnosti. Zbog produženog perioda obrazovanja mladi ljudi su sve više zavisni od svoje primarne porodice i produžavaju svoj život u njoj;
- teret socijalnog i socijalizacijskog pritiska na mlade se smanjivao, ali sve više strahova i nemira dolazi od očekivanja vezanih za budućnost, npr. ulazak na tržište rada i razvoj karijere, uzrokujući konkurenciju za funkcije i prestiž među mladim ljudima;
- nesposobnost ulaska u svijet rada: postoji razlika između onih koji su ostali bez posla (oni odmah reaguju) i tražilaca prvog zaposlenja koji, obzirom da im nedostaje radno iskustvo, često ne reaguju, što može da ima i dugoročne negativne posljedice. Ovi mladi ljudi su skloni razvijanju osjećanja bespomoćnosti, koje se bazira na vjerovanju da je stvari nemoguće promijeniti, te zbog toga nema svrhe mijenjati ih, nema svrhe pokušavati raditi, itd. To nije lijenost, već odbrambeni mehanizam («...ukoliko ne dobijem zaposlenje ja sam bezvrijedan...»), «...zbog toga ja umanjujem vrijednost zaposlenja...»), gdje pojedinac razvija osjećanje da je moguće živjeti bez rada i razvija dugoročnu strategiju da nije vrijedno raditi ili tražiti posao, kao i socijalno negativan odnos prema radu.

U toku izrade NPAM-a, sami mladi ljudi su jasno i konkretno identifikovali niz problema u vezi sa zapošljavanjem u Crnoj Gori:

- inertnost određenog broja mladih u traženju posla i uključivanju u programe dodatnog obrazovanja (posebno za radnička zanimanja);
- nedovoljna zainteresovanost za zanimanja u oblastima koja predstavljaju pravce strateškog razvoja Crne Gore: turizam (sezonski

---

²⁷ Dr Mirjana Ule, profesor socijalne psihologije na Fakultetu društvenih nauka Univerziteta u Ljubljani, prezentacija istraživanja na Konferenciji o zapošljavanju mladih u Ptuj, mart 2005.

- karakter), poljoprivreda (nezainteresovanost i podcjenjivanje djelatnosti, bijeg sa sela), drvoprerada (veliki sistemi propali, za samostalnu djelatnost potrebna značajna sredstva);
- nemotivisanost za rad zbog niskih plata;
  - ekonomska zavisnost od roditelja;
  - poremećen sistem vrijednosti - u prethodnom periodu se za relativno mali trud mogla ostvariti veća zarada;
  - neshvatanje značaja redovnog zaposlenja (ne/ostvarivanje prava iz radnog odnosa);
  - nedovoljna zaštita radnika na radnom mjestu, posebno mladih u sivoj ekonomiji;
  - neadekvatna ponuda provajdera obrazovanja i raznovrsnih programa obuke u skladu sa zahtjevima tržišta rada, posebno u seoskim područjima;
  - nedovoljno osposobljeni provajderi obrazovanja: neadekvatni programi obuke, neosposobljeni instruktori, nedostatak adekvatne opreme za izvođenje obuke OSI/OSH;
  - nedovoljno razvijen sistem profesionalne orijentacije (uključujući i nedovoljan i neadekvatan rad psihologa u školama u oblasti profesionalne orijentacije);
  - nedovoljno razvijen preduzetnički sistem vrijednosti;
  - nedovoljan broj programa i podsticaja za zapošljavanje mladih;
  - neproporcionalno zapošljavanje mladih OSI/OSH, fizička nedostupnost radnog mjesta i neadekvatna opremljenost savremenim pomagalicama i uređajima, koja u manjoj ili većoj mjeri nadomještaju njihova senzorna, motorna ili fizička oštećenja;
  - nepodsticanje mladih OSI/OSH na više ili visokoškolsko obrazovanje u cilju lakšeg zaposlenja i stvaranja lične egzistencije posredstvom rezultata sopstvenog rada;
  - zapošljavanje mladih Roma - većina nije školovana i nema kvalifikaciju za zaposlenje;
  - nedovoljna saradnja nadležnih institucija (ministarstava) i lokalne uprave na rješavanju problema nezaposlenosti;
  - nezainteresovanost lokalne uprave za uključivanje u rješavanje problema zapošljavanja mladih;
  - odsustvo pouzdanih podataka o mladima;
  - nedostatak zakonske regulative koja tretira pitanja mladih,
  - »odliv mozgova« - nepostojanje pouzdanih informacija o broju i namjerama ovih mladih, nedovoljni stimulansi da se vrate u Crnu Goru,
  - »nevidljivi mladi« - kako doprijeti do mladih ljudi koji »ne učestvuju«, koji nemaju mogućnosti, nijesu uključeni ni u proces obrazovanja, ni u proces zapošljavanja (nijesu prijavljeni na evidenciju nezaposlenih), ne nalaze se u službenim statistikama i kao takvi, suočavaju se sa rastućim brojem problema i rizika.

ZDRAVLJE

Mladost se može posmatrati kao bitan period života za zdravlje u kasnijim godinama. Biti mlad najčešće znači i osjećati se superiorno i neranjivo u odnosu na zdravstvene probleme, pa je odgovornost za zdravlje mladih prvenstveno u rukama sistema, koji treba da obezbijedi efektivne preventivne mehanizme.

Mladi u Crnoj Gori evidentno nemaju naviku preventivnih, nenametnutih korišćenja zdravstvenih servisa i kod ljekara idu najčešće samo kada se razbole. Sistematski pregledi u školama donekle umanjuju ovaj problem. Generalno, otežan je pristup informacijama i uslugama, posebno onima koji se odnose na seksualno i reproduktivno zdravlje, mentalno zdravlje i nasilje. Takođe, nedovoljna pažnja se posvećuje fizičkoj aktivnosti i zdravoj ishrani.

Kada je u pitanju državna infrastruktura, zdravstvena zaštita obezbjeđuje se na nivou primarne zdravstvene zaštite u 18 domova zdravlja, tri zdravstvene stanice za manje opštine, dok se bolnička zdravstvena zaštita obezbjeđuje u sedam opštih bolnica, organizovanih na regionalnom principu, tri specijalne bolnice i Kliničkom centru kao ustanovi tercijarnog nivoa zaštite.

Analiza je rađena po sljedećim aspektima: *seksualno i reproduktivno zdravlje, bolesti zavisnosti, mentalno zdravlje, nasilje, poremećaji ishrane, saobraćajni traumatizam, fizička aktivnost, povrede kao posljedica spoljnog faktora*, koji su prepoznati i u Milenijumskim razvojnim ciljevima²⁸ kao i u Strategiji razvoja i redukcije siromaštva u Crnoj Gori.

Seksualno i reproduktivno zdravlje

Rezultati istraživanja ukazuju da je prevencija u oblasti reproduktivnog zdravlja na zanemarljivom nivou, da ne postoje potpuni statistički podaci, a posebno po pitanju abortusa.²⁹ Zdravstvene usluge u oblasti reproduktivnog zdravlja se ne koriste u dovoljnoj mjeri, a preventivne mjere i svijest o riziku nijesu još uvijek na zadovoljavajućem nivou. Poseban problem predstavlja nepostojanje jedinstvene baze podataka za praćenje, kako pacijenata, tako i njihovih partnera, kao i nedovoljno aktivan rad sa vulnerabilnim kategorijama (djeca, adolescenti).³⁰

Broj posjeta adolescentkinja zdravstvenim službama za žene tokom 2001. godine je bio 3.681, što predstavlja 9,6% od ukupnog broja posjeta³¹. Broj porođaja za starosnu grupu od 15 do 19 godina, u 2001. godini, je bio 487,

²⁸ MDGs - Millennium Development Goals

²⁹ Strategija očuvanja i unaprijeđenja reproduktivnog zdravlja, Ministarstvo zdravlja RCG, 2005.

³⁰ Ibid.

³¹ Nacionalni plan akcije za djecu.

odnosno 5,5% od ukupnog broja za tu godinu, dok je broj registrovanih abortusa kod adolescentkinja bio 50, ali se pretpostavlja da je i veći.³² Da postoji potreba za odvajanjem zdravstvenih usluga za mlade smatra 62,39% mladih.³³

Većina registrovanih HIV pozitivnih osoba nijesu radile HIV test do pojave zdravstvenih problema ili dok se nije ukazala potreba za dobrovoljnim davanjem krvi. Do kraja 2005. godine u Crnoj Gori je registrovano 56 osoba inficiranih HIV-om. Od toga je heteroseksualni put prenosa najzastupljeniji - 50%, zatim po zastupljenosti slijedi homo-biseksualni put prenosa 24%, ostali putevi prenosa (putem inficirane krvi, sa majke na dijete i nepoznati put prenosa) uzimaju značajno manje procenata. Stigma koja prati homoseksualno ponašanje, navodi na mišljenje da neki slučajevi koji su registrovani kao heteroseksualni i nepoznati slučajevi, mogu biti uzrokovani i homoseksualnim/biseksualnim ponašanjem. Trenutni odnos muškarci/žene, kada je u pitanju HIV/AIDS infekcija u Crnoj Gori je skoro 7:2. U odnosu na datum otkrivanja infekcije, pokazuju da je dominantna dobna grupa od 30-39 godina, a zatim, od 20-29 god (ovo se odnosi samo na oboljele od AIDS-a).

Analiza situacije pokazala je da mladi u Crnoj Gori imaju nedovoljno znanje o seksualno prenosivim infekcijama (SPI) i HIV/AIDS-u i da se teško odupiru nepoželjnim pritiscima okoline, a samim tim teško usvajaju pravila ponašanja koja osiguravaju smanjenje rizika prenosa HIV-a. Iako su mladi ljudi, većim dijelom svjesni da su kondomi mjera prevencije za SPI/HIV, njihova upotreba je i dalje neredovna.

Uopšteno gledano, uslijed nedostatka sistematske edukacije o reproduktivnom zdravlju (SRZ), mladi ljudi dobijaju informacije o SRZ (seksualnosti, reproduktivnim pravima, SPI, prevenciji trudnoće, abortusu, itd.) uglavnom od svojih vršnjaka i/ili starijih drugova. Kvalitet tih informacija često je pod znakom pitanja. Kada je HIV/AIDS u pitanju, mladi informacije dobijaju iz medija: 46 % putem televizije, 23,3% putem novina, dok su najpoželjniji komunikacioni kanali takođe mediji - 63,4%, ali i savjetovališta, vršnjačka edukacija, info-linije, manifestacije, u ukupnom procentu od 31,3%.³⁴ Mladi su takođe mišljenja da seksualno obrazovanje treba uvesti kao redovan predmet u srednje škole.³⁵

Osjeća se i nedostatak usluga i aktivnosti na polju zaštite reproduktivnog zdravlja za posebno vulnerabilne grupe stanovništva. U strategiji za borbu protiv HIV/AIDS-a kao takve prepoznaju se: Romi, zatvorenici, seksualne radnice, intravenski korisnici droga, mornari i turistički radnici, kao i pripadnici LGBT populacije.

---

³² Ibid.

³³ NVO „Omladinski kulturni centar Juventas“ (CATI - kompjuterski vođeno, telefonsko anketiranje među 1000 ispitanika iz 12 opština, 2005.)

³⁴ (CATI Istraživanje za potrebe Strategije za borbu protiv HIV-a, OKC Juventas, 2004.)

³⁵ 71,79% mladih po terenskom istraživanju, OKC Juventas, 989 ispitanika iz 12 opština, 2004

Bolesti zavisnosti

Pušenje

Pušenje je bolest zavisnosti i jedan od vodećih uzroka opasnih hroničnih oboljenja. Osim toga, u ranim godinama života predstavlja faktor visokog rizika za upotrebu opojnih droga i pojavu mentalnih poremećaja.

Na osnovu nekoliko istraživanja o pušačkim navikama kod mladih stanovnika Crne Gore, primjećeno je da postoji izražena tendencija rasta broja pušača među mladima, a većina njih tu naviku formira još u školskom dobu (3/4 prije 18. godine). Rezultati istraživanja³⁶ sprovedenog na uzorku od 4.000 ispitanika (osnovci od 12-14 godina i srednjoškolci 15-19 godina), pokazali su da je problem pušenja značajno prisutan u ovom dijelu populacije.³⁷ Više od polovine učenika srednje škole je eksperimentisalo sa pušenjem i među njima je više od 20% stalnih pušača. Ovi nalazi prate trendove istraživanja iz 1999. godine, u kojem najveći broj učenika navodi da su naviku pušenja stekli sa 15 godina.

Stupanjem na snagu Zakona o ograničavanju upotrebe duvanskih proizvoda (2004), zabranjena je prodaja duvanskih proizvoda maloljetnim licima, reklamiranje duvanskih proizvoda u medijima, prodaja duvanskih proizvoda na mjestima u blizini škola i zdravstvenih ustanova, kao i niz drugih odredbi kojima se štiti zdravlje mladih kao jedne od vulnerabilnih kategorija stanovništva.

Alkoholizam

Problem neumjerenog konzumiranja alkohola naročito je istaknut kod mladih ljudi oba pola, sa intenzivnijim rastom kod djevojaka. Prema raspoloživim podacima, 55% mladih od 15 do 30 godina konzumira alkohol stalno ili povremeno.³⁸ Nekoliko puta godišnje se napije 11% mladih od 12 do 18 godina, 60% mladića i 14% djevojaka od 19-30 godina. Zabrinjavajuće je što 4,3% mladih od 12 do 18 godina života već pokazuje znakove zavisnosti od alkohola.

U toku 2001. godine registrovana su 69 slučajeva trovanja psihoaktivnim supstancama (PAS) u vanbolničkom, a 7 u bolničkom morbiditetu. Određeni izvedeni pokazatelji ukazuju na porast broja zavisnika, sa tendencijom snižavanja uzrasne granice.

Narkomanija

Registar narkomana u Crnoj Gori još nije ustanovljen i sve procjene o broju narkomana se zasnivaju na evidencijama o liječenju i pojedinim istraživanjima. Procjena je da se godišnje se javi nekoliko stotina osoba zbog problema sa korišćenjem droga (tokom 2005. godine broj

---

³⁶ sprovedenog prema jedinstvenoj metodologiji Svjetske zdravstvene organizacije (SZO) i Kanadske asocijacije za javno zdravlje, 2005 godine

³⁷ Crna Gora je bila jedna od 120 zemalja obuhvaćenih ovim istraživanjem.

³⁸ Strategija unaprijedjenja mentalnog zdravlja u Republici Crnoj Gori, Ministarstvo zdravlja RCG.

dijagnostikovanih i liječenih narkomana prema podacima dostavljenim Institutu za zdravlje iz svih javnozdravstvenih ustanova u Crnoj Gori je bio 628, od čega je 129 osoba sa dijagnozom narkomanije zahtijevala bolničko liječenje). Procjene Instituta za zdravlje Crne Gore su, da u Crnoj Gori u uzrastu od 15-45 godina postoji između 1,500 i 3,000 zavisnika od droga. Prema podacima iz evidencije liječenih narkomana može se napraviti projekcija dobne distribucije. Prema navedenim podacima, oko 5% evidentiranih narkomana nalazi se u dobi su između 15 i 19 godina starosti, oko 80% od 20-30 godine starosti, dok je oko 15% starijih od 30 godina. O socijalnom statusu ne postoje podaci, a istraživanja ukazuju da se radi o osobama iz svih slojeva društva i da ni jedan sloj ne dominira.

Trenutno ne postoje adekvatni uslovi za liječenje zavisnika. Evidentan je i nedovoljan broj angažovanog stručnog kadra. Kada je u pitanju povezanost narkomanije sa drugim zdravstvenim problemima pozitivan je primjer uvođenja programa smanjenja štete- zamjene špriceva i igala, kao i metadonska terapija za intravenske korisnike.

Programi prevencije koji se sprovode proteklih par godina imaju prednosti vezane za masovnost, uključenost velikog broja partnera i medijsku prezentaciju, ali nisu dovoljno osjetljivi na različitosti potreba mladih

Mentalno zdravlje

Psihološki i psihosocijalni problemi u adolescenciji često se ne registruju na vrijeme i time se onemogućava uspješna prevencija ovih poremećaja. Mentalni poremećaji kod mladih se u mnogome razlikuju od mentalnih poremećaja koji se javljaju u odrasloj dobi. Incidenca mnogih poremećaja (depresije, poremećaji usled korišćenja droga, suicidalno ponašanje, poremećaji u ishrani i psihotični poremećaji) se značajno povećava od perioda djetinjstva ka adolescenciji, a prevalenca nastavlja da se povećava u odrasloj dobi.

U opštoj strukturi duševnih poremećaja, oboljenja poput šizofrenije, šizopatskih i sumanutih poremećaja, učestvuju sa 45,9%, zatim poremećaji raspoloženja sa učestvom od 16,1%, i na trećem mjestu duševni poremećaji uzrokovani alkoholom 14,7%; odmah potom slijede duševni poremećaji izazvani drogom. Od ukupnog broja liječenih u bolnicama, mladi starosti od 20 do 29 godina čine skoro petinu - 18,2%³⁹.

SZO saopštava da je samoubistvo kod uzrasta od 15-24 godine na trećem mjestu uzroka smrti. Iako nema eksplicitnih podataka o samoubistvima mladih kod nas, neki preliminarni pokazatelji govore o njihovoj komplementarnosti sa podacima SZO.

Nasilje

Posljedice nasilja ugrožavaju zdravlje i život pojedinca, reproduktivnu i ekonomsku moć zajednice. U Crnoj Gori, problem nasilja je bio do skoro

---

³⁹ Strategija unaprijedjenja mentalnog zdravlja u Republici Crnoj Gori, Ministarstvo zdravlja RCG,

zanemaren na nacionalnom nivou - bilo zbog nedostatka validnih podataka o prisutnosti pojedinih oblika nasilja, nesenzibilisanosti javnosti i institucija, ili tradicionalnog tretiranja nekih oblika nasilja kao privatnog, unutrašnjeg problema pojedinca i porodice. Ovo naročito kada se radi o nasilju nad ženama, djecom i omladinom.

Teško je procijeniti obim problema nasilja kao zdravstvenog problema. Ne postoje validni podaci o povredama i simptomima hroničnog stresa koje su posljedica nasilnih radnji. Nedostatak podataka je naročito istaknut kada je u pitanju nasilje nad ženama i djecom. Prema navodima majki, emocionalno maltretiranje djece prisutno je u 17%, a fizičko u 13% porodica. Otmicu djece nakon razvoda, kao jedan od oblika nasilja, navelo je 15,3% zlostavljanih žena.⁴⁰

Iskustva vaspitno-obrazovnih institucija ukazuju da su najučestaliji oblici nasilja, nasilje prema vršnjaku, nastavniku, fizičko i psihičko zlostavljanje od strane nastavnika prema učenicima, nasilje nad djetetom koje se ne dešava u školi, ali se reflektuje na ponašanje djeteta i može se identifikovati u školi.⁴¹

Blagovremena identifikacija i evidencija problema je osnovni uslov za planiranje preventivnih i interventnih mjera za rizične populacione grupe. Izrada i implementacija koherentnog, multidisciplinarnog plana akcije je prvi korak ka prevenciji nasilja.⁴²

Poremećaji ishrane

Mladi ljudi u načelu poklanjaju malo pažnje kvalitetu ishrane, čemu sve više doprinosi i brz tempo života. Navike u ishrani se mijenjaju, i povećava se procenat hrane koja se konzumira van kuće. Za gradsku sredinu karakteristična je tzv. brza hrana, koja djeluje primamljivo populaciji mladih i stvara pogrešne navike u ishrani. Ne manje važan problem je i neredovno uzimanje obroka kod školske populacije i nedostatak adekvatnih usluga u ovoj oblasti (npr. školske kuhinje, studentski restorani). Kao sve češći poremećaji u ishrani mladih identifikuju se bolesti kao što su bulimija i anoreksija, a koje mogu imati trajne posljedice.

Kad je u pitanju zdravstveno bezbjedna hrana i voda, kao i u većini zemalja u okruženju, u Crnoj Gori još uvijek funkcionise raniji preventivni zdravstveni sistem kroz sprovođenje higijenskih, epidemioloških i sanitarnih mjera. Funkcionisanje tog sistema odgovorno je za brzinu i kvalitet otkrivanja oboljenja nastalih hranom i vodom, pravovremeno sprovođenje odgovarajućih mjera, monitoring zdravstvene ispravnosti i kvaliteta hrane i sl.

---

⁴⁰ Nacionalni program prevencije nasilja, Ministarstvo zdravlja RCG.

⁴¹ Do istih zaključaka se došlo tokom istraživanja koje su zajednički sprovedli UNICEF i Ministarstvo prosvjete i nauke RCG o nasilju u školama u Podgorici; 2005 godine.

⁴² Nacionalni program prevencije nasilja, Ministarstvo zdravlja RCG

Saobraćajni traumatizam

Osnovni uzroci saobraćajnih nesreća po statistici koju vodi Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore su alkohol, brza vožnja, lijekovi i umor. Tome se, u našim uslovima moraju dodati i loši putevi, nekorišćenje pojaseva za vezivanje u automobilima, neispravni i loše održavani automobili i nepoštovanje pravila u saobraćaju. Čest uzrok saobraćajnih nesreća su i nepoznavanje propisa i nedovoljna obučenosn kandidata za vozače. Zakon o bezbjednosti saobraćaja donio je izmjene od kojih se očekuje da poboljšaju trenutno stanje.⁴³

Iako nema preciznih podataka o procentualnom učešću mladih u saobraćajnim nesrećama, pokazuje se da oni predstavljaju značajnu većinu i među žrtvama i među počiniocima. Desetine mladih ljudi, na godišnjem nivou gube živote na putevima u Crnoj Gori ili žive sa posljedicama ovih udesa, a učestalost udesa je naročito izražena u ljetnjim mjesecima.

Povrede kao posljedica spoljnjeg faktora

Nema raspoloživih podataka koji se odnose na ovu oblast, u regionu veoma zastupljenu kada se govori o povredama i uzroku smrti kod mladih. Pretpostavljamo da su najčešći uzroci nedovoljna svijest, neposjedovanje informacija, nepoštovanje određenih propisa i sl. Sam stepen štetnih posljedica nesrećnih slučajeva prouzrokovan je i nedovoljnim znanjem građana o prvoj pomoći i osnovnim pravilima ponašanja u slučaju požara, strujnog udara, poplava i sl.

U srodnim strateškim dokumentima nekih susjednih zemalja, pominju se povrede usljed nesreća u saobraćaju (i slabog poznavanja pružanja prve pomoći), usljed fizičkog zlostavljanja u porodici, školi, na ulici; zatim povrede u sportu; povrede izazvane lako dostupnim vatrenim oružjem i sl.

---

⁴³ U primjeni od marta 2006.

UČEŠĆE U ŽIVOTU DRUŠTVA

Mladi od 15 do 29 godina čine 23,2% stanovništva Crne Gore.⁴⁴ Na osnovu ovoga možemo zaključiti da je procenat mladih ljudi sa pravom glasa u ukupnoj biračkoj populaciji značajno veći. Dakle, mladi bi srazmjerno svojoj brojnosti trebalo da predstavljaju, ako ne najznačajniju, onda jednu od osnovnih poluga u kreiranju ukupne društvene realnosti. Poseban uticaj mladi bi trebalo da imaju u oblastima koje se direktno tiču njihovih života, ali i na ukupnu društvenu realnost s obzirom da su oni ti koji treba da kreiraju sopstvenu budućnost.

Mladi u Crnoj Gori nijesu motivisani da se aktivno uključe u život društva, nijesu organizovani i nemaju dovoljno povjerenja u društveno-političke institucije. S druge strane, društvo nema dovoljno povjerenja u mlade ljude.

Dijelom zbog skeptičnog pristupa da ne mogu mnogo promijeniti, zatim zbog neinformisanosti, ali i zbog sporih procedura uključivanja i prihvatanja mladih kao ravnopravnih učesnika u životu društva, mladi ljudi su često nemotivisani da se aktivnije uključe u društvene procese.

Prodor novih trendova i sve izraženiji jaz između generacija, ogleda se i u prilično otežanoj komunikaciji. Pristup životnim pitanjima i problemima se značajno razlikuju između generacija, što dovodi i do nepovjerenja u populaciju mladih. Nosioći moći, koji su obično u zrelijim godinama, teško razumiju potrebe mladih i u skladu sa tim, nemaju povjerenje u mlade ljude. Ovaj problem je izražen na svim prostorima i u svim sredinama - generacijski jaz generiše osjećaj nepovjerenja i nerazumijevanja između odraslih i mladih i reflektuje se i na institucije vlasti i ostale donosioce odluka, koji ne uključuju mlade ljude u taj proces.

Nepovjerenje mladih prema institucijama i zakonskim oblicima učešća građana u procesu donošenja odluka, ogleda se i kroz veoma mali broj akcija mladih koje podrazumijevaju korišćenje ovih oblika učešća građana. Dobar dio razloga za ovakvo stanje je u neinformisanosti mladih o postojanju mogućnosti i vrsti mehanizama za učešće, ali i u krutom odnosu samih institucija prema građanima.

Nemotivisanost mladih naročito dolazi do izražaja u mjestima u kojima žive, odnosno na lokalnom nivou. Lokalna samouprava obuhvata pravo građana sa područja određene opštine i organa lokalne samouprave da, u granicama utvrđenim zakonom, uređuju i upravljaju određenim javnim i drugim poslovima na osnovu sopstvene odgovornosti. Ovo takođe daje mogućnosti mladima i organizacijama civilnog sektora da predlažu i kreiraju ukupni razvoj i napredak lokalne zajednice. Opštine su obavezne da stvaraju uslove, podstiču i pomažu učešće stanovništva u ostvarivanju lokalne samouprave, putem različitih oblika učešća u izjašnjavanju i odlučivanju o

---

⁴⁴ Popis stanovništva 2003, MONSTAT

poslovima od zajedničkog interesa u cilju zadovoljavanja kulturnih, sportskih, obrazovnih, zdravstvenih, informativnih, potreba iz oblasti rada i zapošljavanja i drugih. Na osnovu principa decentralizacije, mladi na lokalnom nivou mogu, pod sredstvom nevladinih organizacija i angažmana u njima, da uzmu učešće u kreiranju i realizaciji inovativnih projekata i aktivnosti, u saradnji sa organima opština i uz njihovu finansijsku podršku.⁴⁵

Međutim, lokalne zajednice nedovoljno koriste ove mogućnosti i nedovoljno učestvuju u programima razvoja. Osam opština⁴⁶ u svom poslovniku ima »institut prazne stolice« za predstavnike NVO-a u lokalnom parlamentu, koja najčešće ostaje »prazna«.

U cilju afirmisanja otvorenog i demokratskog društva, napori se moraju usmjeriti na unapređivanje saradnje organa lokalne samouprave sa nevladinim organizacijama. Tu saradnju naročito treba unaprijediti sa organizacijama civilnog sektora koje se bave pitanjima od značaja za mlade, a to se naročito odnosi na oblast zapošljavanja i otvaranja novih radnih mjesta, u skladu sa savremenim trendovima.

Ovakvo stanje je dovelo i do nedovoljne zastupljenosti mladih u organima koji donose odluke, nezavisno o kojem se nivou radi (npr. od 75 poslanika republičkom parlamentu, samo jedan poslanik je mlađe starosne dobi).

U dosadašnjem uređenju državne uprave nije razvijena institucija nadležna za mlade, kao što je to slučaj u većini evropskih zemalja, odnosno tijelo državne uprave s odgovarajućim stepenom ovlaštenja i odgovarajućom finansijskom, organizacijskom i kadrovskom podrškom za aktivnije uključivanje mladih u društveni i politički život.

Organizacije mladih i za mlade

U Crnoj Gori postoje brojne organizacije koje se na direktan ili indirektan način bave pitanjima mladih. Najčešće su to nevladine, studentske ili učeničke organizacije.

Jedan od problema sa kojima se suočavaju jeste njihova održivost. Usljed nedostatka institucionalnog i finansijskog kapaciteta, funkcionisanje organizacije se često završava nakon povlačenja osnivača tih organizacija i/ili nakon završetka projekta za koji su bila obezbijedena finansijska sredstva (uglavnom se zavisí od donacija). Istovremeno, dio mladih iz ovih organizacija, nakon završetka srednje škole ili fakulteta, najčešće postane brzo demotivisan za uključivanje kroz ove organizacijske oblike.

Kad se govori o političkom akitivizmu mladih u Crnoj Gori, može se reći da se njihov angažman najčešće svodi na učešće u predizbornim kampanjama. Mali je broj mladih ljudi u rukovodećim strukturama. U programima

---

⁴⁵ Svaka opština u Crnoj Gori budžetom opredjeljuje određeni iznos sredstava za finansiranje projekata nevladinih organizacija

⁴⁶ U Crnoj Gori ima 21 opština.

parlamentarnih političkih partija uglavnom postoje strukture i organizacije mladih čija je uloga definisana na uopšten način. Djelatnosti propisane statutima su svakako društveno aktuelne i važne teme, ali uglavnom teme koje prevazilaze nadležnosti tih organizacija i teme koje se tretiraju u programima političkih partija (u programima nekih političkih partija naglašava se i važnost izrade nacionalne strategije/politike za mlade). Do sada nije organizovana nijedna zajednička akcija mladih iz različitih političkih partija, koja tretira problem mladih, što ukazuje na njihovu podijeljenost po političkom osnovu.

Ono što evidentno predstavlja prepreku prepoznavanju i priznavanju mladih kao ravnopravnih aktera društva i društvene promjene, jeste i nedovoljna saradnja među organizacijama mladih i za mlade: od nedovoljne razmjene informacija, vrlo malog broja zajedničkih akcija, do nepostojanja mreže koja bi «jasno i glasno» nastupala u ime mladih i zastupala njihove interese. Konkurentan stav prema drugima, koji se bave problemima mladih dodatno komplikuje neophodan koordinisan nastup i ostvarenje ciljeva mladih.

S druge strane, moć mladih da mijenjaju okruženje je velika, što pokazuju i pozitivni primjeri aktivizma po pitanju ekologije, razvoja tolerancije, borbe protiv bolesti zavisnosti i humanitarnih akcija. Mladi u NVO sektoru su veoma brojni i uglavnom pokretači rada mnogih NVO-a.

«Upravo je aktivizam mladih način sudjelovanja o kojem je ovdje riječ, gdje aktivizam znači pozitivnu aktivnost individue ili grupe koja je usmjerena zajedničkom cilju, a utječe na širi proces društvene promjene, za bolje društvo, mir, jednakost i pravdu. Uloga civilnog društva, uključujući i inicijative mladih, presudna je za razvoj i razradu alata i mehanizama za konkretne aktivnosti koje vode toj promjeni, što znači da mladi ljudi mogu biti osnaženi za poboljšanje vlastitih životnih uvjeta, samo-edukaciju, edukaciju drugih i konačno reformu i transformaciju sistema u kojem žive. Aktivizam mladih u zajednici osnažuje mlade ljude da postanu građani koji su spremni, vješti i svjesni svoje odgovornosti, snage i moći da utječu na društvo kojeg su dio»¹

LJUDSKA PRAVA

Tema ljudskih prava je vrlo kompleksna i može se vezati za svaku od devet oblasti NPAM-a. Unutar nje same moguće je identifikovati vrlo različite podgrupe zavisno od dimenzije ljudskih prava ili kako je to bilo ranije definisano generacije ljudskih prava, njihovih korisnika, sistema zaštite i načina implementacije. Posebnost crnogorskog NPAM je i u tome što je sistem ljudskih prava izdvojen u posebnu cjelinu, čime se insistira na njegovom značaju i mjestu u društvu sa aspekta potreba mladih.

Kod analize stanja u oblasti ljudskih prava polazi se od činjenice da je to koncept koji nije moguće obraditi na jednostavan i efikasan način. Brojni indikatori stanja izvedeni su iz opisnih kategorija i subjektivnih ocjena, što ne umanjuje njihovu vrijednost ako se ima u vidu da su ljudska prava upravo zasnovana na individualizmu i slobodi pojedinca. No, kao i u drugim oblastima, postoji jedan vrlo široki spektar podataka, zasnovan na statističkim istraživanjima, koji može dati objektivnu sliku o stanju ljudskih prava u jednom društvu kakvo je crnogorsko.

U analizi stanja korišćena su novija saznanja o pogledu mladih na sistem ljudskih prava, dobijena anketiranjem i drugim oblicima neposrednog kontakta sa ovom ciljnom grupom. To je i logično ako se ima u vidu da dokument mora biti zasnovan na potrebama koje mladi izraze kao sopstveni stav. Razumljiva je i potreba izjašnjavanja mladih, izražavanja stavova i mišljenja, kao jedno od temeljnih prava na kojima se gradi strategija programa.

Ključni principi kao ciljevi NPAM-a:

- *nedjeljivost i međuzavisnost ljudskih prava,*
- *odgovornost donosilaca odluka,*
- *proaktivni pristup u odbrani i zaštiti ljudskih prava,*
- *participacija u sistemu donošenja odluka,*
- *ne-diskriminacija,*
- *jednakost u pristupu resursima,*
- *demokratija, pravna država, vladavina prava i ljudskih prava.*

Temeljni nosioci obaveza poštovanja, promocije i zaštite ljudskih prava u Crnoj Gori

Ozbiljan pristup oblasti ljudskih prava polazi od činjenice da se odgovornost za poštovanje, promociju i zaštitu ljudskih prava, prvenstveno fokusira na državu u čijoj su jednakoj nadležnosti obaveze da se uzdržava od akata kojima se vrši povreda ljudskih prava, kao i one kojima se stvaraju uslovi za ostvarivanje ljudskih prava.

Crnogorski ustavni sistem predviđa klasičnu podjelu vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, čime je i unutrašnja odgovornost ne podijeljena, već objektivno zadata svakoj od tri navedene grane. U međusobnoj ravnoteži i kontroli ovih grana vlasti, stoje i osnovni principi na kojima se stvara efikasan sistem za zaštitu ljudskih prava. Dakle, u institucionalnom smislu postoji nesumnjiva obaveza i odgovornost parlamenta, pravosudnog sistema

u cjelini i naročito organa izvršne vlasti. Kada se naglašava uloga organa izvršne vlasti, onda se ne misli na činjenicu da je ona predominantna u odnosu na ostale grane vlasti, već da je, najčešće, u prilici da bude na prvoj liniji dodira sa korisnicima ljudskih prava.

Proces ostvarivanja koncepta ljudskih prava ne mora da zavisi od preuzetih međunarodnih obaveza. To je pitanje koje u unutrašnjem (nacionalnom) okviru zahtijeva prvo svijest o sopstvenom državnom kapacitetu, a onda i o činjenici da ljudska prava objektivno dolaze iz istorijskog ambijenta mnogo prije nego što je država uopšte, a posebno u današnjem modernom značenju, nastala. Naravno, kao i mnoga druga pitanja vezana za sistem vlasti, tako se i ovo pitanje mnogo efikasnije rješava preuzimanjem jasno definisanih obaveza na međunarodnom planu (ratifikacijom međunarodnih ugovora i drugih dokumenata) što, u uslovima globalnih promjena, dovodi do dvostruko pozitivnog ishoda - i po državu i po svakog građanina i građanku.

Sa druge strane, država treba imati u vidu dva aspekta jednog istog procesa:

- njen položaj i njeno ponašanje se moraju prepoznati kao viši standard u nacionalnom okruženju kada dozvoli međunarodnu kontrolu ostvarivanja ljudskih prava uz poštovanje granica sopstvenog suvereniteta koje ustanovljava unutrašnje i međunarodno pravo;
- ne manje značajno za dugoročnu stabilnost na unutrašnjem i međunarodnom planu, jeste to što se državni kapacitet u implementaciji ljudskih prava i njene međunarodne reference i ugled mogu mjeriti i ovim indikatorom.

Pored već navedenih, postoji čitav niz institucija koje mogu i ne moraju biti pod okriljem države, ali čija misija traži odgovoran pristup ljudskim pravima. Tu se prvenstveno misli na Kancelariju Zaštitnika ljudskih prava i sloboda⁴⁷, posebna savjetodavna tijela pri državnim organima, institucije obrazovanja na svim nivoima, nezavisne regulatorne agencije, medije i konačno, različite vjerske institucije, bez obzira na njihovu odvojenost u Crnoj Gori kao sekularnoj državi. Vjerske institucije su značajne zbog nesumnjivog uticaja u društvu, pod uslovom da se njihova dogmatska učenja i još više javna manifestacija uvjerenja ne kosi sa principima ljudskih prava, odnosno prvenstveno da ne umanjuju ili ograničavaju prava drugih.

Ostale institucije / NVO sektor

U prostoru između navedenih institucija postoje i brojne druge institucije kulture, političke partije, nevladine organizacije, naučno-istraživačke organizacije itd. koje svojim djelovanjem i te kako mogu uticati na izgradnju profila ličnosti mladih, naročito onih mlađeg uzrasta.

Nedostatak institucija civilnog sektora ne umanjuje niti oslobađa od odgovornosti državne organe. Naprotiv, država je ta koja treba da kreira

---

⁴⁷ Misija Kancelarija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda je stvaranje svijesti o potrebi vladavine prava; o potpunoj i doslednoj zaštiti sloboda i prava građana i, uopšte, stvaranja pravne sigurnosti građana.

ambijent u kojemu će se stvoriti uslov i za razvoj civilnog sektora, zato što on, po svojoj prirodi, nosi ne samo kritiku vlasti, već i značajan broj zdravih ideja i inicijativa sa ciljem da bude partner u razvoju društva. Zato je jedan od primarnih zadataka civilnog sektora, ma koliko on bio prisutan, da blagovremeno razvije kritički odnos mladih prema negativnim pojavama u društvu čiji je najekstremniji vid stalno prisutno kršenje ljudskih prava.

Kad govorimo o NVO sektoru, primjer Crne Gore pokazuje da enormno veliki broj nevladinih organizacija - 3.454 registrovanih do kraja marta 2006. - ne mora obavezno voditi ka njihovom uticaju i uspješnosti u ukupnom društvenom ambijentu. Još uvijek ne postoje ozbiljni kriterijumi prema kojima se mogu definisati one NVO koje se primarno ili najvećim dijelom bave ljudskim pravima. Čak i one NVO koje se prepoznaju po prefiksu «ljudska prava» imaju vrlo različite pristupe ovoj temi i što je još značajnije, vrlo različite kadrovske i institucionalne kapacitete za bavljenje temom ljudskih prava na studiozan i kvalitetan način.

Prema postojećoj slici NVO sektora, jasno se izdvajaju organizacije koje se u oblasti ljudskih prava bave: obrazovanjem, podizanjem svijesti i zastupanjem, obrazovanjem za ljudska prava i obrazovanjem ljudskim pravima, kontrolom i ograničenjem vlasti, eliminacijom diskriminacije, i implementacijom tolerancije i mirnog rješenja konflikta.

Prema zaštiti pojedinih društvenih i socijalnih kategorija, tu su organizacije koje se bave: zaštitom pojedinih vulnerabilnih grupa (osobe sa invaliditetom, djeca, starije osobe), monitoringom pravosuđa i uprave, ljudskim pravima u sistemu obrazovanja, kulturom ljudskih prava, zaštitom manjinskih grupa, a posebno populacije Roma, zatim političkom participacijom i monitoringom izbornih procesa, medijima, sistemom bezbjednosti itd.

Podstrek razvoju ovog dijela NVO sektora u Crnoj Gori dale su međunarodne organizacije, odnosno mreže, kao što su Helsinški komitet, Nansen dijalog centar i druge. Ovdje je značajno napomenuti da se ove organizacije bave različitim temama u oblasti ljudskih prava - od praktične zaštite do izgradnje tolerancije i povjerenja u multietničkoj sredini kakva je crnogorska.

Indikatori stanja ljudskih prava u Crnoj Gori

Već je rečeno da ne postoji kompaktna lista indikatora kojima bi se pratio sistem ljudskih prava i mjerio stepen implementacije obaveza. Obzirom da je reintegracija u međunarodnu zajednicu izvršena prije relativno kratkog vremenskog perioda, to je i sistem izvještavanja o stanju ljudskih prava u Crnoj Gori slabo razvijen kada se govori o tzv. zbirnim izvještajima. Osim prvih redovnih izvještaja koji države podnose ili onih koji se rade pri tijelima Ujedinjenih nacija, Savjeta Evrope ili OEBS-a, do sada je sačinjen samo jedan izveštaj o stanju ljudskih prava u cjelini od strane NVO sektora (CEDEM, Centar za ljudska prava Univerziteta Crne Gore) koji bi

predstavljao korektivni faktor i vid kontrole rada svih institucija na nivou države.⁴⁸

Sa druge strane, postoji jedan značajan broj specifičnih istraživanja u kojima je ostvaren partnerski odnos NVO sektora i državne administracije na planu utvrđivanja stvarnog stanja pojedinih prava ili položaja određenih kategorija u populaciji Crne Gore (djeca, starije osobe, izbjeglice i raseljena lica itd.).

U jednom od takvih izvještaja o stanju prava djeteta za posmatrani period 2003.godine, generalni utisak o položaju djeteta u Crnoj Gori karakterisali su sljedeći elementi:⁴⁹

- opšti porast siromaštva, pogoršan životni standard porodice i samim tim položaj djeteta,
- problemi u funkcionisanju zdravstvene zaštite koji se dijelom odražavaju i na zdravstvenu zaštitu djece,
- nedostatak sredstava za redovno funkcionisanje obrazovnog sistema, opterećenost nastavnih planova i programa, kao i nedostatak sredstava za tehničko i tehnološko unapređenje obrazovnog procesa,
- opšti porast maloljetničke delikvencije,
- pojava konzumiranja opojnih droga i pojava uživanja alkohola kod djece,
- pogoršanje položaja djece pripadnika pojedinih etničkih grupa, naročito romske populacije,
- pogoršanje materijalnog položaja djece raseljenih lica kao posljedica nerješavanja nagomilanih problema u regionu.

Sa manje ili više odstupanja i druge analize, pored ocjene stanja prava djeteta, ukazale su na vrlo slične probleme sa kojima se susreće populacija mladih.

Ono što karakteriše današnju svijest u Crnoj Gori, a istovremeno bi mogle biti i ključne prepreke u ostvarivanju ciljeva ovog plana akcije kad je u pitanju konkretno svijest mladih ljudi, je sljedeće:

- nedostatak kulture ljudskih prava,
- nedostatak tradicije građanskog društva u Crnoj Gori,
- pasivan odnos prema preuzimanju obaveza i indiferentnost prema stanju zavisnosti,
- umanjen spektar prava na izbor kao posljedica ekonomskih i socijalnih ograničenja,
- nedostatak sredstava za implementaciju programa podizanja svijesti.

Korist koju mladi mogu imati od obrazovanja o ljudskim pravima nije samo saznanje ko su nosioci obaveza u oblasti ljudskih prava, već i koji su principi funkcionisanja unutar njihove strukture. Time se na direktan način vrši priprema za demokratsko učešće u životu društva i odlučivanju o pitanjima

---

⁴⁸ Ljudska prava u Crnoj Gori, CEDEM, 2001.

⁴⁹ Izvještaj sačinjen u organizaciji Centra za prava djeteta iz Podgorice.

koja se tiču njih samih. Sadašnja generacija mladih, koja zahvaljujući globalnom razvoju komunikacija i brzom protoku informacija, ima priliku da spozna iskustva iz bližeg i daljeg okruženja, može isto tako brzo i relativno lako steći pozitivna ili negativna uporedna iskustva i samim tim sliku o sopstvenom položaju u državi. Time će jasno prepoznati i odnos sopstvene države prema sebi i istovremeno izgraditi sopstvene stavove i odnos prema istoj toj državi.

KULTURA

Kultura je identifikovana kao zasebna oblast u procesu konsultacija sa mladim ljudima širom Crne Gore. Odnosno, naknadno je izdvojena iz ostalih oblasti za koje su prethodno definisani ciljevi.

Kultura mladih

Kultura mladih se generalno odnosi na mlade ljude i njihove napore da se razlikuju od opšteg kulturnog konteksta njihove zajednice. To je koncept koji predstavlja raznolikost subkulturnih fenomena povezanih sa mladom populacijom kao društvenom grupom. To može biti u suprotnosti sa «normama» života odraslih i često se odražava specifičnim načinima promišljanja stvarnosti, stilovima oblačenja, muzičkim ukusom itd.

Subkultura mladih je otpočela polovinom XX vijeka tj. poslije II svjetskog rata u toku ekonomskih, političkih i obrazovnih promjena i bila je tipična karakteristika zapadne civilizacije. U sociologiji, antropologiji i kulturnim studijama, subkultura predstavlja skup ljudi sa posebno određenim ponašanjem i vjerovanjima koji ih razlikuju od «većinske kulture» čiji su dio. Subkultura može biti različita zbog godišta njenih pripadnika ili njihove rasne, etničke, klasne, polne razlike, kao i karakteristika koje određuju subkulturu različitom u estetskom, religioznom, političkom, seksualnom pogledu ili kombinacijom navedenih. Jednostavnije rečeno, subkulture su grupe pojedinaca koji sena raznovrsne načine (npr. upadljivo oblačenje i ponašanje), se predstavljaju suprotno od *mejnstrim* trendova njihove kulture.

Mladi i kultura u Crnoj Gori

Mladi nastoje da svoje kulturne potrebe zadovolje kroz programe institucija kulture, amaterskih grupa, asocijacija i NVO-a koje se prioritetno bave kulturom. Evidentno je da je u aktuelnim sadržajima institucija kulture nesrazmjerno zastupljen broj kulturno-umjetničkih programa posvećenih mladima. Stepem uključenosti mladih u realizaciju postojećih programa je neadekvatan i nerazvijene su metode animiranja u radu sa mladima.

U Crnoj Gori je takođe prisutna nedovoljna informisanost mladih o umjetnosti i kulturi kroz postojeći sistem obrazovanja, kroz programe u institucionalnom i vaninstitucionalnom sistemu kulture i u medijima. Pristup i osmišljavanje programa edukacije za mlade u oblasti kulture i umjetnosti je neadekvatan, uz izražen problem nedovoljnog broja stručnog kadra specijalizovanog za rad sa mladima iz oblasti kulture i umjetnosti.

Ne postoji specijalizovana institucija za promociju kulture mladih u Crnoj Gori. Nerazvijene su komunikacije i inicijative na relaciji država - lokalna samouprava - nevladin sektor u organizovanju posebnih programa posvećenih kulturi mladih. To prouzrokuje neadekvatno finansiranje programa kulture mladih na državnom nivou, nivou lokalne samouprave i

nevladinog sektora. Takodje, nedovoljno su razvijeni mehanizmi društvene afirmacije i promocije mladih talentovanih umjetnika.

Ne postoji organizovana aktivnost za stvaranje adekvatne mreže koja bi povezivala i stvarala preduslove za saradnju mladih u realizaciji kulturno-umjetničkih projekata (web prezentacije, interaktivni forumi, kreativne radionice, itd.).

Ipak, u posljednjoj deceniji uočljivi su primjeri koji afirmišu alternativnu umjetnost i subkulturu mladih, naročito u oblasti lijepih umjetnosti i muzike. Gotovo po prirodi stvari, alternativne i eksperimentalne kulturne prakse u Crnoj Gori locirane su u domenu individualnih inicijativa, djelimično kroz djelovanje NVO sektora (npr. MontenegroMobilArt) ili festivala i manifestacija (DODEST, FIAT, Grad Teatar-Budva, Cetinjski bijenale), ili djeluju u jednoj «fleksibilnoj» sferu subkulturnih fenomena (popularna muzika, alternativne multimedijalne grupe).⁵⁰

U Crnoj Gori je registrovana 161 NVO čija je osnovna djelatnost kultura i umjetnost. Njihova djelatnost je raznovrsna i obuhvata: zaštitu kulturne i prirodne baštine, kulturno-umjetnički amaterizam, strukovna-umjetnička udruženja, asocijacije, književne klubove, naučna udruženja, društva prijatelja, kulturne industrije itd. Međutim, ovako veliki broj organizacija ne znači i bogatu kulturnu ponudu: mali je broj jako aktivnih i samoodrživih, a još manji je broj NVO-a koji se isključivo bave produkcijom i disperzijom kulturnih programa za mlade.

Institucije kulture čiji je osnivač država

Kulturna i prirodna baština:

- Republički zavod za zaštitu spomenika kulture-Cetinje
- Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture-Kotor
- Mauzolej Petar II Petrović Njegoš-Cetinje
- Narodni muzej Crne Gore-Cetinje
- Pomorski muzej Crne Gore-Kotor
- Prirodnjački muzej Crne Gore-Podgorica
- Centar za arheološka istraživanja Crne Gore-Podgorica
- Centralna narodna biblioteka Đurđe Crnojević-Cetinje
- Državni Arhiv - Cetinje
- Republički zavod za zaštitu prirode-Podgorica
- Biblioteka za slijepe - Podgorica

Kulturno-umjetničko stvaralaštvo:

- Kraljevsko pozorište Zetski dom-Cetinje
- Crnogorsko narodno pozorište-Podgorica
- Crnogorska kinoteka-Podgorica
- Centar savremene umjetnosti-Podgorica

Na lokalnom nivou djeluju centri za kulturu koji uglavnom objedinjavaju djelatnost biblioteke, galerije, muzeja, pozorišta, prikazivanja filmova, kulturno-umjetničkog amaterizma. U Crnoj Gori djeluje 18 opštinskih kulturnih centara, dok u Pljevljima, Cetinju i Budvi samostalno djeluju specijalizovane opštinske institucije kulture (muzeji, galerije, biblioteke).

⁵⁰ Nacionalni izvještaj o kulturnoj politici Republike Crne Gore, 6.februar 2004. god, str.28

SLOBODNO VRIJEME

U Crnoj Gori je evidentan nedostatak strukturisane brige o načinu na koji mladi ljudi provode svoje slobodno vrijeme - u prilog tome jasno govore podaci dobijeni u procesu konsultacija sa mladima tokom izrade NPAM-a, kao i rezultati regionalnog istraživanja Forum Syd Balkans projekta - bivšeg PRONI projekta (sprovedenog u regionu Balkana, 2002. godine).⁵¹

Kada je u pitanju oblast kreiranja slobodnog vremena mladih - *vremena izvan obaveznih aktivnosti u okviru sistema formalnog obrazovanja koje mladi provode u porodnici ili široj zajednici* - dobijeni rezultati ukazuju na činjenicu da oko 31% mladih u Crnoj Gori "ima jako puno slobodnog vremena", kao i da je oko 70% njih uglavnom zadovoljno načinom na koji ga provodi.

Oko 30% ispitanih mladih ljudi izražava nezadovoljstvo organizacijom svog slobodnog vremena. Na osnovu analize kvaliteta i strukturisanosti aktivnosti kojima je ovo vrijeme ispunjeno, najveći dio slobodnog vremena (oko 49%) mladi provode sa vršnjacima, slušajući muziku (51,8%), baveći se sportom (38,4%), pomažući roditeljima u kući (28,4%) ili kroz "noćni život" (13%). Možemo zaključiti da mladi prilično pasivno i nestrukturisano provode svoje slobodno vrijeme, ne prepoznajući ga kao prostor za mogući lični i socijalni razvoj.

Značajan postotak mladih, koji su učestvovali u prvom krugu konsultacija u toku izrade NPAM-a (46,5%), procijenio je da je bavljenje organizacijom slobodnog vremena mladih izuzetno bitno i to u oblastima obogaćivanja slobodnih aktivnosti u školama (otvaranje internet klubova, rekonstrukcija sportskih terena i sl.), kao i u široj zajednici, uključujući i prigradska naselja (razvijanjem programa koji podstiču učešće mladih u zajednici, kulturnih i sportskih sadržaja, podrška razvoju mladih talenata, osnivanju klubova za mlade i sl.).

Odrasli koji rade sa mladima prepoznali su problem nedostatka strukturisanosti slobodnog vremena mladih kao jedan od prioriteta⁵². Ukazano je i na "nedostatak adekvatnih programa i institucija/organizacija koje bi se njime bavile na stručan način". Istovremeno, rezultati istraživanja upućuju i na nedostatak podrške organizacijama koje se bave organizovanom brigom o slobodnom vremenu od strane lokalne samouprave, kao i viših instanci u Crnoj Gori. Ovim aktivnostima uglavnom se bave organizacije nevladinog sektora, rjeđe vjerske zajednice ili tijela lokalne samouprave.

Vannastavne aktivnosti unutar obrazovnih institucija različitog nivoa ne nude dovoljno mogućnosti za razvoj interesovanja i kvalitetno osmišljavanje slobodnog vremena mladih iako se program slobodnih aktivnosti utvrđuje

⁵¹ Regional Research on Young People - FSB, KIZ "Altera", Belgrade 2005.

⁵² NPAM, prvi krug konsultacija, fokus grupa, decembar 2004g.

godišnjim programom rada škole, i nastavnici su dužni da, pored zakonom utvrdjene norme časova za izvođenje teorijske nastave, dio preostalog radnog vremena (1 sat sedmično) posvete organizovanju kulturnih, sportskih i drugih korisnih i humanih akcija u kojima sarađuju učenici. Činjenica je i da u školama i na fakultetima nema dovoljno zaposlenog i adekvatno obučenog kadra koji bi bio motivisan da kreira i implementira ovakvu vrstu programa. Broj i kvalitet vannastavnih aktivnosti je različit i varira od škole do škole, a slobodne aktivnosti se ostvaruju putem učeničkih organizacija, klubova, sekcija, udruženja, i sl.

Iskustva Crne Gore mogu se porediti i sa iskustvima ostalih država bivše Jugoslavije, koja ukazuju na nedovoljno učešće mladih u sistemu odlučivanja i kreiranja slobodnih aktivnosti.

„Kada mladi sami iniciraju, oblikuju i počnu provoditi programe osmišljavanja slobodnog vremena, lokalna samouprava često ne nalazi načina da ih u tome podupre i ne osigurava im prostorne uslove za rad... Mnogi pokušaji samoorganizovanja mladih i pridonosenja lokalnoj zajednici svojim idejama, nakon početnog razdoblja entuzijazma, propadaju ili zbog nedostatka finansijskih sredstava i prostora za okupljanje ili zbog nepovjerenja zajednice”¹

Ono što je zajedničko realnom stanju u oblastima i *kulture i slobodnog vremena mladih*, manifestuje se i kroz: nepostojanje višenamjenskih centara za mlade (prvenstveno na lokalnom nivou), nerazvijenu komunikaciju relevantnih državnih struktura/institucija i mladih ljudi u kreiranju i realizaciji aktivnosti - uz već pomenuto nedovoljno učešće mladih, nedovoljna i neadekvatna finansijska podrška kulturnim i sadržajima za organizovanje strukturisanog slobodnog vremena. Takođe, jako je malo aktivnosti koje se organizuju van većih gradova, a objekti u kojima se izvode razni programi u oblasti kulture i sporta su najčešće nedostupni mladim OSI/OSH.

Slobodno vrijeme i volonterizam

Rezultati istraživanja ukazuju na neprepoznatost značaja volonterskih servisa u Crnoj Gori kao mogućeg prostora za aktivizam mladih i strukturisanje njihovog slobodnog vremena, kao i na izraženo “nepovjerenje i razočarenje građana u državne i javne institucije” uslovljeno tranzicionom socijalno-ekonomskom krizom⁵³. Tako volonteri više nisu shvaćeni kao “ljudi dobre volje koji su spremni da svoje vrijeme, znanja i vještine posvete radu, bez novčane nadoknade, u cilju realizacije neke društvene promjene, bilo na mikro ili makro društvenom planu”, nego se volonterizam tretira kao “rad za džabe” ili “iluzija za naivne”.

⁵³ Regionalno istraživanje NVO-a ADP Zid i partnerskih organizacija (“Volonterizam i javne institucije”, ADP Zid, Podgorica 2004.

Razlozi ograničenog angažmana volontera leže i u “nedovoljnoj informisanosti o obimu i vrsti poslova koje volonteri mogu obavljati u okviru institucija, u lošem ekonomskom statusu samih institucija, kao i u nepostojanju stimulativnog zakonodavstva koje bi institucionalno podržalo volonterizam u cijelini”. Nerazvijenost volonterskih servisa i neprepoznatost njihovog značaja kao oblika “doživotnog učenja” i konstruktivnog strukturisanja slobodnog vremena mladih u Crnoj Gori smanjuje mogućnosti za uključivanje i doprinos mladih razvoju zajednice na demokratskim osnovama.

INFORMISANOST I MOBILNOST

Informisanost mladih

Kontinuirana i kvalitetna informisanost podrazumijeva redovne i potpune informacije o vannastavnim aktivnostima, posebnim i dopunskim oblicima obrazovanja, vrstama neformalnog obrazovanja, mogućnostima učestvovanja u pojedinim projektima, stipendiranju, zapošljavanju, socijalnom i zdravstvenom osiguranju, pravnoj zaštiti, mogućnostima volonterskog rada, pomoći u kriznim stanjima, kulturnim i sportskim aktivnostima, zabave, načinima za postizanje mobilnosti kako u svojoj zemlji tako i inostranstvu, omladinskom turizmu i drugom.

Ovakva informisanost je daleko od realnosti u Crnoj Gori. Na početku analize situacije treba reći da nema klasičnih informativnih centara za mlade, kao ni kvalitetnih programa namjenjenih ovoj populaciji u postojećim medijima. Većinu ovih funkcija obavljaju pojedine omladinske nevladine organizacije. Ove NVO štampaju ili izdaju elektronske omladinske časopise i biltene, vode tele-apel službe za mlade, organizuju informativne i edukativne radionice, seminare i debatne klubove, a putem sadržaja na svojim web stranama, nude kako edukativne sadržaje na temu reproduktivnog zdravlja, na primjer, tako i mnoge druge informacije o programima iz oblasti neformalnog obrazovanja, mogućnostima volontiranja, kulturnog i zabavnog života i najrazličitijih projekata namjenjenih mladima. Informativni sadržaji koji postoje u Crnoj Gori su, u poređenju sa zamljama u regionu, uglavnom na sličnom nivou.

Skoro sve aktivnosti NVO-a u Crnoj Gori se odvijaju zahvaljujući donatorima i finansijskoj podršci pojedinačnim projektima. To utiče na ograničenje broja i vrste aktivnosti. Uprkos tome ove su omladinske organizacije istrajne u razvijanju projekata.

Veća je prisutnost omladinskih emisija na radio programima nego na televizijskim i to kada je riječ o programima radio stanica koje imaju status javnog servisa. Sa druge strane, broj omladinskih emisija je sve manji, dijelom i zbog pomanjakanja finansijskih sredstava neophodnih za rad javnih servisa. Kako po značaju prednjače informativni programi, za realizaciju ovakvih sadržaja za mlade (ili onih iz obrazovanja i kulture) obično nema sredstava. I pored toga što su donosioci odluka i kreatori programa nedovoljno zainteresovani i nedovoljno senzibilisani za potrebe mladih, ni sami mladi ne iskazuju dovoljno aktivizma i inicijativnosti u «osvajanju većeg medijskog prostora».

Potrebno je praviti razliku između tipskih i omladinskih emisija i onih sa sadržajima za mlade. Veliki broj emisija na nacionalnoj televiziji, koji nije striktno namjenjen ovoj populaciji, nudi informacije potrebne mladima i to su: Jutarnji program, Hronika Podgorice, emisije iz kulture, zabavno-muzičke emisije, ekološke i dokumentarne emisije, emisije za

poljoprivrednike, o radu NVO sektora ili one sa sportskim sadržajima. Sve je veći broj emisija u okviru obrazovnog programa za djecu i mlade, a postoji i emisija namjenjena studentima. Ono što nedostaje jeste tipska emisija namjenjena mladima koja inače ne postoji ni na jednoj crnogorskoj televiziji. Time što ne postoji nedjeljni pregled događaja namjenjenih mladima u Crnoj Gori na jednom mjestu, bilo da je riječ o aktuelnim informacijama iz svijeta knjiga, računara, muzike, filma, zabave, putovanja, ili o životu vršnjaka, mogućnostima volontiranja, neformalnog obrazovanja, zapošljavanja itd. može se reći da je mladima uskraćeno pravovremeno i kontinuirano informisanje.

Televizijske stanice u Crnoj Gori ne čine gotovo ništa po pitanju informisanja mladih OSI/OSH. Zbog nepostojanja titlova u vidu gestovnog jezika, mladi oštećenog sluha ni u najvažnijim informativnim emisijama nijesu u mogućnosti da se informišu o događajima u njihovom okruženju (emisija sa gestovnim govorom, jednom nedjeljno na TVCG nije dovoljna da zadovolji svakodnevne potrebe za informisanjem mladih sa hendikepom). Nedostatak zvučnih i listova i časopisa na Brajevom pismu ograničava mlade sa oštećenim vidom na informisanje isključivo putem programa elektronskih medija u Crnoj Gori i to samo putem emisija na našem jeziku. Nepostojanje audio-sinhronizacije emisija sa tekstualnim titlom onemogućava informisanje putem ovih emisija. Izdavanje elektronske verzije pojedinih dnevnih listova i časopisa doprinosi informisanju mladih sa oštećenim vidom, ali nizak životni standard većini ne dozvoljava posjedovanje sopstvenog računara pomoću koga bi pratili *on-line* informacije.

Kada su u pitanju mladi u specijalnim ustanovama ili na izdržavanju kazne, u poslednjih par godina se organizuju radionice na temu prevencije narkomanije i alkoholizma, seksualno prenosivih bolesti i HIV-a, i to zahvaljujući angažmanu pojedinih omladinskih NVO-a. Po informacijama dobijenim od ovih organizacija, kao i pojedinih nadležnih, mladi u ovim ustanovama su dobro prihvatili ove radionice, pa bi ovakve aktivnosti trebalo da postanu redovna praksa.

Pristup Internetu istovremeno znači i pristup obilju informacija. Međutim, Internet je u velikoj mjeri nedostupan mladima u Crnoj Gori - kako zbog tehnološke neopremljenosti škola i fakulteta, zbog nemogućnosti nabavke sopstvenog računara, tako i zbog nedovoljne obučenosti mladih za njegovo korišćenje. Pristup internetu je 2004. godine imalo svega 3,5% stanovnika.⁵⁴

Postojeći obrazovni sistem nema organizovan rad savjetodavnih službi za učenike i studente, bilo da se radi o stručnoj pomoći o mogućnostima daljnjeg obrazovanja i napredovanja u karijeri ili rješavanja konkretnog problema oko ostvarivanja svojih prava i mogućnosti.

Zaključak analize postojećeg stanja, iz oblasti informisanja mladih u Crnoj Gori, mogao bi zato u najvećoj mjeri da se odnosi na nepostojanje

---

⁵⁴ Na svakih 1000 stanovnika, 159 je posjedovalo kompjuter, a 35 je imalo pristup Internetu; *Human Development Report* - Izvještaj o društvenom razvoju za Crnu Goru, 2005; UNDP.

strukturiranog sistema distribucije informacija koje se tiču mladih. Stoga napore treba usmjeriti na unapređenje informisanja mladih, podršku programima koji za cilj imaju informisanje mladih, podizanje nivoa informisanja mladih kroz kreativne sadržaje, stvaranje strukturiranog sistema distribucije informacija, prilagođavanje izvora informisanja mladim OSI/OSH kao i povećanje informisanosti mladih u specijalnim ustanovama i na izdržavanju kazne.

Mobilnost mladih

Analizirajući postojeće stanje na polju mobilnosti, odnosno pokretljivosti mladih u Crnoj Gori, govorićemo o obrazovnoj, kulturnoj i turističkoj mobilnosti.⁵⁵

Obrazovna mobilnost mladih u Cnoj Gori nije na zadovoljavajućem nivou. Otežana je socijalnim i materijalnim uslovima života, nedovoljnim kapacitetima đačkih i studentskih domova, upisnom politikom visokoobrazovnih institucija i programima školovanja i studiranja. Izleti i eskurzije u srednjim školama su vannastavna aktivnost koja se obično organizuje na osnovu komercijalnih zahtjeva turističkog tržišta, i gdje se ne insistira na obrazovnim sadržajima. Iako postoje pravila koja nalažu njihov obrazovni karakter, ne postoje mehanizmi planiranja i praćenja usklađenosti ovih aktivnosti sa nastavnim planom i obrazovnim potrebama mladih.

Mobility projekti su, uglavnom, kolektivni projekti omladinske razmjene sa ciljem volonterskih ili aktivnosti edukativnog karaktera kao što su treninzi i radionice, kreativnog informisanja, putem umjetničkih, sportskih i drugih aktivnosti ili održavanja onih programa koji će unaprijediti društvene, kulturne, programe pomoći ili zaštite životne sredine. Bilo da je individualna ili kolektivna, mobilnost uvijek znači promovisanje mira i razumijevanja među ljudima, protiv je ksenofobije i rasizma i kreira svijest o evropskom kulturnom identitetu. Mobilnost znači razmjenu znanja, iskustava i mišljenja, a posebne koristi mogu imati marginalizovani mladi.

Mobilnost se odnosi i na međunarodnu saradnju i razmjenu. Međudržavna obrazovna saradnja je nedovoljna, što Crnu Goru često isključuje iz međunarodnih projekata finansiranih od strane evropskih institucija. Aktivnosti Zavoda za međunarodnu kulturnu i tehničku saradnju (ZAMTES) jesu značajne i kontinuirane, ali su budžetski ograničene.⁵⁶ Veća budžetska sredstva su potrebna i da bi se učestvovalo u programima koje za mlade nudi Savjet Evrope i Evropska unija.

Međunarodna razmjena mladih, uključujući i volonterski rad, nedovoljno je razvijena. Prve korake na tom polju, prvenstveno kroz organizovanje volonterskih kampova, prave nevladine organizacije iz Crne Gore.

⁵⁵ Ovakva podjela mobilnosti je opšteprihvaćena u regionu i sličnim strategijama/dokumentima.

⁵⁶ Svi programi koji bi dodatno mogli unaprijediti obrazovnu pokretljivost mladih morali prvo biti prepoznati od strane Vlade RCG, koja bi nakon toga povećanjem budžeta za ovu namjenu mogla tome doprinijeti.

Kulturna mobilnost je izrazito nepovoljna i kulturni sadržaji su uglavnom privilegija mladih iz urbanih sredina. Mladi, koji žive u seoskim područjima, nemaju priliku da vide mnoge kulturne manifestacije. Istovremeno, usljed nepovoljne materijalne situacije, ovi mladi nijesu u prilici da otputuju do gradova u kojima ima kulturnih dešavanja.

Turistička mobilnost mladih u zemlji, i pored strateškog opredjeljenja Crne Gore da turizam postane osnovna privredna grana razvoja, nije na zavidnom nivou. Omladinski smještajni kapaciteti (hosteli, odmarališta, kampovi) iako postoje, nijesu dovoljno promovisani, niti postoji plan njihovog korišćenja. U toku ljetnje sezone, kada su uslovi za organizovanje kampova najbolji, mjesto u postojećim kampovima je nemoguće naći. Takođe, osnovna potreba svih koji organizuju kampove, da imaju i prostor za obrazovni rad, mokri čvor, struju, kao i da su u blizini doma zdravlja, nije zadovoljena. Izostaje promovisanje omladinskih hostela i učeničkih i studentskih domova za potrebe mladih.

Kao glavni nosioci razvoja omladinskog turizma u Crnoj Gori javljaju se nevladine organizacije, koje se, pored ostalog, bave i povećanjem mobilnosti i aktivnog učešća mladih u različitim djelatnostima.

Kao i u susjednim zemljama, povlastice za mlade u prevozu imaju socijalni karakter i nijesu instrument povećanja mobilnosti mladih. Visoka cijena karata u javnom međugradskom prevozu (voz i autobus) je jedan od razloga nedovoljne mobilnosti mladih u Crnoj Gori, bilo da se radi o obrazovnoj, kulturnoj ili turističkoj pokretljivosti ove populacije.

Sloboda kretanja mladih, van svoje zemlje ograničena je zbog postojećeg viznog režima: vize su komplikovane za dobijanje i često skupe. Po pravilu, istovremeno su i prepreka za kontinuirani omladinski rad, uprkos preporuci Evropske unije za države/vlade da uvedu nove vizne režime i tako otklone prepreke za one koji se bave omladinskim radom (kao prvi korak ka stvaranju Evrope bez granica). U Crnoj Gori ne postoje ni programi koji bi mogli da intenziviraju studentske i đачke razmjene koje jesu svojevrsna prethodnica ulaska Crne Gore u Evropu.

Mobilnost mladih OSI/OSH je veoma otežana iz više razloga. Nepostojanje dostupnih prevoznih sredstava koja se koriste u javnom saobraćaju (autobusi, vozovi) onemogućavaju osobe, koje koriste kolica, kao i osobe koje se otežano kreću, da putuju samostalno. Da bi napustili mjesto boravka neophodan im je lični asistent kojeg moraju platiti i prinuđeni su da plaćaju duple vozne karte, a loš ekonomski položaj ovih osoba im ne obezbjeđuje dovoljno novca da bi bili mobilni. Pored toga, nepostojanje uslužnog servisa, kao i nedovoljno razvijena svijesnost osoblja na autobuskim i željezničkim stanicama onemogućava mlade sa hendikepom da bezbjedno koriste prevozno sredstvo. Nepostojanje dostupnih, njima prilagođenih objekata, turističkih objekata sprečava mlade OSI/OSH da budu mobilni u turističkim mjestima u Crnoj Gori, ali i da realizuju programe razmjene sa mladima iz drugih država.

PORODICA

Petnaestogodišnja društveno-ekomonska kriza u Crnoj Gori, politički i ratni sukobi, međunarodne sankcije i izolacija, morali su neminovno dovesti do uvećanja siromaštva, nasilja i kriminala, promjene vrijednosnog sistema i kulturnih obrazaca ponašanja.

Znatan broj stanovnika Crne Gore je svakodnevno suočen sa borbom za ekonomsko preživljavanje i socijalnu sigurnost. Po nacionalnoj Strategiji za razvoj i redukciju siromaštva (2003), oko 12% stanovništva živi ispod apsolutne linije siromaštva⁵⁷, dok danas skoro petina domaćinstava troši čak 60% svog prihoda na hranu.⁵⁸ Sve je to direktno uticalo i na porodicu u Crnoj Gori, na mlade, njihovo vaspitanje i ponašanje, kao i na formiranje njihovih sopstvenih porodica. Opšta nesigurnost je ugrozila sve potrebe, što je dovelo u pitanje sve funkcije porodice - reproduktivnu, ekonomsku, socijalno-zaštitnu, socijalizatorsku, vaspitnu, odrazilo se na javljanje poremećaja u strukturi porodice i na kvalitet porodičnih odnosa.

U našoj sredini ni mladima ni porodicom niko se ne bavi sistemski, čak ni kad problemi postanu takvi da se više ne mogu prikrivati, kada prevaziđu sposobnosti porodice, a nerijetko i ustanova. Pojedini sistemi tretiraju porodicu sa svog uskoprofesionalnog stanovišta, a kategorijom mladih se niko posebno ne bavi, što otežava identifikaciju problema i definisanje strategija za pomoć i podršku mladima i porodici.

Sve ovo kategoriju mladih čini posebno ranjivom, a o njihovom osposobljavanju za samostalan život i donošenju odluke o formiranju sopstvene porodice teško je govoriti. Potreba i pravo mladih da samostalno prave izbore i donose odluke je u znatnoj mjeri osujećena.

Istraživanje o mladima i porodici u Crnoj Gori su parcijalna, sporadična ili ih nema. Izvještaji i podaci vladinih i nevladinih organizacija nijesu sistematizovani ni sveobuhvatni da bi se moglo govoriti o naučnom pristupu i uvidu u porodični život i život mladih i dati definicija crnogorske porodice. Malobrojni statistički podaci, bez potpunije socijalno-psihološke interpretacije, nijesu dovoljni za adekvatno tretiranje problema.

2001. godine:

- stopa nataliteta **13,3**
- stopa mortaliteta **8,2**
- stopa prirodnog priraštaja **5,1**.

2004. godine:

- stopa nataliteta **12,6**
- stopa mortaliteta **9,2**
- stopa prirodnog priraštaja **3,5**.

Prema opštem pregledu kretanja stanovništva Zavoda za statistiku broj živorođene djece opada: 1991. godine je bio **9606**, a 2004. godine **7849**.

⁵⁷ Zvanična linija siromaštva je 2003. ustanovljena na 116,20 Eura po osobi mjesečno.

⁵⁸ Human Development Report – Izvještaj o društvenom razvoju za Crnu Goru, 2005, UNDP

Porodica u Crnoj Gori i mladi

Na pitanje kakva je porodica u Crnoj Gori danas, daju se prilično oprečni odgovori - i to dominantno dva:

1. da je uprkos započetom procesu tranzicije i demokratizacije, Crna Gora još uvijek zadržala patrijarhalni poredak u svim sferama života, pa i u porodičnom životu; da u većini slučajeva u patrijarhalnoj crnogorskoj porodici dominira muškarac-partner, otac, koji ima jaku partnersku i roditeljsku moć, gdje su u podređenom položaju i djeca i žena-partnerka, majka (kojoj je istovremeno nametnuta isključiva odgovornost za stabilnost i održanje porodičnog života, kao i za vaspitanje djece);
2. da «Porodica više nije kao nekada. Promijenila se njena priroda i identitet. Radikalnoj transformaciji ove značajne mikrostrukture savremenog društva doprinio je promijenjeni položaj žene u savremenoj civilizaciji: to važi i za crnogorsku porodicu koja napušta partijarhalna i tradicionalna svojstva i postaje dio svjetske promjene.» (prof. dr. Ratko Božović) Suštinski, ova dva mišljenja imaju dodirnih tačaka.

Mladi u Crnoj Gori sve kasnije stupaju u brak, što je tipično za mlade u čitavom regionu. Veliki broj mladih dugo ostaje u zajednici s roditeljima zbog ekonomske zavisnosti. Nerijetko ostaju kod roditelja i kada formiraju sopstvenu porodicu. U takvim uslovima teško je uspostaviti ravnopravnost moći roditelja i njihove odrasle djece, raspodjelu uloga koje se dupliraju (odraslo dijete je istovremeno dijete i roditelj) i autoriteta.

Zbog obaveze i nastojanja roditelja da materijalno obezbijede svoju porodicu, porodični život biva zapostavljen: manje se ima vremena i vodi računa o zajedničkim sadržajima, koji označavaju porodični identitet, održavaju zajedništvo, privrženost, bliskost, uzajamnu podršku i lojalnost, što su osnovne snage porodice. Sve to doprinosi gubitku porodične kohezije, povezanosti i identiteta.

Utisak je da je u Crnoj Gori danas više mladih, koji se odlučuju za život u vanbračnoj zajednici, zbog neriješenog profesionalnog, ekonomskog i stambenog statusa, koji ih spriječava da stupe u brak. Međutim, za razliku od razvijenih sredina, ne stiče se utisak da se u ovim zajednicama u Crnoj Gori radi o ženama koje su nezavisne, ekonomski, profesionalno i stambeno obezbijedene, niti da je to savremeniji oblik porodice koji podrazumijeva viši stepen odgovornosti i ravnomjerniju raspodjelu moći. Iskustva centara za socijalni rad govore da se proklamovana jednaka prava u vanbračnim i bračnim zajednicama, kao i jednakost prava djece rođene u vanbračnim i bračnim zajednicama, vrlo često gube kroz dugotrajno i mučno dokazivanje trajanja vanbračne zajednice i ostvarivanje prava na izdržavanje, zajedničku imovinu, zaštitu od nasilja u porodici. Podaci Centra za socijalni rad u Podgorici ukazuju na porast broja vanbračnih zajednica koje se

raskidaju, nakon čega se sprovodi postupak povjeravanja djece.⁵⁹

Uvećava se broj razvoda i jednoroditeljskih porodica. Prema raspoloživim podacima nacionalne statistike, u Crnoj Gori je tokom 2001. godine zaključeno 3893 brakova - ili 5,9 na 1000 stanovnika, a razvedeno 492, ili 126,4 na 1000 sklopljenih brakova. Posljednjih godina bilježi se lagani pad zaključenih i porast razvedenih brakova. Broj sklopljenih brakova u 1991.godini je bio 3.817, a 2004. godine 3.440 (-10 %). Broj razvedenih brakova u 1991. godine je bio 388, a 2004. godine je iznosio 505 (+30 %).⁶⁰

S druge strane, sve je više mladih bračnih parova/porodica čija se zajednica gotovo ni u čemu ne razlikuje od bračne zajednice dvoje mladih ljudi u bilo kojoj razvijenoj zemlji: zajednica koja se odlikuje ravnomjernom raspodjelom moći i obaveza i podijeljenom odgovornošću za podizanje i vaspitavanje djece.

Briga države o porodici, mladima i profesionalcima

Uz obavezu države da preduzme generalne mjere za poboljšanje položaja i uslova života stanovništva, neophodno je i obezbjeđivanje mjera i aktivnosti koje se odnose na zaštitu prava, pomoć i podršku mladima i porodici, uključujući i individualni pristup.

Sve državne intervencije ostaju na nivou pomoći kad problemi eskaliraju, a većina vladinih i nevladinih organizacija tretiraju probleme mladih i porodice (narkomanija, AIDS, nasilje...) na nivou informisanja. Na postoje službe za pomoć i podršku mladima, koje bi pružale usluge psihosocijalne podrške, kao ni sistemsko povezivanje relevantnih subjekata koji bi angažovali profesionalne, porodične i društvene snage u zaštiti mladih i porodice.

Centri za socijalni rad, koji postoje u svim opštinama u Crnoj Gori, ne mogu da odgovore na sve potrebe mladih i porodice, ne prepoznaju se sve njihove potrebe ili ne postoje resursi za njihovo zadovoljenje. Druge službe gotovo i da ne postoje, osim u rijetkim opštinama u kojima su formirana savjetovališta pri zdravstvenim ustanovama ili djeluju NVO. Prisutna je tendencija da se centrima za socijalni rad unedogled proširuje djelokrug rada, čime se uvećava i teret profesionalne i ljudske odgovornosti, a ne uvećavaju se resursi centara. Ne otvaraju se nova radna mjesta, nema specijalizacije ni specijalizovanih usluga i programa za mlade i porodicu, preventivnog i terapijskog djelovanja, osim što sporadično, u kriznim situacijama centri pružaju savjetodavnu pomoć mladima i porodici, jednokratne novčane pomoći, upućuju na druge institucije. Stoga je neophodno unijeti promjene u način rada i organizaciju centara, razviti nove službe za podršku mladima i porodici.

⁵⁹ 2000. god je bilo 14 slučajeva povjeravanja djece iz vanbračne zajednice, dok je 2005. taj broj iznosio 48.

⁶⁰ MONSTAT - Zavod za statistiku Republike Crne Gore.

UVID U POSTOJEĆE STRATEGIJE I PRAVNU REGULATIVU

Prilikom izrade NPAM-a, radne grupe su izvršile uvid u sljedeće strategije koje su relevante za život mladih, i koje u manjoj ili većoj mjeri adresiraju i pitanja mladih u Crnoj Gori:

- Strategija za borbu protiv trgovine ljudima (2003),
- Akcioni plan za prevenciju narkomanije kod djece i omladine u Crnoj Gori (2003),
- Nacionalni plan akcije za djecu u Crnoj Gori od 2004 do 2010.godine (2003),
- Agenda ekonomskih reformi (2003),
- Strategija za razvoj i redukciju siromaštva (2003),
- Nacionalni program prevencije neprihvatljivog ponašanja djece i mladih u Crnoj Gori (2004),
- Nacionalna strategija za borbu protiv HIV/AIDS (2004),
- Nacionalna strategija za trajno rješavanje problema izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori, 2005.

Konsultovani su i nacionalni planovi/strategije za mlade drugih zemalja (Makedonije, Hrvatske, Rumunije, Vojvodine). Svi oni pružaju sličan okvir za definisanje aktivnosti koje će se sprovesti prilikom implementacije NPAM-a.

Za neke od devet oblasti NPAM-a, poput *Obrazovanja* i *Zapošljavanja*, radne grupe su se u svom radu mogle osloniti na veći broj relevantnih strateških dokumenata i istraživanja, za razliku od radnih grupa koje su se bavile *Učešćem u životu društva* i *Informisanošću i mobilnošću* - iz prostog razloga što su pojedine oblasti/teme iz života mladih do sada bile nedovoljno tretirane u strateškim dokumentima, a još manje istraživane.

PRAVNA REGULATIVA

U Crnoj Gori ne postoji poseban zakon koji reguliše život/pitanja mladih. Radne grupe su se rukovodile postojećom pravnom regulativom i osvrnule se na zakone koji su trenutno najrelevantniji za oblasti koje NPAM adresira, i predložene aktivnosti.

Obrazovanje

Postojeće strategije

- Nacionalni plan akcije za djecu Crne Gore, od 2004 do 2010.godine, 2003,
- Nacionalna strategija za mlade, Makedonija, 2004,
- Akcioni plan politike za mlade u Vojvodini, 2002,
- Nacionalni program djelovanja za mlade, Republika Hrvatska, 2002
- Nacionalna politika za mlade, Rumunija, 2001,
- Nacionalni akcioni plan «Dekada uključenja Roma 2005-2015», koji se bavi problemima ove populacije u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja i zdravstva, a na čijoj realizaciji rade nadležna ministarstva,
- Strategija borbe protiv HIV/AIDS-a; jedan od ciljeva ove strategije je da obezbijedi da svi mladi ljudi, u okviru obrazovnog sistema, steknu neophodno znanje o seksualno prenosivim bolestima (SPI) i HIV/AIDS-u i metodama prevencije infekcije.⁶¹
- ostali strateški dokumenti Vlade, prije svega Agenda ekonomskih reformi, Strategija razvoja i redukcije siromastva.

Pravna regulativa

Probleme u odvijanju obrazovno-vaspitanog postupka, posebno sadržajne i programske, sveobuhvatno tretira reforma obrazovanja. Novi zakoni: *Opšti zakon o vaspitanju i obrazovanju (Službeni list RCG br. 64/02)*, *Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (Službeni list RCG br. 64/02)*, *Zakon o gimnaziji (Sl. list RCG br.64/02)*, *Zakon o srednjem stručnom obrazovanju (Sl. list RCG br.64/02)*, *Zakon o visokom obrazovanju (Sl. list RCG br. 60/03)* i *Zakon o obrazovanju odraslih (Sl. list RCG br.64/02)*, pružaju legitiman i legalan okvir za funkcionisanje "nove" škole.

Reformom obrazovanja, sa kojom se počelo školske 2004/05. godine, postavljeni su ciljevi koji podrazumijevaju, kako poboljšanje formalno-tehničkih uslova rada u školama, tako i suštinske promjene po pitanju sadržaja, obima i načina usvajanja i provjere znanja u školama. U Opštem zakonu o obrazovanju, u članu 2. između ostalog kaže se da:

„Obrazovanje i vaspitanje ima za cilj da:

- obezbijedi mogućnost za svestrani razvoj pojedinca, bez obzira na pol, životno doba, socijalno i kulturno porijeklo, nacionalnu i vjersku pripadnost i tjelesnu i psihičku konstituciju,
- zadovolji potrebe, interesovanja, želje i ambicije pojedinca za doživotnim učenjem,

---

⁶¹ Strategija će podržati integraciju sadržaja vezanih za HIV/AIDS u nastavne programe na različitim nivoima obrazovanja i u različite predmete uključujući i planirani predmet "zdravi stilovi života" koji će biti uveden u osnovne škole; promovisati uključivanje tehnika za razvoj životnih vještina u školskom programu; ohrabriti učešće mladih u pravljenju nastavnih programa i razvoju novog didaktičkog materijala, i širiti i standardizovati programe vršnjačke edukacije i ohrabrivanje aktivnog učestvovanja mladih u provođenju vršnjačke edukacije kroz van nastavne aktivnosti škole.

- omogućiti izbor obrazovnog programa na svim nivoima vaspitanja i obrazovanja,
- razvija svijest, potrebu i sposobnost za očuvanje i unapređenje ljudskih prava, pravne države, prirodne i društvene sredine, multietičnosti i različitosti,
- omogućiti pojedincu, u skladu sa sopstvenim mogućnostima, uključivanje i participaciju na svim nivoima rada i djelovanja,
- razvija svijest o nacionalnoj pripadnosti, kulturi, istoriji i tradiciji. “

Promjene koje su inkorporirane u reformu visokog obrazovanja, a sadržane su u Bolonjskoj deklaraciji, usmjerene su: na promovisanje mogućnosti zapošljavanja evropskih građana i međunarodnu konkurentnost evropskog sistema visokoškolskog obrazovanja, putem usvajanja lako razumljivih i uporedivih sistema stepena (takođe primjenu dodatka diplomi); na usvajanje sistema koji se, u suštini, zasniva na dva glavna ciklusa, dodiplomskom i postdiplomskom, gdje je stepen koji se dodjeljuje nakon prvog ciklusa relevantan i za evropsko tržište rada kao odgovarajući nivo kvalifikacije; i na usvajanje sistema kredita kao što je ECTS (European Credit Transfer System), kao pravog načina promovisanja najraširenije studentske mobilnosti. Promjene koje se uvo doprinijeće promociji mobilnosti studenata i nastavnika i promociji evropske saradnje, na osiguranju kvaliteta u pogledu razvijanja uporedivih kriterijuma i metodologija.

Zapošljavanje

Postojeće strategije

- Agenda ekonomskih reformi za period od 2002-07, daje značajan prioritet rješavanju problematike nezaposlenosti. Utvrđene su prioritetne oblasti razvoja: turizam, poljoprivreda i drvoprerađiva. Ove oblasti pružaju niz mogućnosti za razvijanje preduzetničkih ideja u ovim i oblastima koje su im komplementarne (trgovina, transport, proizvodnja, zanatstvo, usluge itd.) Država prije svega treba da obezbijedi solidnu infrastrukturu i stimulanse za razvoj ovih oblasti, što će motivisati mlade da se angažuju u ovim oblastima;
- Strategija razvoja i redukcije siromaštva⁶² prepoznaje osobe sa invaliditetom kao jednu od najugroženijih kategorija stanovništva, a u cilju regulisanja njihovog statusa predviđa poštovanje pet osnovnih principa: omogućavanje pristupa adekvatnom sistemu obrazovanja; razvijanje programa praktične obuke na radnom mjestu; omogućavanje zapošljavanja OSI/OSH; stvaranje adekvatnog sistema socijalne zaštite (počev od razvoja odgovarajućih kompenzacionih prava, pa do razvoja različitih usluga podrške); razvijanje posebnih programa za direktno zapošljavanje OSI/OSH i razvoj njihovih postojećih radnih sposobnosti,

⁶² Vlada RCG je ovaj dokument usvojila u novembru 2003.g.

čime se omogućava radna i svaka druga integracija u sve segmente društvenog djelovanja i obezbeđuje profesionalna afirmacija OSI/OSH.

- Lisabonska strategija zapošljavanja ima tri ključna cilja: 1. Evropa treba da postane atraktivnije mjesto za investiranje i rad, 2. promocija znanja i inovacija usmjerenih na rast, 3. kreiranje većeg broja i kvalitetnija radna mjesta. U zapošljavanju mladih ljudi i u promovisanju znanja i inovacija vrlo je značajno da se mladim kvalifikovanim ljudima obezbijedi da u praksi koriste svoje vještine i iskustvo. U prethodnom periodu se Evropska politika zapošljavanja više fokusirala na starija lica (aktiviranje, promovisanje, pomaganje). Ipak, potrebno je pomoći i mladim ljudima i osloboditi njihove potencijale. Zbog toga nova Lisabonska strategija posvećuje posebnu pažnju mladim ljudima, posebno u okviru Evropske inicijative za mlade, koja ima opšti karakter podržan kroz brojne programe.
- Strategije za preduzetničko učenje, čija je izrada započeta u prvom kvartalu 2006. godine (pod pokroviteljstvo ETF i donatora iz Norveške), a treba da se završi i usvoji do kraja godine, postaviće dugoročne principe i planira aktivnosti u ovoj oblasti, za školsku omladinu i za odrasle.

Pravna regulativa

Na putu ka evropskim i evro-atlanskim integracijama, Crna Gora intenzivno prilagođava svoje zakonodavstvo standardima Evropske Unije. Za oblast zapošljavanja mladih, u ovom kontekstu su najznačajniji zakoni iz oblasti obrazovanja, rada i zapošljavanja, obzirom da ne postoji poseban zakon koji reguliše život i rad mladih.

Reforma u oblasti obrazovanja je ozvaničena Knjigom promjena, koju je Vlada RCG donijela krajem 2001. godine. Na osnovu ovog strateškog dokumenta proistekao je niz zakona iz oblasti obrazovanja⁶³ i podzakonskih akata koji bliže regulišu ovu oblast. Zakoni predviđaju formiranje i novih tijela, nadležnih za pojedine oblasti djelovanja (Savjet za opšte obrazovanje, Savjet za stručno obrazovanje, Savjet za obrazovanje odraslih, Centar za stručno obrazovanje, Ispitni centar itd.)

Zakon o radu je uveo određene promjene koje se kreću u pravcu obezbjeđenja veće fleksibilnosti u odnosu na radni angažman.⁶⁴

Novim zakonskim rješenjima još uvijek nije, do kraja i sveobuhvatno, precizirano statusno određenje zaposlenosti već se, u osnovi, zaposlenim smatra lice u stalnom radnom odnosu, odnosno radnom odnosu na određeno vrijeme i sa punim radnim vremenom, dok drugi vidovi rada i zapošljavanja, odnosno radnog angažovanja, nijesu obuhvaćeni zvaničnim evidencijama.⁶⁵

⁶³ Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Zakon o gimnaziji, Zakon o stručnom obrazovanju, Zakon o obrazovanju odraslih (Sl.list RCG, 64/02).

⁶⁴ Službeni list Republike Crne Gore, broj 43/03.

⁶⁵ Kao npr. veliki broj lica koja su, na duži ili kraći rok zaposlena, odnosno radno angažovana »na crno« i u zoni »sive ekonomije« nije obuhvaćen zvaničnim evidencijama o broju zaposlenih; kao i sve

Zakon o zapošljavanju reguliše procedure u zapošljavanju, nezaposlenosti i prava nezaposlenih, a prije svega obavezu da se nezaposleni uključuju u programe aktivne politike zapošljavanja.⁶⁶ U članu 4, ovaj zakon uvodi novu definiciju nezaposlenosti: »Nezaposlenim licem, u smislu ovog zakona, smatra se lice od 15 do 65 godina života koje se nalazi na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore i aktivno traži zaposlenje, kao i strani državljanin ili lice bez državljanstva, koji ima odobrenje za stalno nastanjenje i odobrenje za zasnivanje radnog odnosa u Republici Crnoj Gori.«

Donošenjem ovih zakona učinjen je veliki pomak, premda je ova regulativa još uvijek nedovoljno fleksibilna da na adekvatan način reguliše sva relevantna pitanja i odgovori zahtjevima savremenog tržišta rada.

Zakon o lokalnoj samoupravi⁶⁷ daje lokalnim zajednicama široke mogućnosti za učešće u programima razvoja i zapošljavanja, a mladima da daju inicijative koje se tiču njihovog života i rada. U saradnji sa opštinskim sekretarijatima za obrazovanje i zapošljavanje, opštinskim biroima rada i organizacijama civilnog sektora, opštine takođe treba da razvijaju programe stipendiranja i podsticanja mladih na različite vidove obrazovanja, a sve u cilju njihovog lakšeg zapošljavanja.

Pravilnik o pripremi za zapošljavanje⁶⁸ reguliše oblike pripreme za zapošljavanje u okviru mjera aktivne politike zapošljavanja poput: osposobljavanja pripravnika za samostalan rad, stručnog osposobljavanja za poslove I i II stepena stručne spreme i osnovno obrazovanje, prekvalifikacije za sticanje drugog zanimanja istog ili nižeg stepena stručne spreme, programa samozapošljavanja i novog zapošljavanja (otvaranje novih radnih mjesta), stvaranja uslova za zapošljavanje OSI/OSH, profesionalne orijentacije omladine i lica koja traže zaposlenje itd.

U pripremi je i Zakon o nacionalnim stručnim kvalifikacijama⁶⁹ koji treba da reguliše oblast neformalnog obrazovanja i priznavanja znanja i vještina koje se stiču van redovnog sistema, da omogući realizaciju programa učenja prema usvojenim standardima i programima obuke za odrasle (koji će imati iste standarde znanja kao i obrazovni programi u redovnom sistemu), da reguliše standarde i procedure u organizovanju i realizaciji obuke za odrasle, itd. Ovaj Zakon se »naslanja« na prethodno usvojene zakone iz oblasti obrazovanja i na standarde znanja koji su međunarodno priznati, a omogućiće da znanja stečena u neformalnom obrazovanju budu uporediva u širem okruženju, obezbijavajući veće mogućnosti za zapošljavanje i mobilnost radne snage.

Zakon o profesionalnom osposobljavanju i zapošljavanju OSI/OSH⁷⁰ donijeće nova rješenja koja treba da omoguće radno osposobljavanje i efikasnije

---

prisutniji, nestandardni, vidovi rada i zapošljavanja (skraćeno radno vrijeme, rad kod kuće, pomoć u kući, rad preko vikenda, samozapošljavanje itd.).

⁶⁶ Službeni list Republike Crne Gore, broj 5/02.

⁶⁷ Službeni list Republike Crne Gore, 42/03; 28/04; 75/05

⁶⁸ Službeni list Republike Crne Gore, broj 52/02 i Dopuna Pravilnika »Sl.list RCG«, br. 1/04

⁶⁹ Predviđen za usvajanje u Skupštini RCG u III kvartalu 2006.g.

⁷⁰ U proceduri, urađen je predlog Zakona.

zapošljavanje, uvođenje kvota za zapošljavanje, otvaranje novih radnih mjesta i zanimanja u skladu sa savremenim tehničko-tehnološkim rješenjima i pomagalima koja obezbjeđuju potpunu samostalnost u radu i podižu stepen efektivnosti, formiranje fonda za podsticaj zapošljavanja itd. Takođe, Zakon predviđa izgradnju i otvaranje zaštitnih radionica kao što je pilot projekat Fabrike obuće i lake konfekcije u Podgorici.

Zdravlje

Postojeće strategije

- Strategija razvoja i redukcije siromaštva u Crnoj Gori, Vlada RCG 2003,
- Strategija razvoja zdravstva, Ministarstvo zdravlja RCG, 2003,
- Nacionalna strategija za kontrolu pušenja duvana, Ministarstvo zdravlja RCG, 2005,
- Strategija unaprijeđenja mentalnog zdravlja u Republici Crnoj Gori, Ministarstvo zdravlja RCG, 2005,
- Strategija očuvanja i unaprijeđenja reproduktivnog zdravlja, Ministarstvo zdravlja RCG, 2005,
- Zdravstvena politika u Republici Crnoj Gori do 2020, Ministarstvo zdravlja RCG, 2001,
- Nacionalni program prevencije nasilja i trgovine ljudima, Ministarstvo zdravlja RCG, 2003,
- Akcioni plan za prevenciju narkomanije kod djece i omladine u Crnoj Gori, Vlada RCG, 2003,
- Nacionalni plan akcije za djecu Crne Gore, od 2004 do 2010.godine, 2003,
- Deklaracija o posvećenosti borbi protiv HIV/AIDS-a, Generalna Skupština Ujedinjenih Nacija, 2001,
- Dablinska Deklaracija o partnerstvu u borbi protiv HIV/AIDS-a u Evropi i Centralnoj Aziji, Ministarska konferencija, 2004,
- Situaciona analiza i analiza odgovora o HIV/AIDS-u, 2004,
- statistički godišnjaci Instituta za javno zdravlje RCG,
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima Ujedinjenih nacija, 1948,
- Evropska politika i «Ciljevi zdravlje za sve u 21. vijeku» - SZO,
- The Tobacco Epidemic in South-East Europe Report (Tobacco Free Initiative, World Health Organization), 2004,
- Istraživanje o stavovima i ponašanju školske djece i omladine u vezi bolesti zavisnosti, seksualnosti i ishrane u Republici Crnoj Gori, Zavod za zdravstvenu zaštitu, Podgorica, 1999,
- Komentar zakonske regulative o reproduktivnom zdravlju - analiza zakonskog okvira, OKC Juventas, 2004,
- Set istraživanja za potrebe omladinskih politika, OKC Juventas, 2005,
- Komentar zakonske regulative o HIV/AIDS-u, CAZAS, 2004.

Pravna regulativa

Kad je u pitanju zdravlje mladih, sljedeći zakoni predstavljaju trenutni okvir za implementaciju aktivnosti predloženih planom akcije:

- Zakon o pravima mentalno oboljelih lica, Ministarstvo zdravlja RCG, 2004,
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Ministarstvo zdravlja RCG, 2004,
- Zakon o zdravstvenom osiguranju, Ministarstvo zdravlja RCG, 2004,
- Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, Ministarstvo zdravlja RCG, 2005,
- Zakon o ograničavanju upotrebe duvanskih proizvoda, Ministarstvo zdravlja RCG, 2004.

Učešće u životu društva

Postojeće strategije

- Statuti političkih partija u Crnoj Gori,
- Nacionalne strategije koje se tiču pitanja mladih,
- Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima UN, 1948,
- Nacionalni program djelovanja za mlade, Hrvatska, 2002.

Pravna regulativa

Pored uvida u Ustav RCG (1991), radna grupa se posebno osvrnula na Zakon o lokalnoj samoupravi,⁷¹ jer upravo ovaj zakon pruža dobar institucionalni okvir za uključ enje i aktivno djelovanje građana. Osvrt na ovaj zakon je već dat u analizi situacije, kao i u oblasti zapošljavanja.

Ljudska prava

Postojeće strategije

- Strategija za borbu protiv trgovine ljudima, 2003,
- Akcioni plan za prevenciju narkomanije kod djece i omladine u Crnoj Gori, Vlada RCG, 2003,
- Nacionalni plan akcije za djecu u Crnoj Gori od 2004 do 2010.godine, 2003,
- Nacionalni program prevencije neprihvatljivog ponašanja djece i mladih u Crnoj Gori, 2004,
- Strategija razvoja i redukcije siromaštva, 2003,
- Nacionalna strategija za borbu protiv HIV/AIDS, 2004,

---

⁷¹ Službeni list Republike Crne Gore, 42/03; 28/04; 75/05

- Nacionalna strategija za trajno rješavanje problema izbjeglica i interno raseljenih lica u Crnoj Gori, 2005,
- Nacionalni Akcioni plan «Dekada uključenja Roma 2005-2015», Vlada RCG, 2004.

Ako se sagledaju nazivi dokumenata koji su analizirani, uz poštovanje specifičnosti populacije, onda se primjećuje da se svi i direktno ili indirektno odnose na mlade, a uvidom u njihovu sadržinu jasno se pokazuje da su prioritetni ciljevi i zadaci usmjereni na stanje ljudskih prava i poboljšanja ovog sistema.

Pravna regulativa

Kako je rečeno u analizi situacije, a imajući u vidu podjelu vlasti, temeljni nosioci obaveza i odgovornosti poštovanja, promocije i zaštite ljudskih prava u Crnoj Gori jesu parlament, pravosudni sistema u cjelini (sudovi, organi tužilaštva i advokatura kao dio pravosuđa u širem smislu, mada ne sa istim prerogativima kao ostale grane pravosuđa) i, naročito, organi izvršne vlasti.

Zavisnost procesa ostvarivanja koncepta ljudskih prava od preuzetih međunarodnih obaveza je takođe obrađena u analizi situacije.

Kultura

Postojeće strategije

- Nacionalni izvještaj o kulturnoj politici Republike Crne Gore, u okviru projekta MOSAIC II, Ministarstvo kulture i medija RCG, 2004,
- Izvještaj eksperata o kulturnoj politici Republike Crne Gore, Savjet Evrope, MOSAIC II, 2004.

Ministarstvo kulture i medija RCG je izradilo Nacionalni izvještaj o kulturnoj politici Crne Gore u skladu sa preporukama Savjeta Evrope u okviru MOSAIC II programa o državnim kulturnim politikama. Takođe je ekspertski tim Savjeta Evrope na osnovu Nacionalnog izvještaja sačinio Izvještaj eksperata o kulturnoj politici Republike Crne Gore. Oba navedena izvještaja sažimaju i obuhvataju aktuelnu kulturnu praksu u Crnoj Gori, dijagnosticiraju probleme i definišu prioritete razvoja u svakoj od oblasti kulture i umjetnosti. Predlozi mjera za unaprijeđenje svake od djelatnosti kulture u Crnoj Gori, iako se eksplicitno i na poseban način ne bave mladima i kulturom, na suštinski način apstrahuju i mjere za ovu oblast. U oblasti amaterizma u Nacionalnom izvještaju o kulturnoj politici Crne Gore (str. 29), na primjer, navedeni su sljedeće mjere: obezbjeđivanje prostora za rad amatera i amaterskih ansambala, osposobljavanjem zapuštenih domova kulture, posebno u prigradskim i seoskim područjima; obezbjeđivanje stalne stavke u budžetu opština za finansiranje programskih aktivnosti amatera; zatim afirmisanje međusobne saradnje kulturno-umjetničkih društava, kao i

razmjene stručnih kadrova, kao i osmišljavanje organizovanije i sadržajnije saradnje sa profesionalnim institucijama (pozorište, RTV).

- Nacrt strategije kulturnog razvoja Podgorice, Sekretarijat za kulturu i obrazovanje Skupštine opštine Podgorica, 2002.,

Na lokalnom nivou, Sekretarijat za kulturu i obrazovanje Skupštine opštine Podgorica je uradio Nacrt strategije kulturnog razvoja Podgorice takođe u okviru MOSAIC II programa Savjeta Evrope o kulturnoj politici gradova. U pomenutom nacrtu strategije dat je opis djelatnosti i programa opštinskih institucija kulture. Sadržaj nacrtu je kratkoročnog karaktera i nije zasnovan na temeljnijim istraživanjima aktuelne situacije sa predlozima razvojnih mjera. Samim tim, ovaj dokument predstavlja pledoaje u osmišljavanju kompleksnog strateškog dokumenta koji će dijagnosticirati stanje i predložiti mjere i aktivnosti za razvoj kulturne politike Podgorice, a čija je izrada u toku.

- Prvi nacrt ciljeva NPAM-a, Seminar Grupe zainteresovanih strana, 2005., interni dokument,
- START-UP Creative Podgorica - Kreativne industrije Podgorice, British Council, 2005.,

START-UP Creative Podgorica - Kreativne industrije Podgorice je publikacija koja prvi put u Crnoj Gori mapira oblast kulturne industrije, identifikuje stanje i učesnike i kao takva je poslužila radnoj grupi kao značajna baza podataka.⁷²

- The Culture, Creativity and the Young Project, Savjet Evrope (obuhvata nacionalne strategije za mlade iz desetak evropskih zemalja).
- Culture, Creativity and the Young: Developing Public Policy, Ken Robinson Cultural Policy and Action Department, Council of Europe, 1999.

The Culture, Creativity and the Young Project Savjeta Evrope, koji obuhvata nacionalne strategije za mlade iz desetak evropskih zemalja, je bio od izuzetne pomoći radnoj grupi. Ovaj projekat je kao uporedna analiza omogućio grupi da lakše dijagnostikuje stanje i preciznije definiše aktivnosti u oblasti Mladi i kultura u skladu sa evropskim standardima.

Pored pomenutih dokumenata, radna grupa je imala uvid u nacionalne strategije i planove drugih zemalja, u prvom redu Makedonije i Rumunije, a posebno značajan dokument za rad radne grupe predstavljale su publikacije Savjeta Evrope. Ove publikacije definišu okvire budućih aktivnosti u oblasti Mladi i kultura, a koje korespondiraju sa implementacionim aktivnostima NPAM-a.

---

⁷² Ova publikacija predstavlja *početni događaj*, čiji je cilj identifikovanje postojećih kapaciteta kreativnih industrija u Podgorici, podizanje nivoa svijesti putem javnih promocija u elektronskim i štampanim medijima, povezivanje nosilaca kreativnih industrija, povezivanje biznis i kreativnog sektora, kao i povezivanje sa kolegama u Jugoistočnoj Evropi i Ujedinjenom Kraljevstvu.

Pravna regulativa

Ne postoje posebni pravni okviri koji regulišu oblast kulture mladih. U tom smislu se jedino mogu inicirati i definisati posebni programi posvećeni kulturi mladih, neformalno obrazovanje i raspodjela budžetskih i drugih sredstava kroz postojeću legislativu i na relaciji država - lokalna samouprava - nevladin sektor.

Slobodno vrijeme

Postojeće strategije

- Nacionalna strategija za mlade Republike Makedonije (oblast “Kvalitet življenja”), ističe kao jedan od dugoročnih ciljeva: ... “unapređenje kvaliteta življenja mladih kroz njihovo uključivanje u socijalno-obrazovne aktivnosti kroz koje se strukturise njihovo slobodno vrijeme”. Kao poseban cilj, u okviru institucionalnog razvoja, navodi se i razvijanje centara za mlade kroz partnerstvo Vlade i NVO, koje bi obezbijedilo kreiranje kontinuiranog plana podrške i finansiranja ovih institucija na nacionalnom i lokalnom nivou.
- Nacionalni politika za mlade, Rumunija (2001.) definiše strateške ciljeve i zadatke koji ukazuju na potrebu kreiranja “Programa za uspostavljanje i razvijanje mreže centara za mlade”, sa osnovnim ciljem da se povećaju i strukturise alternative za mlade kroz specijalizovane programe i servise zasnovane na njihovim potrebama, kako bi se stimulisalo njihovo pro-socijalno ponašanje i smanjilo socijalno rizično ponašanje.
- Akcioni plan politike za mlade u Vojvodini, 2002,
- Nacionalni program djelovanja za mlade, Republika Hrvatska , 2002,
- Nacionalni plan akcije za djecu Republike Crne Gore (2004-10.) kroz strateške ciljeve: “sve djevojčice i dječaci imaju pravo i pristup kvalitetnom obrazovanju”, “racionalizovana školska mreža” i “uspostavljeni mehanizmi saradnje izmedju škole, roditelja, lokalne zajednice i nevladinog sektora”, definiše korake koji bi se, posredno, mogli odnositi na oblast strukturisane brige o slobodnom vremenu, kroz aktivno uključivanje djece i mladih u kreiranje školskih (nastavnih i vannastavnih) programa zasnovanih na njihovim potrebama: ...“ Djeca i mladi aktivno učestvuju u životu škole”, “ Obrazovne potrebe svih mladih ljudi su zadovoljene kroz ravnopravan pristup adekvatnom učenju i programima koji ih osposobljavaju za život”, “ Obezbijediti učesće lokalne zajednice u obrazovnom sistemu”, “ Osnažiti saradnju između omladinskih nevladinih organizacije i škola”. Ovaj dokument se eksplicitno ne bavi vanškolskim programima i aktivnostima, u čemu se

prepoznaje velika uloga i mjesto NPAM-a, posebno u oblasti aktivnog doprinosa mladima životu zajednice kroz volontersko angažovanje.

Pravna regulativa

Zakonska i pravna regulativa Republike Crne Gore na sljedeći način tretira relevantna pitanja iz oblasti slobodnog vremena i volonterizma.

- Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (“Službeni list RCG”, br. 64/02), Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju (Službeni list RCG, br.56/92,27/94), Zakon o visokom obrazovanju (“Službeni list RCG “br. 60/03):
  - član 19 Zakona o osnovnom vaspitanju i obrazovanju (“Službeni list RCG”, br. 64/02) propisuje da: “Škola razvija razne oblike slobodnih aktivnosti - vannastavne aktivnosti (sportske, kulturne, umjetničke i dr.)”, kao i da se “program slobodnih aktivnosti utvrđuje godišnjim programom rada škole“,
  - sadržaji i rezultati vannastavnih aktivnosti su u nadležnosti upravnog/školskog odbora (Član 76 Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju, Vlada RCG, 2002.,
  - član 25 Zakona o visokom obrazovanju (“Službeni list RCG “ br. 60/03-1) kao jednu od bitnih odrednica za izdavanje licenci obrazovnim institucijama navodi postojanje: “3) prostorija za vannastavne aktivnosti studenata”.
- Zakon o sportu (Službeni list RCG br.13/94) definiše sport kao: “djelatnost kojom se djeci, omladini i građanima omogućava očuvanje, unapređenje i razvoj psihofizičkih sposobnosti i sportskih znanja, zadovoljavanje potreba za kretanjem i igrom, sportsko izražavanje i stvaralaštvo i postizanje sportskih rezultata na svim nivoima takmičenja” (Član 1). Ovaj zakon reguliše djelatnosti kao što su sportska rekreacija, *organizovane vannastavne učeničke i studentske sportske aktivnosti*, kao i organizovanje sportskih aktivnosti osoba sa invaliditetom.
- Društveno korisni rad realizuje se u okviru civilnog služenja vojnog roka, a u okviru reforme krivičnog zakona izmjene će se izvršiti u oblasti krivičnih sankcija tako da će uvođenjem alternativnih kazni i mjera društveno korisni rad biti jedna od sankcionih mjera.
- U zakonodavstvu Crne Gore ne postoje posebni propisi koji se isključivo bave zakonskom regulativom o volonterizmu, pa su prava i obaveze volontera sadržani u specijalnim propisima: “Prema radnopravnoj regulativi pod volonterskim radom se podrazumijeva dobrovoljan, besplatan rad, koji se obavlja u korist zaposlenog, koji radeći stiče znanja i sposobnosti”.
  - Do stupanja na snagu Zakona o radu (Službeni list RCG, br 43/2003) u Crnoj Gori volonterski rad je bio moguć: ...“radi

- obavljanja pripravničkog staža i polaganja stručnog ispita i radi stručnog usavršavanja i specijalizacije.”
- Zakon o osnovama radnih odnosa (Službeni list RCG, br 29/96) i Republičkim Zakonom o radnim odnosima koji su imali posebne odredbe o volonterskom radu, volonterstvu radi osposobljavanja i volonterstvu radi usavršavanja, bilo je određeno da poslodavac može sa nezaposlenim licem da zaključi ugovor o volonterskom radu. Volonterski rad se uspostavlja radi osposobljavanja za samostalni rad.
  - Zakonom o zapošljavanju (član 9 i 12-13) uređuje se posredovanje u radnom angažovanju: “Radno angažovanje znači uključivanje nezaposlenog lica u rad bez zasnivanja radnog odnosa”.
  - Prema Zakonu o zdravstvenom osiguranju i zdravstvenoj zaštiti (član 19, stav 1. tacka 10): “lice koje se po završenom školovanju nalazi na obaveznom praktičnom radu ili dobrovoljnoj praksi, kada je to zakonom predviđeno, koje ne ostvaruje platu (volonter), ima pravo na zdravstveno osiguranje za slučaj povrede na radu i profesionalnog oboljenja”, dok su prema Zakonu o penzijskom i invalidskom osiguranju (Službeni list RCG, br.54/2003, član 14) volonteri ušli u krug osiguranika, odnosno lica kojima se obezbjeđuju prava iz penzijskog i invalidskog osiguranja.
  - U Zakonu o sudovima (Službeni list RCG, br 5/2002), Zakonu o državnom tužiocu (Službeni list RCG, br. 69/2003), Zakonu o pravosudnom ispitu (Službeni list RCG, br.12/72-128,26/85-688) i Pravilniku o osposobljavanju pripravnika, stručnom ispitu i stručnom usavršavanju službenika (Službeni list RCG br. 18/93 i 31/95) predviđene su posebne odredbe o volonterima odnosno načinu osposobljavanja pripravnika-volontera u državnim organima i službama organa Republike Crne Gore, program i način polaganja stručnog ispita za rad u državnim organima, sadržina i oblici stručnog usavršavanja službenika, kao i način provjere stručnog znanja.
  - Regulisanje statusa volontera slično je i u zemljama bivše Jugoslavije (Makedonija, BiH, Slovenija, Hrvatska - u izradi je prijedlog zakona o volonterizmu). Iskustva zemalja Jugoistočne Evrope (Bugarska, Rumunija, Albanija), zemalja iz “kruga 10” (Mađarska, Češka, Poljska i Slovenija) i zemalja članica Evropske Unije (Velika Britanija, Italija, Danska) ukazuju na postojanje širokog pravnog okvira koji reguliše status volonterizma.
- Međunarodni standardi: Rezolucija UN 40/212 (1985 g.), Rezolucija UN 52/17, (1997g.), Savjet Evrope-Evropska konvencija za promociju međunarodnog dugoročnog volonterskog servisa za mlade (2000 g.), Rezolucija UN 56/38 (2001 g.), Rezolucija UN 57/106 (2002 g.)

Informisanost i mobilnost

Postojeće strategije

- Nacionalni program djelovanja za mlade, Republika Hrvatska, 2002,
  - Akcioni plan politike za mlade u Vojvodini, 2002,
  - Nacionalna strategija za mlade, Makedonija, 2004,
- sa fokusom na oblasti koje se odnose na informisanje i mobilnost. Posebno je iskorišćen obrazac podjele mobilnosti na obrazovnu, turističku i kulturnu, kako je tretirao hrvatski dokument,
- Strateški dokument Evropskog omladinskog foruma o mobilnosti mladih na polju otklanjanju prepreka u dobijanju viza (2004). Korišćene su definicije mobilnosti kao i preporuke za otklanjanje prepreka u dobijanju viza,
  - Preporuku Savjeta ministara članovima EU za mobilnost mladih (1995.) Upotrijebljene sugestije za vlade država o unaprijeđenju mobilnosti mladih,
  - Nacionalni plan akcije za djecu Republike Crne Gore, od 2004 do 2010.godine, 2003,
  - Strategiju razvoja i redukcije siromaštva u Crnoj Gori (2003) - oblast koja govori o uzrocima siromaštva mladih kao i funkcije informisanja i obrazovanja u smanjenju siromaštva.
  - Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima (1948),
  - White paper - Bijela knjiga (2001),
  - Evropska povelja o učešću mladih na lokalnom i regionalnom nivou (1992),
  - Evropski pakt za mlade (2005),
  - Atinska rezolucija (2005),
  - Evropski plan akcije za jednake mogućnosti za osobe sa invaliditetom (2003),
  - Bolonjska deklaracija (1999).

Pravna regulativa

Ne postoje posebni pravni okviri koji regulišu oblast informisanosti i mobilnosti mladih.

Porodica

Postojeće strategije

- Strategija razvoja i redukcije siromaštva, 2003,
- Nacionalni program prevencije neprihvatljivog ponašanja djece i mladih, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, 2004,

- Prijedlog Nacionalnog programa za prevenciju nasilja, Ministarstvo zdravlja, 2003,
- Nacionalni program djelovanja za mlade, Republika Hrvatska, 2002,
- Gradski program za mlade, Kutina, 2005,
- Akcioni plan politike za mlade u Vojvodini, 2002.

Pravna regulativa

Kao pravni okviri za definisanje aktivnosti identifikovani su sljedeći zakoni:

- Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, Službeni list RCG, br. 78/05.
- Porodični zakon RCG, Službeni list RCG, br. 7, 1989.
- Krivični zakonik RCG, Službeni list RCG, br. 70/04, 13/04.

PETOGODIŠNJA STRATEGIJA

Dio NPAM-a koji se odnosi na strateške ciljeve i plan aktivnosti daje prikaz svih devet oblasti i svih ciljeva strateški postavljenih za pet godina od dana usvajanja dokumenta, kao i indikatora na osnovu kojih će se ocjenjivati uspješnost, odnosno stepen ostvarenja svakog pojedinačno cilja.

Pored strateških ciljeva, radne grupe su za svaku oblast razvile najprioritetnije i najostvarljivije aktivnosti za prvih godinu dana i set indikatora njihove uspješnosti. Kada u određenoj oblasti, za određeni cilj nisu razvijene aktivnosti, to znači da je nakon odabira prioriteta predloženo da se, ne u prvoj, već u narednim godinama realizuju aktivnosti koje će voditi ostvarenju pomenutog cilja.

Tokom realizacije prvih godinu dana, na osnovu procjene postignutog potrebno je razviti planove za sledeće godine i naredne korake u ostvarenju strateških ciljeva. Takođe, neke od aktivnosti predviđenih planom se već sprovode, dok neke podrazumjevaju specifičan rad na stvaranju uslova i bližu saradnju različitih sektora.

Ključni indikatori koji će osigurati kvalitet sprovođenja NPAM-a, a ne samo kvalitet procesa razvoj NPAM-a, a koji su i svojevrsna smjernica i za način realizacije svih aktivnosti, ciljeva i oblasti su:

- Nivo učešća mladih u kreiranju programa
- Zadovoljstvo mladih programima koji su sprovedeni
- Aspekt rodne ravnopravnosti, specifičnosti nacionalnih / etničkih / religijskih i jezičkih grupa, specifičnosti marginalizovanih grupa mladih po različitim osnovima...

Indikatori uspješnog ostvarenja petogodišnje strategije govore o povećanju/smanjenju određenog broja ili pojave u odnosu na dan usvajanja NPAM-a, ali i u odnosu na svaku prethodnu godinu realizacije plana, uzimajući u obzir i u mnogim oblastima već postavljene evropske standarde.

Indikatori uspješnosti postignutog aktivnostima iz plana akcije 2007 daju presjek minimalnih rezultata neophodnih da bi se aktivnost okarakterisala kao uspješno sprovedena. Ispod navedenog minimuma, aktivnost će biti okarakterisana kao neuspješna, dok će svi rezultati iznad postavljenog minimuma govoriti o većoj uspješnosti realizovane aktivnosti. Ovi indikatori mogu biti od koristi i za razvoj operativnog plana za naredne godine.

OBRAZOVANJE

Cilj	Indikatori:
<p>A. Obrazovanje za sve: Uključivanje i obezbjeđivanje jednakih uslova u obrazovanju (Za mlade pripadnike marginalizovanih i manjinskih grupa i za mlade OSI/OSH)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja mladih OSI/OSH koji su uključeni u redovan obrazovni program; - Povećanje broja obrazovnih ustanova koje primjenjuju programe prilagođene mladim OSI/OSH; - Povećanje broja pripadnika marginalizovanih i manjinskih grupa koji su uključeni u obrazovni program; - Povećanje broja programa u obrazovnim ustanovama, koji pružaju podršku marginalizovanim i manjinskim grupama (programi za prevenciju narkomanije, HIV/AIDS, ...).
<p>B. Unapređenje i razvoj vannastavnih aktivnosti zasnovanih na potrebama mladih</p> <p>B.1. Organizovanje radionica na odgovarajuće teme</p> <p>B.2. Otvaranje savjetovališta za mlade</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja radionica na određene teme (narkomanija, HIV/AIDS, građansko obrazovanje, zdravi stilovi života,...); - Veći stepen zadovoljstva učesnika kvalitetom i organizacijom radionica; - Povećanje broja različitih savjetovališta za mlade u okviru škole; - Veći stepen zadovoljstva korisnika pruženim uslugama u savjetovalištim.
<p>C. Podržati i razviti programe neformalnog obrazovanja</p> <p>C.1. Kreirati i razviti programe obuke</p> <p>C.2. Obezbijediti uslove za realizaciju programa</p> <p>C.3. Očuvanje kvaliteta neformalnog obrazovanja</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja i raznovrsnosti programa neformalnog obrazovanja; - Povećanje broja nostrifikovanih diploma iz neformalnog obrazovanja; - Veći stepen zadovoljstva provajdera obuke⁷³ i mladih korisnika programima neformalnog obrazovanja.
<p>D. Poboljšanje učeničkog i studentskog standarda</p> <p>D.1. Pristup savremenim tehnologijama</p> <p>D.2. Dostupnost studentskih kredita</p> <p>D.3. Uslovi života u domovima</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja računarskih učionica / internet kabineta koji su u funkciji nastave; - Povećanje broja obučeni nastavnika za rad na računarima; - Veći nivo zadovoljstva učenika/studenata korišćenjem kabineta koji su savremeno opremljeni; - Veći procenat studenata koji koristi kredite; - Povećanje broja renoviranih/dograđenih studentskih domova; - Veći nivo zadovoljstva učenika/studenata uslovima i životnim standardom u domovima.
<p>E. Obezbijediti učešće mladih u procesu usklađivanja obrazovnog sistema sa EU standardima</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja i raznovrsnosti asocijacija mladih koje uzimaju aktivno učešće u procesima koji vode evropskim integracijama; - Broj zakona i podzakonskih akata usvojenih na predlog omladinskih asocijacija.
<p>F. Obezbjeđivanje uslova za profesionalno usavršavanje</p> <p>F.1. Obezbijediti stipendije za profesionalno usavršavanje</p> <p>F.2. Otvoriti fondove za talentovane studente</p> <p>F.3. Stimulisati organizovanje studijskih putovanja i razmjena studenata</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Izrađena strategija za poboljšanje uslova i ponude profesionalnog usavršavanja u Crnoj Gori; - Povećanje broja i raznovrsnosti stipendija za profesionalno usavršavanje dostupnih mladima; - Povećanje broja i raznovrsnosti fondova za talentovane mlade; - Povećanje broja i raznovrsnosti organizovanih studijskih putovanja i razmjena studenata.

⁷³ Provajderi obuke - profesionalci/ke koji/e pružaju obrazovne usluge: obuke, treninge, seminare predavanja i sl.

ZAPOŠLJAVANJE

Cilj	Indikatori:
<p>A. Uskladiti potrebe i potražnju na tržištu rada</p> <p>A.1. Jačati službe profesionalne orijentacije i karijernog vođenja</p> <p>A.2. Stimulisati radnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom</p> <p>A.3. Podrška programima usmjerenim na povećanje radnih kapaciteta (praksa, volonterski rad u NVO i institucijama, edukacija...)</p> <p>A.4. Podržati programe uključivanja i zapošljavanja vulnerabilnih grupa koristeći metode edukacije, kvalifikacije, te angažovanja NVO sektora</p> <p>A.5. Podržati preduzetničku kulturu mladih i razvoj malog biznisa kroz programe edukacije i samozapošljavanja</p> <p>A.6. Obezbijediti povoljnije uslove za zapošljavanje mladih u NVO sektoru</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjenje procenta učešća mladih u ukupnoj nezaposlenosti; - Smanjenje broja mladih koji rade «na crno»; - Skraćenje vremena provedenog na evidenciji ZZZ CG; - Stepenn smanjenja nesklada na tržištu rada kroz povećano zadovoljavanje potreba poslodavaca za određenim zanimanjima, znanjima i vještinama; - Poboľšanje kvaliteta u pružanju informacija vezanih za profesionalnu orijentaciju i karijerno vođenje; - Broj institucija koje pružaju informacije u vezi sa profesionalnom orijentacijom i karijernim vođenjem; - Broj eksperata koji rade u oblasti profesionalne orijentacije i karijernog vođenja; - Povećanje broja mladih sa invaliditetom u programima obuke i zapošljavanja; - Povećanje broja mladih koji učestvuju u programima javnih radova u socijalnim aktivnostima, zaštiti životne sredine i dr. - Povećanje broja mladih Roma u programima opismenjavanja, obuke za sticanje prvog zanimanja i zapošljavanja; - Povećanje broja realizovanih programa samozapošljavanja i kreditiranja preduzetništva u ruralnim oblastima; - Raspoloživa sredstva za obuku od države i privatnog sektora, i njihova realizacija na godišnjem nivou.
<p>B. Podsticati inventivne programe u skladu sa strateškim pravcima razvoja privrede</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja mladih koji su učestvovali u programima obuke; - Povećanje broja zaposlenih nakon završene obuke - Povećanje broja novootvorenih radnih mjesta u ruralnim oblastima - Povećanje broja preduzetničkih ideja i inovativnih programa mladih
<p>C. Jednaki uslovi za rad i zapošljavanje mladih</p> <p>C.1. Obezbedivanje mehanizama zaštite od diskriminacije pri zapošljavanju i razvoju karijere u privatnom i javnom sektoru</p> <p>C.2. Unaprijediti uslove za nostrifikaciju diploma mladima koji su ih stekli van granica Crne Gore</p> <p>C.3. Obezbijediti vrednovanje neformalnog obrazovanja radi lakšeg zapošljavanja mladih</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Javno objavljeni mehanizmi zaštite od diskriminacije pri zapošljavanju i razvoju karijere - Brža i jednostavnija procedura nostrifikacije diploma - Izrađena strategija vrednovanja programa neformalnog obrazovanja - Veći nivo zadovoljstva mladih: <ul style="list-style-type: none"> - mehanizmima zaštite od diskriminacije - procedurom nostrifikacije diploma - vrednovanjem znanja i vještina stečenih u programima neformalnog obrazovanja

ZDRAVLJE

Cilj	Indikatori:
<p>A. Podizanje nivoa svijesti mladih o zdravim stilovima života</p> <p>A.1. Povećati stepen informisanosti mladih u vezi sa reproduktivnim i seksualnim zdravljem i smanjenje posljedica rizičnog seksualnog kontakta</p> <p>A.2. Promovisati zdravi način ishrane i bavljenje sportom</p> <p>A.3. Povećati nivo svijesti mladih o bolestima zavisnosti</p> <p>A.4. Preventivno djelovati protiv svih vrsta nasilja</p> <p>A. 5. Podizanje svijesti o saobraćajnim i drugim nezgodama i njihovoj prevenciji</p> <p>A.6. Podizanje svijesti o mentalnoj higijeni mladih</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja i raznovrsnosti aktivnosti preduzetih u smislu: <ul style="list-style-type: none"> - promocije zdravih stilova života; - promocije zdrave ishrane i zdravog načina života; - Veći procenat mladih koji koriste neko od pouzdanih kontraceptivnih sredstava; - Prevalenca karcinoma grlića materice; - Smanjena stopa trudnoće kod adolescentkinja; - Povećanje broja zdravstvenih ustanova gdje se mladi mogu informisati o reproduktivnom i seksualnom zdravlju; - Incidenca i prevalenca polno prenosivih bolesti; - Smanjenje broja prijema radi abortusa kod mladih; - Smanjenje broja maloljetničkih trudnoća; - Povećanje broja mladih uključenih u sportske organizacije i aktivnosti; - Povećanje broja, raznovrsnosti i dostupnosti sportskih i rekreativnih aktivnosti; - Smanjenje broja mladih koji koriste narkotike; - Smanjenje nasilja nad i među mladima; - Smanjenje broja povreda uslijed nezgoda kod mladih; - Povećanje broja mladih koji se obate stručnim licima uslijed narušenog psihičkog stanja. - Povećanje broja i raznovrsnosti asocijacija mladih i programa usmjerenih na: <ul style="list-style-type: none"> - podizanje svijesti mladih o reproduktivnom zdravlju; - prevenciju bolesti zavisnosti; - prevenciju nasilja; - prevenciju povreda; - očuvanje mentalne higijene mladih.
<p>B. Povećati nivo informisanosti mladih o bolestima zavisnosti</p> <p>B.1. Sprečavanje širenja AIDS-a i drugih krvno prenosivih bolesti među rizičnim grupama (intravenski korisnici droga)</p> <p>B.2. Sprečavanje daljeg povećanja broja zavisnika</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja i raznovrsnosti asocijacija mladih i programa usmjerenih na: <ul style="list-style-type: none"> - podizanje svijesti mladih o bolestima zavisnosti; - povećanje informisanosti mladih o bolestima zavisnosti; - povećanje informisanosti i smanjenje rizika od krvno prenosivih bolesti među intravenskim korisnicima narkotika. - Povećanje broja mladih iz rizičnih grupa obuhvaćenih programima; - Smanjenje broja «novih» zavisnika.
<p>C. Omogućiti bolju dostupnost zdravstvenog sistema mladima</p> <p>C.1. Stvoriti uslove za osnivanje institucija za liječenje oboljelih od AIDS-a</p> <p>C.2. Stvoriti uslove za osnivanje institucija za liječenje bolesti zavisnosti</p> <p>C.3. Stvoriti uslove za osnivanje klubova podrške</p> <p>C.4. Razvijanje servisa prilagođenih i dostupnih mladima</p> <p>C.5. Povezivanje zdravstvenih, prosvjetnih, rekreativnih i nevladinih organizacija, institucija u cilju kvalitetnijih zdravstvenih servisa</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja i raznovrsnosti zdravstvenih servisa za mlade i zdravstvenih usluga u sklopu servisa za mlade; - Povećanje broja mladih koji koriste servise; - Povećanje broja posjeta mladih ljekarima i savjetovalištim; - Zadovoljstvo mladih servisima; - Postojanje i veći broj institucija za: <ul style="list-style-type: none"> - liječenje oboljelih od AIDS-a u Crnoj Gori; - liječenje bolesti zavisnosti; - pružanje podrške oboljelima. - Veći kapaciteti za liječenje i podršku oboljelima; - Povećanje broja i raznovrsnosti ustanova i stručnjaka u zdravstvenim programima; - Povećanje broja i raznovrsnosti aktivnosti usmjerenih ka osmišljavanju slobodnog vremena za mlade; - Povećanje broja mladih obuhvaćenih ovim programima.

UČEŠĆE U ŽIVOTU DRUŠTVA

Cilj	Indikatori:
<p>A. Povećati broj i unaprijediti načine učešća mladih u procesima odlučivanja</p> <p>A.1. Učešće mladih u razvoju i implementaciji drugih politika (strategija, zakona...)</p> <p>A.2. Uticati na promjenu svijesti o važnosti aktivnog uključivanja mladih</p> <p>A.3. Uticati na otvaranje političkog prostora za uključivanje mladih</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja i raznovrsnosti mehanizama za uključivanje mladih u procese odlučivanja; - Veći nivo zadovoljstva mladih mogućnostima za uključivanje; - Veći procenat učešća mladih u procesu odlučivanja na lokalnom nivou i državnom nivou; - Pozitivna procjena značaja i stepena uključenosti mladih od strane građana i predstavnika Vlade i NVO-a; - Povećanje broja i kvaliteta uspješno realizovanih programa koji se odnose na promjenu svijesti o važnosti aktivnog uključivanja mladih; - Veći nivo zadovoljstva mladih mogućnostima uključivanja mladih u politiku.
<p>B. Povećati informisanost i razumijevanje mladih o vrijednostima civilnog društva</p> <p>B.1. Informisanost i edukovanje mladih za učešće u demokratskim procesima</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja i raznovrsnosti programa koji za cilj imaju povećanje informisanosti mladih o vrijednostima civilnog sektora; - Veći nivo zadovoljstva mladih primljenim informacijama i obukama; - Povećan nivo znanja mladih o načinu funkcionisanja izvršne, zakonodavne i sudske vlasti i mehanizama funkcionisanja državnih institucija.
<p>C. Ostvariti viši nivo saradnje i razumijevanja izmedju NVO, države i građana</p> <p>C.1. Poboljšati rad neformalnih/formalnih organizacija/institucija/ grupa i ostalih koji se bave mladima</p> <p>C.2. Definisati efikasnu i jasnu komunikaciju sa ministarstvima, privredom, medijima, NVO-ima za rad od interesa mladih i za mlade</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja realizovanih projekata koji uključuju NVO, državu i građane; - Veći nivo zadovoljstva mladih saradnjom NVO, države i građana; - Povećanje broja, raznovrsnosti i kvaliteta realizovanih programa od strane neformalnih / formalnih organizacija / institucija / grupa i ostalih koji se bave mladima; - Izrađena i usvojena strategija komunikacije različitih faktora društva vezana za rad od interesa mladih i za mlade.

LJUDSKA PRAVA

Cilj	Indikatori:
<p>A. Povećanje informisanosti mladih o njihovim pravima</p> <p>A.1. Povećanje saznanja o prigovoru savjesti</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja omladinskih glasila; - Veći nivo informisanosti mladih o: <ul style="list-style-type: none"> - prirodni prava i potrebi njihovog poštovanja; - prigovoru savjesti. - Povećanje broja realizovanih emisija elektronskih medija u kojima se kritički i uz učešće mladih govori o informisanosti i pristupu informacijama; - Uvođenje predmeta ljudska prava ili predmeta koji u sebi sadrži teoriju i praksu ljudskih prava u sve nivoe obrazovanja mladih; - Povećanje broja obuka za nastavno osoblje koje vrši nastavu u oblasti ljudskih prava; - Povećanje broja udžbenika o ljudskim pravima.
<p>B. Promovisati, podsticati toleranciju, razumijevanje i poštovanje između mladih različitih identiteta</p> <p>B.1. Povećanje svijesti o vrijednosti multietničkog života u CG kod mladih</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja kampanja koje su realizovale omladinske i NVO grupe u cilju prezentacije bogatstva različitosti u Crnoj Gori; - Povećanje broja i učestalosti multikulturnih događaja u kojima su istovremeno uključeni mladi različite etničke i vjerske pripadnosti; - Uvođenje istorije religije u sistem obrazovanja.
<p>C. Uvećanje aktivizma mladih na polju zaštite, promocije i unapređenja ljudskih prava i sloboda</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja obuka za vršnjačke edukatore na nivou srednje, više i visoke škole koji se odnose na zaštitu prava mladih; - Povećanje broja obraćanja kancelariji ombudsmana; - Povećanje broja dana ombudsmana u lokalnim sredinama.
<p>D. Suzbijanje/smanjenje predrasuda i prihvatanje različitosti (nacionalnih, religijskih, kulturnih...) kod mladih</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja i gledanosti emisija (obrazovnih) koje su posvećene mladima kao posebnoj ciljnoj grupi u cilju prevazilaženja predrasuda; - Povećanje broja regionalnih programa saradnje sa ciljem razmjene mladih; - Povećanje broja regionalnih seminara sa učešćem mladih iz regiona na teme bliže i dalje prošlosti; - Povećanje broja i raznovrsnosti učesnika seminara i programa.
<p>E. Poštovanje prava i izjednačavanje mogućnosti za OSI/OSH</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećan nivo usaglašenosti nacionalnih propisa sa zakonodavstvom EU u oblasti ostvarivanja prava OSI/OSH.
<p>F. Povećanje nivoa svijesti i znanja o rodnoj ravnopravnosti</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja štampanih publikacija koje su priređene i prilagođene mladima sadržinom i formom; - Povećanje broja publikovanih obrazovnih sadržaja za srednje, više i visoke škole koji sadrže temu o rodnoj ravnopravnosti; - Povećanje broja studijskih programa o rodnoj ravnopravnosti u formalnom obrazovanju.
<p>G. Obezbjedivanje prava i zaštite mladim beskućnicima u Crnoj Gori</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja maloljetnih lica koja su našla institucionalni smještaj ili smještaj u porodici; - Povećanje broja usvajanja maloljetnih lica; - Povećanje broja institucija koje su u funkciji zbrinjavanja beskućnika.
<p>H. Obezbjedivanje prava i zaštite mladima različitih etničkih grupa</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja ratifikovanih međunarodnih ugovora kojima se štite osnovna prava i slobode; - Smanjenje broja nezaključenih međunarodnih ugovora kojima se definišu prava i obaveze u oblasti ljudskih prava, a za koje se država obavezala rokovima; - Pozitivni vladini i NVO izvještaji o poštovanju ljudskih prava.
<p>I. Osiguranje ljudskih prava mladima u Crnoj Gori</p> <p>I.1. Podsticanje mladih da koriste svoje pravo na učešće u donošenju odluka</p> <p>I.2. Obezbjedjenje adekvatnih uslova za izdržavanje kazni maloljetnih lica</p> <p>I.3. Ispunjenje međunarodnih obaveza</p> <p>I.4. Efikasnije sprovođenje postojećih zakona o lj. pravima</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Veći nivo uključivanja mladih u sistem odlučivanja kroz formalno obrazovanje (dački i studentski parlamenti); - Povratna informacija o kvalitetu učešća u odlučivanju (efekti). - Povećanje nivoa kvaliteta objekata i pruženih usluga u institucijama za izdržavanje kazni; - Povećanje broja ratifikovanih međunarodnih ugovora kojima se štite osnovna prava i slobode; - Smanjenje broja nezaključenih međunarodnih ugovora kojima se definišu prava i obaveze u oblasti ljudskih prava, a za koje se država obavezala rokovima; - Pozitivni vladini i NVO izvještaji o poštovanju ljudskih prava; - Povećanje nivoa zadovoljstva mladih ispunjenjem ljudskih prava i sloboda.

KULTURA

Cilj	Indikatori:
<p>A. Stvoriti društveni ambijent koji će uticati na unapređenje odnosa mladih prema kulturnom i prirodnom nasleđu i kulturnim identitetima</p> <p>A.1. Afirmisanje kulturnog i prirodnog nasleđa kroz obrazovno-informativne programe u medijima</p> <p>A.2. Obezbeđivanje usavršavanja kadrova, iz oblasti ekologije, koji će na kvalitetan način edukovati mlade o značaju očuvanja ekoloških resursa i dobara</p> <p>A.3. Omogućiti institucijama i NVO mehanizme kojima će edukovati i razvijati svijest mladih o ekologiji u školama</p> <p>A.4. Omogućiti očuvanje prirodne baštine</p> <p>A.5. Obezbeđivanje kontinuiranog ekološkog informisanja u svim medijima</p> <p>A.6. Podsticati aktivnosti koje će unaprijediti odnos i postupanje sa otpadom (skladištenje, recikliranje i sl)</p> <p>A.7. Obezbeđivanje usavršavanje kadrova koji će na kvalitetan način edukovati mlade o značaju kulturnog identiteta, kulturnih različitosti i potrebi njihovog očuvanja</p> <p>A.8. Obezbeđivanje fondove i razviti programe koji će omogućiti stvaranje kadra potrebnog za zaštitu kulturnih i prirodnih resursa (arheolozi, konzervatori, restauratori)</p> <p>A.9. Afirmisati i podržavati edukativne programe koji će omogućiti muzejima, kulturno-umjetničkim društvima i ostalim asocijacijama i institucijama da razviju programe u školama</p> <p>A.10. Obezbeđivanje kvalitetnih uslova za rad amatera i amaterskih ansambala i njihovo povezivanje sa sličnim ansamblima u svijetu u cilju njihovog stručnog usavršavanja i prezentacije kulturnog nasleđa</p> <p>A.11. Obezbeđivanje kvalitetnih uslova za njegovanje kulturne baštine manjinskih naroda</p> <p>A.12. Podržati njegovanje starih zanata</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Veći nivo uključenosti mladih u kreiranje aktivnosti na zaštiti i očuvanju prirodnog i kulturnog nasleđa; - Povećanje broja i različitosti mehanizama koji utiču na unaprijeđivanje odnosa mladih prema prirodnom i kulturnom nasleđu; - Povećanje broja i raznovrsnosti obrazovno-informativnih programa u medijima koji afirmišu: <ul style="list-style-type: none"> - kulturno i prirodno nasleđe; - podizanje ekološke svijesti; - rad amaterskih kulturnih društava; - kulturne baštine manjinskih naroda; - njegovanje starih zanata. - Povećanje broja mladih koji prati postojeće obrazovno-informativne programe u medijima; - Veći nivo zadovoljstva mladih organizovanim programima; - Povećanje broja i raznovrsnosti mehanizama institucija i NVO-a za: - Obrazovanje i razvijanje svijesti mladih o ekologiji u školama; - Afirmaciju kulturnog i prirodnog nasleđa; - Podizanje ekološke svijesti; - Promovisanje rada amaterskih kulturnih društava; - Promovisanje kulturne baštine manjinskih naroda; - Njegovanje starih zanata; - Usavršavanje kadrova u oblasti obrazovanja mladih na ove teme. - Broj aktivnosti koji će povećati uključivanje mladih u programe edukacije institucija i NVO-a u školama; - Veći nivo profesionalne osposobljenosti postojećih kadrova koji utiču na obrazovanje mladih u ovoj oblasti.
<p>B. Podržati programe u institucionalnim i vaninstitucionalnim sferama koji će približiti i povećati učešće mladih u svim segmentima kulturne i umjetničke produkcije uključujući alternativne forme</p> <p>B.1. Omogućiti mladima aktivnije kreiranje, uključivanje i konzumiranje kulturnih sadržaja i proizvoda.</p> <p>B.2. Unaprijediti dostupnost kulture izvan centara kulturnih dešavanja.</p> <p>B.3. Obavezati lokalne samouprave na finansiranje i obezbeđivanje boljih tehničko-organizacionih uslova za rad kulturnih ustanova</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Veći nivo zadovoljstva mladih ponudom sadržaja u okviru različitih oblasti kulturno-umjetničke produkcije; - Povećanje broja i raznovrsnosti programa koji će povećati učešće mladih u oblastima umjetničke produkcije; - Povećanje broja mladih koji učestvuju u kreiranju i konzumiranju postojećih kulturnih sadržaja i proizvoda; - Povećanje broja i raznovrsnosti institucija i NVO-a koje uključuju mlade u kreiranje programa i sadržaja; - Veći nivo zadovoljstva mladih programskom ponudom institucija i NVO-a koje podstiču mlade u kreiranju i uključivanju u svoje programe;

<p>/ grupa / asocijacija / organizacija koje razvijaju programe i sadržaje za mlade.</p> <p>B.4. Stvaranje adekvatnih uslova za razvoj džez muzike, baleta i savremenog plesa kako kroz formalni sistem obrazovanja tako i kroz alternativne forme</p> <p>B.5. Stvaranje adekvatnih uslova za razvoj različitih klasičnih i alternativnih muzičkih formi</p> <p>B.6. Približavanje filma, pozorišta i medijske kulture mladima u obrazovnom sistemu</p> <p>B.7. Obezbijediti saradnju stručnih kadrova iz oblasti kinematografije, produkcije i fotografije sa obrazovnim ustanovama, NVO, pojedincima u cilju njihovog animiranja za amatersko i stručno bavljenje filmom</p> <p>B.8. Vršiti neformalnu edukaciju o alternativnoj kulturi i kulturi uopšte</p> <p>B.9. Obezbijediti podsticaj alternativnih i eksperimentalnih vidova izražavanja (performans, strip, karikatura...)</p> <p>B.10. Obezbjediavanje prostora za rad amatera/amaterskih grupa/kulturnih udruženja i grupa na lokalnom i regionalnom nivou</p> <p>B.11. Obezbjediavanje stalne stavke u budžetu opština za finansiranje programskih aktivnosti amatera i amaterskih grupa</p> <p>B.12. Razvijati politiku kulture za mlade u cilju što većeg učešća mladih u kulturnoj ponudi</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Izrađena i usvojena strategija na državnom i lokalnom nivou za obezbjeđivanje adekvatnih uslova za: - Rad kulturnih ustanova / grupa / asocijacija / organizacija koje razvijaju programe i sadržaje za mlade; - Razvoj džez muzike, baleta i savremenog plesa; - Razvoj različitih klasičnih i alternativnih muzičkih formi; - Razvoj alternativnih i eksperimentalnih vidova izražavanja; - Rad amatera / amaterskih grupa / kulturnih udruženja. - Povećanje broja programa saradnje stručnih kadrova sa obrazovnim ustanovama, NVO i pojedincima; - Izrada i usvajanje politike kulture za mlade.
<p>C. Stvoriti ambijent za unapređenje i razvoj kulturne industrije</p> <p>C.1. Omogućiti mladima atraktivniji i lakši pristup bibliotekama i arhivima (naročito raritetima i unikatnim izdanjima)</p> <p>C.2. Razvijati preduzetnički duh kroz kulturne industrije za mlade</p> <p>C.3. Unapređenje štamparsko-izdavačke djelatnosti iz oblasti nauke/kulture (izdavanje knjiga, stručnih časopisa, školskih i studentskih časopisa, brošura i drugih pisanih dokumenata), naročito onih koje iniciraju mladi</p> <p>C.4. Stvaranje boljih uslova da mladi neafirmisani i talentovani pisci, muzičari, novinari izdaju/objavljaju i plasiraju svoja djela</p> <p>C.5. Uključivanje medija kao stalnih partnera u proces afirmacije kulturnih vrijednosti i animiranja mladih kao publike</p> <p>C.6. Obezbjediavanje uslova za stvaranje i emitovanje kvalitetnih kulturnih programa u elektronskim i štampanim medijima</p> <p>C.7. Kreirati programe koji će mladima pružiti adekvatno znanje o medijskoj industriji i informisanju kroz mehanizme saradnje medija i obrazovnih institucija</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Veći nivo zadovoljstva mladih ponudom u kulturnoj industriji; - Povećanje broja mladih koji koriste produkte kulturne industrije; - Povećanje broja mladih korisnika usluga biblioteka i arhiva; - Povećanje broja mladih preduzetnika u oblasti kulture; - Povećanje broja i raznovrsnosti publikacija koje iniciraju mladi; - Povećanje broja i raznovrsnosti mehanizama koji će podsticati razvoj tržišta kultura i izdavanje publikacija i drugih djela mladih neafirmisanih i talentovanih umjetnika; - Veći nivo zadovoljstva mladih stepenom razvijenosti aktuelnog tržišta kulture; - Povećanje uključenosti mladih neafirmisanih, talentovanih umjetnika na postojećem tržištu kulture u poređenju sa trenutnim stanjem/sitijacijom - Izrada i usvajanje strategije za: - saradnju kulturnih, obrazovnih institucija i medija; - stvaranje uslova za emitovanje kvalitetnih kulturnih programa. - Povećanje broja i raznovrsnosti programa koji će mladima pružiti adekvatno znanje o medijskoj industriji.

SLOBODNO VRIJEME

Cilj	Indikatori:
<p>A. Unapređenje aktivnosti u školama (u okviru časova i van časova)</p> <p>A.1. Sistematsko i plansko uključivanje svih relevantnih subjekata u proces kreiranja fleksibilnih programa (vannastavnih i vanškolskih) zasnovanih na metodama neformalnog obrazovanja i potrebama mladih</p> <p>A.2. Uključivanje mladih u proces planiranja vannastavnih aktivnosti</p> <p>A.3. Unapređenje školskih vannastavnih aktivnosti</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja učenika uključenih u kreiranje vannastavnih aktivnosti; - Povećanje broja i raznovrsnosti vannastavnih aktivnosti iz različitih oblasti u školama; - Povećanje broja učenika uključenih u vannastavne aktivnosti; - Veći nivo zadovoljstva učesnika vannastavnim aktivnostima.
<p>B. Podrška otvaranju omladinskih klubova (lokalne zajednice, omladinske organizacije, NVO...)</p> <p>B. 1. Razvoj i podrška sistema neformalnog obrazovanja</p> <p>B. 2. Kreiranje sadržaja u skladu sa interesima mladih</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja mladih uključenih u programe omladinskih klubova; - Veći nivo zadovoljstva mladih programima omladinskih klubova; - Povećanje broja subjekata uključenih u razvijanje programa koji promovisu kulturu mladih; - Povećanje broja i raznovrsnosti programa koji promovisu kulturu mladih; - Povećanje broja mladih uključenih u programe koji promovisu kulturu mladih; - Veći nivo zadovoljstva mladih programima koji promovisu kulturu mladih.
<p>C. Podsticati i razvijati programe koji se bave njegovanjem i razvijanjem kulture mladih</p> <p>C.1. Razvoj kulture volontiranja</p> <p>C.2. Afirmisanje društveno korisnog rada (stari i bolesni)</p> <p>C.3. Afirmacija urbane kulture (muzika, performans...)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanja broja subjekata uključenih u kreiranje programa za strukturisano provođenje slobodnog vremena mladih na državnom i lokalnom nivou; - Povećanje broja i raznovrsnosti programa za mlade u oblastima: <ul style="list-style-type: none"> - volonterizma; - društveno korisnog rada; - urbane culture. - Povećanje broja mladih uključenih u programe omladinskih klubova; - Veći nivo zadovoljstva mladih programima omladinskih klubova.
<p>D. Povećati dostupnost profesionalnih sportskih objekata i rekvizita mladima</p> <p>D.1. Unaprijediti uslove i programe za sportske i rekreativne aktivnosti za mlade u gradskim i prigradskim naseljima</p> <p>D.2. Unaprijediti uslove i programe za sportske i rekreativne aktivnosti za mlade OSI/OSH</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja sportskih objekata dostupnih za rekreativno bavljenje sportom široj populaciji mladih; - Povećanje broja, raznovrsnost i dostupnost sportsko-rekreativnih programa na nivou škole i u lokalnoj zajednici; - Povećanje broja mladih uključenih u sportsko-rekreativne programe na nivou škole i u lokalnoj zajednici.

INFORMISANOST I MOBILNOST

Cilj	Indikatori:
<p>A. Unaprijeđena informisanost mladih</p> <p>A.1. Podrška programima koji za cilj imaju informisanje</p> <p>A.2. Podizanje nivoa informisanja mladih kroz kreativne sadržaje</p> <p>A.3. Stvaranje strukturiranog sistema distribucije informacija koje se tiču mladih</p> <p>A.4. Prilagoditi izvore informisanja mladim OSI/OSH</p> <p>A.5. Povećati informisanost mladih ljudi u specijalnim ustanovama i onima koji su na izdržavanju kazne</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja, gledanosti/slušanosti i kvaliteta realizovanih (tipskih) omladinskih emisija / rubrika u medijima (posebno onih sa statusom Javnog servisa); - Povećanje broja redovnih rubrika / emisija u medijima koji se bave aktuelnim problemima mladih, sprovođenjem NPAM-a, promovisanjem omladinske politike; - Povećanje broja časopisa za mlade i studente; - Povećanje broja Info centara za mlade; - Veći nivo zadovoljstva mladih sadržajima za mlade u omladinskim radio i TV emisijama i u štampanim medijima; - Veći nivo učešća mladih u kreiranju programa za mlade; - Povećanje broja projekata finansijski podržanih od strane Vlade RCG, Skupštine RCG ili lokalnih samouprava koji za cilj imaju informisanje mladih; - Povećanje broja i raznovrsnosti: <ul style="list-style-type: none"> - postavljenih Web sajtova i foruma kao i mailing lista namenjenih mladima; - kulturnih dešavanja namjenjenih kreativnom informisanju mladih (izložbe, koncerti, muzički, filmski ili ulični festivali, različite manifestacije); - kreativnih i obrazovno-informativnih radionica i seminara; - Veći nivo zadovoljstva mladih kvalitetom sadržaja za kreativno informisanje mladih i njihove dostupnosti za mlade Rome; OSI/OSH; mlade u specijalnim ustanovama i onima koji su na izdržavanju kazne.
<p>B. Unaprijeđeni programi mobilnosti</p> <p>B.1. Podrška programima koji za cilj imaju kulturnu, obrazovnu i turističku mobilnost</p> <p>B.2. Povećati šanse za turistička putovanja za mlade</p> <p>B.3. Intenzivirati programe međunarodnih razmjena mladih</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja ukupno realizovanih programa mobilnosti; - Veći nivo zadovoljstva mladih kvalitetom programa mobilnosti; - Izrada preporuke za usaglašavanje viznih režima za EU sa stvarnim potrebama mladih u oblasti mobilnosti; - Izrada i usvajanje plana o geografski ravnomjernoj raspoređenosti kulturnih sadržaja za mlade i većim brojem sadržaja za ruralne sredine; - Povećanje broja rampi napravljenih na sportskim i objektima kulture za korisnike kolica; - Veći nivo zadovoljstva mladih OSI/OSH dostupnošću sportskih i objekata kulture - Povećanje broja programa finansiranih od strane Vlade ili lokalne samouprave koji podstiču kulturnu, obrazovnu i turističku mobilnost mladih; - Izrada i usvajanje Odluke Vlade RCG o uvođenju povlastica u javnom prevozu za mlade; - Izrada i usvajanje Odluke Vlade RCG o povećanju iznosa iz Budžeta za aktivnosti ZAMTES-a; - Izrada i usvajanje plana korišćenja omladinskih hostela i kampova u svrhu unapređenja omladinskog turizma i finansiranje obnove objekata od prioritarnog značaja; - Povećanje broja obnovljenih omladinskih hostela i kampova i procenat onih otvorenih tokom cijele godine; - Povećanje broja publikacija i prezentacija koji promovišu mogućnost turističkih putovanja za mlade; - Povećanje dostupnosti turističkih objekata i vozila javnog prevoza za mlade OSI/OSH; - Veći nivo zadovoljstva mladih kvalitetom turističkih sadržaja za mlade u Crnoj Gori i njihove dostupnosti tokom cijele godine; - Izrada i usvajanje strateškog plana o načinima intenziviranja razmjena u cilju povećanja mobilnosti mladih đaka, studenata i mladih van formalnog sistema obrazovanja; - Osnivanje fonda Vlade RCG za stipendiranje međunarodnih razmjena mladih; - Povećanje broja realizovanih programa međunarodnih razmjena; - Veći nivo zadovoljstva mladih kvalitetom planiranja i realizacije međunarodnih razmjena.

PORODICA

<i>Cilj</i>	<i>Indikatori:</i>
<p><i>A. Planiranje porodice/željeno dijete</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjenje broja prekida trudnoće; - Osnivanje savjetovališta za planiranje porodice; - Povećanje broja pruženih usluga u savjetovalištim; - Povećanje broja obrazovnih programa; - Povećanje broja škola koje uvide predmet seksualnog obrazovanja i planiranja porodice; - Veći nivo zadovoljstva mladih programima.
<p><i>B. Unaprijediti finansijske stimulativne mehanizme za mlade bračne parove</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja stimulativnih programa za rođenje djece; - Povećanje broja stipendija studentima - supružnicima za završetak studija; - Povećanje broja svršenih studenata u bračnoj zajednici; - Veći nivo zadovoljstva mladih programima.
<p><i>C. Unaprijeđeno / poboljšano / odgovorno roditeljstvo</i></p> <p>C.1. Podizanje nivoa svijesti roditelja djece sa hendikepom o njihovim pravima i mogućnostima</p> <p>C.2. Stvaranje preduzetničke kulture/aktivizma među mladima</p> <p>C.3. Podizanje nivoa svijesti o važnosti štednje svih resursa</p> <p>C.4. Razvijanje privatne inicijative (porodični biznis)</p> <p>C.5. Doprinositi premošćavanju generacijskog jaza</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Smanjenje broja: <ul style="list-style-type: none"> - razvedenih brakova; - mladih u vaspitno popravnim ustanovama; - napuštene djece; - delikvenata i zavisnika; - maloljetnih roditelja; - slučajeva nasilja u porodici; - Veći nivo zadovoljstva porodičnim životom; - Povećanje broja preventivnih programa i ustanova za realizaciju preventivnih programa; - Veći nivo zadovoljstva programima.

BUDŽET ZA REALIZACIJU NPAM PLAN AKCIJE ZA 2007.GODINU

Stavka		Iznos
Plan akcije 2007.	<i>Obrazovanje</i>	46.100,00
	<i>Zapošljavanje</i>	108.250,00
	<i>Zdravlje</i>	77.750,00
	<i>Učešće u životu društva</i>	64.500,00
	<i>Ljudska prava</i>	51.500,00
	<i>Kultura</i>	24.500,00
	<i>Slobodno vrijeme</i>	60.500,00
	<i>Informisanost i mobilnost</i>	139.600,00
	<i>Porodica</i>	53.500,00
sub total		626.200,00
Monitoring i evaluacija NPAM + Plana akcije 2007.		12.000,00
Struktura za sprovođenje NPAM		39.111,36
Total		677.311,36

PLAN AKCIJE 2007 - OBRAZOVANJE

46.100,00

A. Obrazovanje za sve: Uključivanje i obezbjeđivanje jednakih uslova u obrazovanju (Za mlade pripadnike marginalizovanih i manjinskih grupa i za mlade OSI/OSH)			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Stvaranje infrastrukturnih uslova u obrazovnim ustanovama (srednjim školama i fakultetima) u različitim gradovima za mlade OSI/OSH. - ispitivanje i analiza potreba - izrada akcionog plana - prioritizacija	- jedna obrazovna ustanova po regionu sjever/centar/jug sa infrastrukturnim uslovima za mlade OSI/OSH - 20% mladih od ukupnog broja obuhvaćenih analizom OSI/OSH zadovoljno infrastrukturnim uslovima	MPiN, MRSS, Lokalna zajednica	10.000,00
2. Organizovanje radionica ,za roditelje romske populacije, o važnosti upisa djece u škole	- broj upisane djece romske populacije, - jedna do pet radionica (zavisno od broja potencijalnih korisnika)u dva grada po regionu sjever/centar/jug, - broj učesnika /roditelja po radionici, - 50% učesnika zadovoljno radionicama.	MPiN, Udruženje roditelja	800,00
3. Izrada programa formalnog i neformalnog obrazovanja mladih koji se nalaze u ustanovama za izdržavanje kazni	- izrađeni programi - 20% programa realizovano	MPiN, MP,	2.000,00
B. Unapređenje i razvoj vannastavnih aktivnosti zasnovanih na potrebama mladih			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Istraživanje potreba mladih o vrstama, temama i načinima realizacije aktivnosti koje se odvijaju van formalnih institucija obrazovanja	- istraživanje - analiza rezultata istraživanja - prijedlog mjera i prioritizacija	USO, MPiN	2.500,00
2. Izrada strategije za zadovoljavanje potreba mladih sadržajima/aktivnostima van formalnih institucija obrazovanja	- analiza postojeće ponude i potreba - prioritizacija - izrađen plan aktivnosti - 20% aktivnosti ostvareno	USO, MPiN	1.500,00
3. Organizovanje vršnjačke obuke o zdravim stilovima života u 5 gradova u srednjim školama (PG, NK, PLJ, BR, BP)	- broj mladih u sastavu reprezentativnom za određenu zajednicu, koji učestvuju na radionici - broj vršnjačkih edukatora	MZ, MPiN, NVO	1.000,00

	- broj radionica - test nivoa znanja prije i poslije obuke		
C. Podržati i razviti programe neformalnog obrazovanja (NFO)			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Uspostavljanje sistema za akreditaciju programa za mlade, posebno za one koji nisu uspješni u sistemu formalnog obrazovanja (ne završena srednja škola/fakultet) - formiranje tijela za akreditaciju - razvijanje aplikacione forme - postavljanje standarda - upućivanje poziva NVO i ostalim organizacijama koje pružaju raznovrsne usluge u oblasti obrazovanja da pošalju svoje postojeće ili kreiraju nove programe	- broj učesnika, predstavnika NVO I drugih organizacija koje se bave NFO u izradi sistema za akreditaciju - uspostavljeno tijelo za akreditaciju - razvijena aplikaciona forma - utvrđeni standardi programa - broj kreiranih programa stručnog usavršavanja - broj mladih, učesnika/korisnika programa	MpiN - Centar za stručno obrazovanje, , NVO	3.000,00
2. Akreditovanje najuspješnijih/najrelevantnijih programa, uz finansijske subvencije	- broj i vrsta akreditovanih programa - broj i vrsta ciljnih grupa kojima su namijenjeni akreditovani programi - budžet za finansijsku podršku ovih programa.	Tijelo za akreditaciju, MPiN	800,00 - za rad tijela, 5.000,00 - za podršku programima
3. Izrada kataloga akreditovanih programa	- katalog izrađen u saradnji sa NVO i ostalim organizacijama koje pružaju usluge u oblasti obrazovanja - broj distribuiranih kataloga kao i ciljne grupe	Centar za stručno obrazovanje, MPiN	5.000,00
4. Izrada strategije neformalnog obrazovanja	- strategija izrađena - broj i vrsta NVO i drugih relevantnih aktera koji se bave NFO a koji su učestvovali u izradi strategije - 50 % od učesnika u izradi strategije zadovoljno strategijom	MPiN - Centar za stručno obrazovanje, Unija poslodavaca, NVO	4.000,00
5. Izrada baze podataka o treninzima i trenerima iz raznih oblasti neformalnog obrazovanja - istraživanje	- Konsultovano 70% od registrovanih NVO i drugih organizacija koje se bave NFO - formirana baza podataka o postojećim treninzima	MPiN - Centar za stručno obrazovanje,	2.500,00

- plasiranje baze podataka na web site	i trenerima iz oblasti NFO	NVO	
6. Donijeti zakonsku regulativu o sertifikatima	- u toku izrade zakonske regulative konsultovano 70% registrovanih NVO koje se bave NFO - usvojena zakonska regulativa o sertifikaciji NFO	MPiN,MP, NVO	1.000,00
7. Standardizacija neformalnog obrazovanja -uspostavljanje standarda kvaliteta, standardi različitih modela NFO (npr. vršnjačke edukacije i sl.), oblika (treninga, seminara, radionice i sl.)	- uspostavljeno tijelo za standardizaciju - postavljeni i usvojeni standardi - 70% NVO koji se bave NFO učestvovalo u standardizaciji - zadovoljstvo izrađenom standardizacijom	MPiN, NVO	3.000,00
D. Poboljšanje učeničkog i studentskog standarda			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Izgradnja objekta za pripremu hrane u sklopu novog studentskog doma u Podgorici	- 70% studenata zadovoljno izborom i kvalitetom hrane -prihod objekta od mušterija/drugih korisnika pokriva troškove poslovanja u iznosu od 5%	MPiN - Sektor za učenički i studentski standard	planiran projekta
2.Izrada projektne dokumentacije za renoviranje studentskih i učeničkih domova - analiza -utvrđivanje prioriteta	- broj renoviranih studentskih i učeničkih domova - broj izgrađenih studentskih i učeničkih domova - broj novih mjesta u studentskim i učeničkim domovima - 70% studenata i učenika zadovoljno smještajem	MPiN - Sektor za učenički i studentski standard	Postoje predviđena sredstva u strategiji obrazovanja
E. Obezbijediti učešće mladih u procesu usklađivanja obrazovnog sistema sa EU standardima			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Obezbjeđivanje i dostupnost informacija mladima, 1 godini studija, o ECTS ⁷⁴ standardima	- broj mladih informisanih o ECTS standardima - broj i vrsta informacije - načini informisanja	Univerzitet CG, ZZZ,	2.000,00 Tekuća aktivnost Univ.CG
2. Istraživanje stavova studenta koji pohađaju različite obrazovne programe po ECTS standardima	- analiza istraživanja + preporuke - stepen zadovoljstva studenata - broj studenata	Univerzitet CG	2.000,00

⁷⁴ ECTS- Evropski sistem prenosa i akumulacije bodova. Počeo se primjenjivati 1989. godine i postao sastavni dio Bolonjskog procesa i većine evropskih zakona o visokom obrazovanju. Ovaj sistem omogućava priznavanje perioda studiranja u inostranstvu i stoga povećava kvalitet i obim mobilnosti studenata u Evropi.

PLAN AKCIJE 2007 - ZAPOŠLJAVANJE

108.250,00

A. Uskladiti potrebe i potražnju na tržištu rada			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet :
1. Obuka i motivisanje školskih psihologa da kroz svakodnevni rad jačaju profesionalnu orijentaciju učenika	- organizovan po jedan program profesionalne orijentacije i savjetovanja po regionima sjever/centar/jug	Zavod za zapošljavanje (ZZZ), MPiN	Planirana aktivnost
2. Posebna obuka lica koja rade u profesionalnoj orijentaciji u Zavodu za zapošljavanje	- po jedno lice iz svakog opštinskog Zavoda za zapošljavanje uključeno u obuku	ZZZ,	Redovna aktivnost
3. Razvoj službi za profesionalnu orijentaciju i karijerno vođenje u okviru Zavoda za zapošljavanje, u centrima sa najvećom koncentracijom nezaposlenih i zaposlenih lica	- uspostavljen po jedan centar za profesionalno savjetovanje i vođenje po regionima sjever/centar/jug - jedan stručnjak koji radi u profesionalnoj orijentaciji u školi ili u službi zapošljavanja u svakom gradu - raspoloživa adekvatna literature i informacije u svakom centru - 10% mladih uključenih u programe profesionalne orijentacije i savjetovanja - 50% mladih korisnika usluga centra koji su zadovoljni odabranim zanimanjem - zadovoljena tražnja ponudom radne snage u rastu od 5%	ZZZ,	Planirana aktivnost
4. Stipendiranje nedostajućih kadrova - psihologa za rad u školama, Zavodu i kasnije u službama za razvoj ljudskih resursa u preduzećima i institucijama	- stipendije obezbjeđene za 25 studenata iz kategorije nedostajućih kadrova	ZZZ, MPiN	Redovna aktivnost
5. Pružanje informacija i omogućavanje pristupa informacijama u informativnim centrima, na način i u tehnikama dostupnim OSI/OSH, o upražnjenim radnim mjestima i aktuelnim zanimanjima, programima obuke i sticanja dodatnih	- u svakom od centara urađen projekat prilagođavanja pristupa prostorijama mladim OSI/OSH - u 20% centara omogućen jedan od sledećih pristupa: elektronska forma, brajeva štampa ili audio zapis, prostorije u kojima se pružaju informacije fizički dostupne - kose pristupne rampe, stepenišni i	ZZZ, NVO	Planirana aktivnost

vještina;	standardni liftovi		
6. Uspostavljanje kriterijuma na osnovu kojih se vrši adekvatna trijaža OSI/OSH u cilju procjene radnih sposobnosti i njihovo angažovanje na poslovima na kojima mogu da pruže maksimum;	- izrađen dokument sa kriterijumima u trećem kvartalu od usvajanja NPAM-a.	ZZZ, NVO	Planirana aktivnost
7. Razvijanje prilagođenih programa obuke za OSI/OSH u skladu sa mogućnostima za njihovo radno angažovanje;	10% od ukupnog broja programa obuke prilagođeno za OSI/OSH; 10% od ukupnog broja učesnika u prilagođenim programima obuke su OSI/OSH	ZZZ, MPiN - Centar za stručno obrazovanje, naručilac posla	Redovna aktivnost
8. Obuka lica za rad sa OSI/OSH u programima obuke;	Organizovan jedan trening prije početka prilagođenih programa obuke Obučeno po jedno lice/organizoator za rad na svakom prilagođenom programu obuke	ZZZ	Redovna aktivnost
9. Prilagođavanje radnog prostora (pristup) i radnog mjesta OSI/OSH;	10% institucija i drugih subjekata imaju prilagođene pristupe i prostor za boravak OSI/OSH	MRSS (Zakon o radnom osposobljavanj u OSI)	Planirana aktivnost
10. Realizacija programa izgradnje zaštitne radionice za proizvodnju lake konfekcije i obuće u Podgorici.	Izgradnja jedne zaštitne radionice	ZZZ, Vlada RCG	Planirana aktivnost
11. Uvođenje kvotnog principa za zapošljavanje OSI/OSH uz odgovarajuću uplatu sredstava u poseban fond u slučaju neispunjavanja ove obaveze;	Izrada i usvajanje dokumenta sa kvotnim principom	MRSS (Zakon o radnom osposobljavanj u OSI)	Planirana aktivnost
12. Organizovati javne radove u kojima će biti angažovane OSI/OSH;	- organizovanje tri javne akcije godišnje u tri grada po regionima - uključeno barem 5 OSI/OSH u svaku akciju	ZZZ, NVO	15.750,00 (250*5lica+ 500 mater. troskovi)*3akc* 3grada
13. Organizovanje informativnih razgovora i motivacionih radionica koje će	- 30% od ukupnog broja mladih na zadnjoj godini srednje škole i fakulteta koji ne nastavljaju školovanje	ZZZ	Redovna aktivnost

pripremati mlade ljude za obaveze koje ih očekuju u procesu traženja zaposlenja, kao i održavanja i povećavanja radnih sposobnosti kroz programe obuke;	i onih koji su na evidenciji zavoda za zapošljavanje su učesnici informativnih programa i motivacionih radionica		
14. Organizovanje programa obuke za poboljšavanje funkcionalne pismenosti / komunikacije, za sticanje kompjuterske pismenosti, znanja stranih jezika, kao i za razvijanje osobina koje savremeni poslodavci traže od svojih zaposlenih (lična efikasnost, fleksibilnost, timski rad, liderstvo itd);	- 10% mladih sa evidencije zavoda za zapošljavanje su učesnici u programima za povećanje radnih kapaciteta i programima obuke -skraćeno vrijeme traženja zaposlenja za 10%; 80% mladih zadovoljno postignutim rezultatima - 50% poslodavaca zadovoljno zaposlenim radnicima	ZZZ, MPiN - Centar za stručno obrazovanje	Redovna aktivnost
15. Uključivanje mladih koji su duže nezaposleni u programe koji povećavaju radne kapacitete (javni radovi);	- 5% potrebnih radnih kapaciteta čine učesnici ovog programa.	ZZZ	Redovna aktivnost
16. Organizovati javne radove koji će uključiti mlade u programe zaštite životne sredine i zaštite i valorizacije kulturnog blaga Crne Gore	- 5% potrebnih radnih kapaciteta čine učesnici ovog programa sa evidencije zavoda za zapošljavanje iz kategorije mladi - 50% mladih koji su uključeni u javne radove su volonteri	ZZZ, NVO	5.000,00
17. Osmišljavanje predloga izmjene zakonodavstva (zakon o radu i zapošljavanju) u smislu regulisanja volonterskog rada u preduzećima i institucijama u cilju sticanja praktičnog iskustva za rad	- prilagođena i usvojena zakonska regulativa koja omogućava vrednovanje rada u NVO sektoru i volonterskom radu	MRSS, Vlada RCG	Planirana aktivnost
18. Permanentno sprovođenje istraživanja o potrebama na tržištu rada, kao i analize znanja i vještina koje se traže na raspoloživim radnim mjestima	- sprovedeno jedno istraživanje po regionu sjever/centar/jug.	ZZZ	Redovna aktivnost
19. Razvoj programa obuke i realizacija obuka koje će kvalitetno zadovoljiti potrebe tržišta rada, u skladu sa utvrđenim prioritetima razvoja Republike,	- organizovan po jedan program obuke po regionu sjever/centar/jug - za 10% veći procenat učešća mladih u programima obuke	ZZZ	Redovna aktivnost

postojećim analizama tržišta rada, tj. utvrđenim potrebama poslodavaca za određenim zanimanjima, znanjima i vještinama	- 50% poslodavaca zadovoljno kvalitetom radne snage		
20. Realizacija interventnih programa obuke, u cilju smanjenja procenta nedostajućih traženih zanimanja;	-stepen pokrivenosti tražnje ponudom raspoložive radne snage veći za 10%	ZZZ	Redovna aktivnost
21. Individualni i grupni sastanci u cilju motivisanja nezaposlenih za pohađanje dodatne obuke tj. za sticanje znanja i vještina u zanimanjima koja se popunjavaju radnicima izvan Crne Gore;	-smanjeno vrijeme traženja zaposlenja za 10%.	ZZZ	Redovna aktivnost
22. Osmišljavanje programa radne rehabilitacije za bivše osuđenike, bivše narkomane i alkoholičare u cilju njihove socijalizacije i sticanja radnih navika radi budućeg uključivanja u proces rada;	- 30% mladih iz kategorije vulnerabilnih grupa uključeni u programe obuke - 3% iz ovog programa zaposlenih nakon obuke	ZZZ, MRSS, ZIKS	Planirana aktivnost
23. Promocija i organizovanje programa opismenjavanja i obuke, i programa za sticanje prvog zanimanja po modularnom principu, za mlade Rome i pripadnike drugih etničkih manjina.	- 30% mladih iz kategorije vulnerabilnih grupa sa evidencije zavoda za zapošljavanje uključenih u programe obuke i zaposlenih nakon obuke.	MPiN, NVO	25.000,00
24. Razvoj međuresorske saradnje između: vladinog, nevladinog i privatnog »business« sektora kako bi se obezbijedio brži napredak u razvoju specifičnih trening programa;	- uspostavljena saradnja partnerskih institucija i nevladinog sektora na realizaciji programa obuke u 20% organizovanih programa.	USO	1.000,00
25. Povećanje budžetskih sredstava za zapošljavanje mladih, kroz preraspodjelu poreza i doprinosa i postojećih namjenskih budžeta.	- predlog dostavljen Vladi RCG na usvajanje Procenat sredstava koja se iz Budžeta izdvajaju za zapošljavanje mladih povećan za 2%.	Vlada RCG, ZZZ (prijedlog)	Planirana aktivnost
26. Korišćenje konkretnih preduzetničkih znanja i vještina u osmišljavanju i	- osnovne i srednje škole imaju osnovane klubove za mlade preduzetnike	MPIN, Agencija za mala i	30.000,00

realizaciji programa obuke koji se realizuju u neformalnom sistemu;	- jedna trećina novih programa obuke sadrži preduzetnička znanja i vještine	srednja preduzeća, NVO	
27. Organizovanje programa obuke za sticanje preduzetničkih znanja za lica koja treba da realizuju kredit za samozapošljavanje ili otvaranje sopstvenog biznisa	- realizovan po jedan program za buduće mlade preduzetnike po regionu sjever/centar/jug	ZZZ	Redovna aktivnost
28. Uključivanje mladih u programe obuke za buduće preduzetnike;	- 20% učesnika u programima za sticanje znanja i vještina iz oblasti preduzetništva su mladi	ZZZ, MPiN	Redovna aktivnost
29. Izrada strategije za preduzetničko učenje	- strategija za preduzetničko učenje izrađena.	ETF ⁷⁵	Redovna aktivnost
30. Otvaranje kreditne linije pod povoljnim uslovima koje će stimulisati preduzetništvo među mladima, kroz dogovor nadležnih državnih i kreditnih institucija	- objavljen dogovor nadležnih državnih i kreditnih institucija u prvom kvartalu od usvajanja NPAM-a - 5% odobrenih kredita za buduće preduzetnike su dobili mladi ljudi	ZZZ	Redovna aktivnost
31. Iniciranje izmjene propisa kojima će se pod povoljnim uslovima regulisati radni odnos i ostala prava po osnovu rada za NVO koje vrše humanitarne aktivnosti ili misije od opšteg interesa	- izvršena izmjena radnog zakonodavstva u smislu poreskih olakšica pri zasnivanju radnog odnosa u NVO.	MRSS, NVO (prijedlog)	1.500,00
32. Iniciranje sistema bliskog postojećem za »business« kojim bi se regulisao rad angažovanih lica u NVO koje obavljaju profitabilne djelatnosti i ostvaruju dobit	- za 10% povećan broj mladih koji su angažovani u NVO, a kojima je regulisan radni staž.	MRSS, NVO (prijedlog),	1.500,00
B. Podsticati inventivne programe u skladu sa strateškim pravcima razvoja privrede			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet :
1. Stimulisanje programa koji će kroz stručnu pomoć, obuku, tehničku pomoć i kredite omogućiti kvalitetniji i perspektivniji život na selu	- kreiran program u saradnji države, civilnog i privatnog sektora.	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠiV) , MT,	3.000,00

2. Razvoj progama održivog razvoja (proizvodnja zdrave hrane, ekološki turizam, koncept humane arhitekture, ...) u kojima će mladi raditi i razvijati ih	- razvoj tri različita po strukturi i/ili temi inovativna programa	ZZZ MPŠiV, MT, ZZZ	3.000,00
3. Otvaranje kreditne linije pod povoljnim uslovima koja će stimulisati preduzetništvo među mladima, kroz dogovor nadležnih državnih i kreditnih institucija	- 5% kreditnih linija za preduzetnike namijenjeno mladima	ZZZ	Redovna aktivnost
4. Stimulisanje ostanaka mladih na selu kroz povoljne kredite iz oblasti razvoja poljoprivrede i seoskog turizma	- 5% realizovanih programa mladih preduzetnika od ukupnog broja u ovoj oblasti i zaposlenih u ruralnim oblastima (poljoprivreda, turizam, zanatstvo) - 50% mladih rođenih na selu iskazuje povećanu motivisanost za ostanak na selu	ZZZ	Redovna aktivnost
5. Stimulisanje privatne inicijative kroz nagrađivanje preduzetničkih ideja i uspješnu realizaciju postojećih programa mladih preduzetnika i poljoprivrednih proizvođača ⁷⁶	- 5% realizovanih programa mladih preduzetnika od ukupnog broja u ovoj oblasti i zaposlenih u ruralnim oblastima (poljoprivreda, turizam, zanatstvo) - 50% mladih rođenih na selu iskazuje povećanu motivisanost za ostanak na selu	ZZZ	Redovna aktivnost
6. Realizacija programa obuke među mladima iz oblasti proizvodnje zdrave hrane, stočarstva, korišćenja zaštitnih sredstava, primjene savremenih tehnologija u proizvodnji	- 5% realizovanih programa mladih preduzetnika od ukupnog broja u ovoj oblasti i zaposlenih u ruralnim oblastima (poljoprivreda, turizam, zanatstvo) - 50% mladih rođenih na selu iskazuje povećanu motivisanost za ostanak na selu	MPSiV, MT, ZZZ	3.000,00
7. Stimulisanje mladih za rad u starim zanatima i izradu predmeta domaće radinosti, posebno u zimskom periodu kada nema spoljnih aktivnosti, kroz valorizaciju ovih proizvoda u turističkoj ponudi i adekvatnu zaradu	- 5% realizovanih programa mladih preduzetnika od ukupnog broja u ovoj oblasti i zaposlenih u ruralnim oblastima (poljoprivreda, turizam, zanatstvo) - 50% mladih rođenih na selu iskazuje povećanu motivisanost za ostanak na selu	ZZZ	Redovna aktivnost
8. Organizacija sajмова poljoprivrede i seoskog stvaralaštva mladih	-organizovan po jedan sajam po regionu sjever/centar/jug	MPSiV, MT, ZZZ	3.000,00
9. Uključivanje mladih u razvoj programa	- 5% mladih na selu uključeno u raznovrsne programe	MT	Redovna

korišćenja turističkih potencijala Crne Gore	obogaćivanja turističke ponude na seoskom području		aktivnost
C. Jednaki uslovi za rad i zapošljavanje mladih			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet :
1. Smanjenje poreskih opterećenja na zarade, u obimu koji to dozvoljava Budžet, kako bi se omogućilo redovno radno angažovanje mladih	- predlog na usvajanje Vladi RCG - smanjena poreska opterećenja na lične dohotke u iznosu od 10% - povećanje zasnivanja regularnog radnog odnosa, među populacijom mladih, za 5%	NVO, MRSS, Vlada RCG	1.500,00
2. Aktivnosti inspeksijskih organa na terenu	- kvartalno objavljivanje izvještaja kojim je obuhvaćeno po 5% poslodavaca/potencijalnih poslodavaca	MRSS	Redovna aktivnost
3. Angažovanje sindikalnih organizacija i udruženja poslodavaca na zaštiti prava zaposlenih lica	- organizovan jedan info sastanak po regionu sjever/centar/jug o ulozi sindikalnih organizacija i udruženja poslodavaca	Sindikalne organizacije i unije poslodavaca	Redovna aktivnost
4. Izmjene radnog zakonodavstva u cilju uvođenja i realizacije fleksibilnih načina rada	- prilagođena i usvojena zakonska regulativa; Početak realizacije fleksibilnih oblika rada u 10% slučajeva u prvih godinu dana	MRSS	Redovna aktivnost
5. Stimulisanje rada mladih kroz subvencioniranje njihove zarade u određenom periodu	- 5% od ukupnog broja subvencija dodjeljeno mladima koji su započeli samostalnu djelatnost	MRSS, Vlada RCG	Redovna aktivnost
6. Stipendiranje mladih sa zanimanjima koja nemaju prođu na tržištu rada u cilju sticanja znanja i vještina za zanimanja koja su potrebna	- 5% od ukupnog broja mladih u kategoriji zanimanjima koja nemaju prođu na tržištu rada dobilo stipendiju	ZZZ	Redovna aktivnost
7. Kreditiranje programa samozapošljavanja i otvaranja novih privrednih i turističkih kapaciteta u sredinama koje imaju ograničene resurse za zapošljavanje.	- 5% od ukupnog broja kreditiranja dodjeljeno mladima koji su započeli samostalnu djelatnost	ZZZ, MT	Planirana aktivnost
8. Zagovaranje i iniciranje skraćenja	- skraćeno vrijeme za nostrifikaciju diploma.	MPIN	Planirana

procedure za nostrifikaciju diploma			aktivnost
9. Prilagođavanje cijene za nostrifikaciju stečenih diploma ekonomskim mogućnostima stanovnika	- određena prihvatljiva cijena za nostrifikaciju dokumenata	MPIN	Planirana aktivnost
10. Promocija i iniciranje konstruktivne saradnje između obrazovnog sistema (formalnog i neformalnog), tržišta rada i politika razvoja	- okrugli sto sa 25 učesnika iz različitih sektora na temu saradnje.	ETF (inicijativa), MPIN, MRSS, ZZZ, NVO	Redovna aktivnost
11. Usvajanje Zakona o nacionalnim stručnim kvalifikacijama i pratećih podzakonskih akata o validaciji stečenih znanja	- usvojen Zakon o nacionalnim i stručnim kvalifikacijama - urađeni podzakonski akti	MPIN	Redovna aktivnost
12. Licencirati provajdere obuke, trenere i ispitivače	- 5% zanimanja klasifikovano kao ona za koja su znanja i vještine stečene kroz neformalni sistem obrazovanja - 30% od ukupnog broja prijavljenih dobili licencu trenera i provajdera obuke	MPIN	Redovna aktivnost
13. Realizovati programe obuke u skladu sa međunarodnim standardima	- realizovan po jedan program obuke u skladu sa važećom regulativom po regionu sjever/centar/jug	ZZZ, MPiN-Centar za stručno obrazovanje, NVO	15.000,00

PLAN AKCIJE 2007 - ZDRAVLJE

77.750,00

A. Podizanje nivoa svijesti mladih o zdravim stilovima života			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Trening za novinare i urednike o osjetljivom izvještavanju o seksualnom i reproduktivnom zdravlju (SRZ)	- održan seminar za 25 predstavnika štampanih i elektronskih medija - evaluacija treninga	NVO, MZ	1.750,00
2. Monitoring medija o izvještavanju o SRZ	- broj naslova, mjesto, veličina, jezik - 10 % povećan broj medijskih izvještavanja o polno prenosivim bolestima (PPB) na godišnjem nivou - izrađena dva polugodišnja izvještaja o medijskim sadržajima koji se odnose na SRZ, PPB	MZ, NVO	500,00
3. Organizovanje kampanje za podizanje svijesti mladih o SRZ kroz masovne medije	- broj mladih uključenih u kampanju - načini promovisanja - emisije, džinglovi, gostovanja, spotovi, itd. - učestalost prikazivanja, pojavljivanja	MZ, Institut za zdravlje, NVO	5.000,00
4. Standardizovanje programa vršnjačke edukacije o zdravim stilovima života	- uspostavljanje tijela za standardizaciju - postavljeni standardi	MZ, MPiN, NVO	1.000,00
5. Obuka vršnjačkih edukatora o zdravim stilovima života (na osnovu standardizovanog programa)	- broj radionica - broj edukatora - izvještaji sa treninga/obuka	MZ, Institut za zdravlje, NVO	2.500,00
6. Izrada i distribucija obrazovnih materijala za potrebe vršnjačke edukacije o zdravim stilovima života	- broj i vrsta publikacija (najmanje dvije) - broj i vrsta tema (zdravstvenih problema, rizika) obuhvaćenih ovim materijalom - mjesta distribucije - broj i vrsta ciljnih grupa - zadovoljstvo korisnika materijalom - korisnost materijala	MZ, Institut za zdravlje, NVO	7.000,00
7. Kampanja za dostupnost i prilagođenost zdravstvenih službi i usluga mladima	- broj i vrsta materijala korišćenih u kampanji (bilbordi, lifleti, spotovi itd.) - vrijeme trajanja kampanje - broj i vrsta različitih aktera uključenih u kampanju	MZ	2.000,00

	- press clipping/monitoring medija		
8. Kampanja za korišćenje zdravstvenih službi	- broj i vrsta materijala korišćenih u kampanji (bilbordi, lifleti, spotovi itd.) - vrijeme trajanja kampanje - broj i vrsta različitih aktera uključenih u kampanju - press clipping/monitoring medija	MZ, NVO	2.000,00
9. Izrada spotova za promociju zdravih stilova života - emitovanje na radio i TV stanicama	- izrađena tri spota - izrađen plan emitovanja postojećih i novo-izrađenih spotova - monitoring medija - istraživanje stavova/reakcija mladih na spotove	MKM, MZ	4.000,00
10. Kontrola sprovođenja Zakona o ograničavanju upotrebe duvanskih proizvoda	- kvartalni izvještaj kontrolnog tijela		Redovna aktivnost
11. Razvoj programa preventivnog obrazovanja za mlade (zdravi stilovi života, prevencija bolesti zavisnosti, prevencija nasilja, SRZ i drugih rizičnih ponašanja)	- broj razvijenih programa - broj oblasti zdravlja obuhvaćenih programima	MPiN, MZ, NVO	5.000,00
12. Evaluacija postojećih programa za prevenciju zdravlja mladih koji se realizuju u školama	- analiza rezultata evaluacije+preporuke - broj mladih obuhvaćenih programom - nivo infomisanosti mladih - stepen zadovoljstva mladih i roditelja programom	MPiN, Udruženje roditelja	1.500,00
13. Predavanja/seminari/radionice na temu nasilja u srednjim školama u CG	- održana min 3 predavanja u po 3 škole u svakom regionu(3 škole x 3 predavanja u 3 regiona) - broj mladih učesnika predavanja - stepen zadovoljstva i korisnost predavanja	MPiN, NVO	2.000,00
14. Takmičenja učenika srednjih škola i fakulteta u poznavanju saobraćajnih propisa (lokalna i 3 regionalna takmičenja)	- broj takmičenja - broj učesnika - nivo znanja - procenat saobraćajnih udesa u kojima su počinioci mladi	MPiN, MPiS, NVO	2.000,00
15. Okrugli sto na temu:mentalno zdravlje mladih	- 25 mladih i stručnjaka u ovoj oblasti - zaključci okruglog stola u vidu preporuka	MZ, NVO	500,00

16. Osnivanje regionalnih centara/savjetovališta za mentalno zdravlje	- osnovan jedna regionalni centar	MZ	Aktivnost predviđena strategijom za mentalno zdravlje
B. Povećati nivo informisanosti mladih o bolestima zavisnosti			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Istraživanje za procjenu broja i regionalne rasprostranjenosti intravenoznih korisnika droga	- objavljeni rezultati istraživanja sa prijedlogom mjera za smanjenje rizika	MZ, Institut za zdravlje	1.000,00
2. Razvijen obrazovno-informativni program za korisnike narkotika	- broj aktivnosti realizovanih u cilju prevencije predoziranja - jedna realizovana informativna kampanja o načinima prenošenja HIV/AIDS-a i prevenciji - 50 mladih korisnika narkotika uključenih u obrazovno-informativne programe - smanjenje broja predoziranja među korisnicima narkotika za 5% - stabilan broj osoba sa HIV/AIDS-om i drugim krvlju prenosivih infekcija u populaciji intravenskih korisnika droga - distribucija 500 dijagnostičkih testova	MZ, Institut za zdravlje, NVO, lokalne strukture za borbu protiv narkomanije	3.000,00
3. Razviti pilot projekat za rad na terenu sa korisnicima droga i za smanjenje štete ("harm reduction")- zamjena upotrijebljenih špriceva i igala, metadonska terapija itd.	- razvijen projekat - realizovan dio projekta - broj korisnika obuhvaćen projektom - broj zamijenjenih igala i špriceva	MZ	10.000,00
C. Omogućiti bolju dostupnost zdravstvenog sistema mladima			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Izrada projekta za unapređenje bolničkih uslova i kapaciteta za tretman osoba koje žive sa HIV/AIDS	- izrađen projekat - jedna do dvije prostorije prilagođene za tretman - broj zdravstvenih ustanova u kojima je došlo do unapređenja bolničkih uslova	MZ	4.000,00

	- zadovoljstvo korisnika uslovima		
2. Obuka zdravstvenih radnika o savjetovanju i testiranju na HIV	- 20 obučanih zdravstvenih radnika za DST ⁷⁷	MZ, Institut za zdravlje	1.000,00
3. Organizovanje okruglih stolova sa zdravstvenim radnicima (medicinskim sestrama i tehnicarima) o HIV/AIDS	- po jedan okrugli sto organizovan sa zdravstvenim radnicima u regionu sjever/centar/jug. (3x500,00)	MZ, Institut za zdravlje, MKM , Lokalna zajednica,	1.500,00
4. Osnivanje i promocija usluga centara za DST pri zdravstvenim ustanovama	- ustanovljen jedan DST centar - vrste usluga - izrađen informator - objavljen jedan TV spot - tri postavljena billboard-a sa informacijama o uslugama DST centra	MZ, Institut za zdravlje, NVO	10.000,00
5. Aktivnosti resocijalizacije - osnivanje klubova za podršku (mogu biti pri NVO-ima, zdravstvenim ustanovama i sl.)	- uspostavljen i opremljen jedan klub podrške u regionu sjever/centar/jug	MZ, NVO	4.500,00
6. Otvaranje i promovisanje usluga savjetovališta za mlade pri zdravstvenim ustanovama	- U 10% domova zdravlja (od ukupnog broja u CG)uspostavljena savjetovališta za mlade - razvijen sistem informisanja i promovisanja usluga savjetovalista	MZ, Domovi zdravlja	planirano
7. Razvoj vodiča za rad službi prilagođenih potrebama mladih	- objavljen vodič za rad službi prilagođenih potrebama mladih - najmanje 6000 infromatora distribuirano - broj i vrsta ciljnih grupa kome je informator distribuiran - geografska rasprostranjenost distribucije	MZ, MPiN, NVO	6.000,00
8. Organizovanje savjetovališta za brak i porodicu	- broj uspostavljenih savjetovališta - mjesta (pri kojim ustanovama) su uspostavljena - broj korisnika savjetovališta (godište i sl.) - stepen zadovoljstva korisnika uslugama	MZ,	Predviđeno reformom sistema primarne zdravstvene zaštite

PLAN AKCIJE 2007 - UČEŠĆE U ŽIVOTU DRUŠTVA

64.500,00

<i>A. Povećati broj i unaprijediti načine učešća mladih u procesima odlučivanja</i>			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Istraživanje o učešću mladih u procesima odlučivanja u CG	<ul style="list-style-type: none"> - objavljeno istraživanje i prijedlog mjera, - broj i vrsta načina učešća mladih - broj mladih, uključeni u istraživanje - broj i vrsta institucija obuhvaćenih istraživanjem 	Uprava za sport i omladinu (USO)- Sektor za mlade, NVO	2.000,00
2. Aktivnosti informisanja mladih o NPAM-procesu izrade, budućoj implementaciji, aktivnostima, i mogućnostima uključivanja u realizaciju	<ul style="list-style-type: none"> - izrađen video spot i njegovo kontinuirano emitovanje - sportske aktivnosti u znaku promovisanja NPAM - održano bar 10 predavanja/prezentacija u srednjim školama i 7 predavanja/prezentacija na fakultetima - izrađen promotivni/info materijal i distribuiran tokom predavanja 	USO - sektor za mlade, NVO. Ministarstvo kulture i medija (MKM)	5.000,00
3. Animiranje lokalnih vlasti i političkih partija i podizanje svijesti o značaju NPAM	<ul style="list-style-type: none"> - NPAM dostavljen svim opštinama (21) uz preporuke, - NPAM dostavljen svim političkim strankama, - broj sastanka / prezentacija predstavnicima lokalnih vlasti- donosiocima odluka, -izvještaji sa prezentacija NPAM lokalnim vlastima i političkim strankama. 	USO - Sektor za mlade, Zajednica opština	1.000,00
4. Podrška inicijativama razvijanja lokalnih planova akcija za mlade	<ul style="list-style-type: none"> - tri inicijative z razvijanje lokalnih planova akcija za mlade, - održan trdnevni trening za predstavnike lokalnih vlasti - 30 učesnika 	USO - Sektor za mlade, Zajednica opstina/lokalne vlasti, Savjet za mlade, NVO	3.000,00
5. Izrada i štampanje vodiča/priručnika o koracima u izradi Plana akcije za mlade	<ul style="list-style-type: none"> - izrađen vodič/ priručnik - plan distribucije po opštinama - istraživanje - ocjena korisnosti priručnika 	USO - Sektor za sport, Savjet za mlade	5.000,00

6. Kampanja o važnosti aktivnijeg učešća mladih u životu društva (javne debate (tv), ankete, okrugli stolovi, medijski nastupi)	<ul style="list-style-type: none"> - organizovana kampanja u sva tri regiona u trajanju od (min) 6 mjeseci - broj i vrsta načina promocije učešća mladih - broj i vrsta aktera uključenih u promociju - broj i vrsta promovisanih načina za učešće - broj mladih uključenih u kampanju 	USO - Sektor za mlade, Savjet za mlade, lokalne vlasti	5.000,00
7. Aktivnosti u cilju jačanja javnog dijaloga o mjestu mladih u društvu i njihovim potrebama (treninzi, okrugli stolovi ankete, TV i radio emisije, predavanje prezentacije itd.)	<ul style="list-style-type: none"> - 6 treninga, - 4 okrugla stola, - 3 ankete, - 6 emisija, 12 predavanja, -12 prezentacija. 	USO - Sektor za mlade, MKM, NVO	3.000,00
8. Izrada promotivnog materijala o načinima učestvovanja mladih u životu društva	<ul style="list-style-type: none"> - izrađen materijal u saradnji sa NVO - distribuirano 10 000 promotivnog materijala - TV emisija 	USO - Sektor za mlade, MKM, NVO	5.000,00
9. Izrada relevantne zakonske regulative koja se odnosi na mlade	<ul style="list-style-type: none"> - izrađen i usvojen zakon o mladima 	USO, MP	1.000,00
10. Osnivanje novih i podrška postojećim parlamentima/savjetima mladih u srednjim školama	<ul style="list-style-type: none"> - osnovana min 3 nova parlamenta/savjeta mladih u srednjim školama, - podrška u vidu prezentacije rada Uprave za sport i omladinu sektora za mlade, prezentacije NPAM, uspostavljanje sistema komunikacije i sl. sa 50% postojećih savjeta/parlamenta mladih u srednjim školama. 	USO - Sektor za mlade	3.000,00
11. Izrada i održavanje web site za NPAM	<ul style="list-style-type: none"> - izrada web site - redovno plasiranje svih informacija koje se odnose na omladinsku politiku i koje se tiču mladih i za mlade - plasirani svi relevantni postojeći i novo izrađeni relevantni dokumenati (izvještaji USO, istraživanja i sl.) - dostupna baza podataka o mladima u CG - forumi za praćenje potreba mladih u CG - broj posjetilaca 	USO - Sektor za mlade	1.500,00
12. Izrada održive i kompatibilne baze podataka o mladima u CG	<ul style="list-style-type: none"> - izrađena baza podataka o mladima u CG prema: godištu, polu, regionalnoj rasprostranjenosti, stepenu obrazovanja, 	USO - Sektor za mlade	1.500,00

	zaposlenosti, učestvovanju u životu društva i svim onim segmentima na kojima počiva NPAM		
13. Uspostavljanje saradnje sa tijelima na EU nivou - Savjet Evrope, Direktorat za sport i omladinu , Evropski omladinski forum sl.- relevantnim za pitanja mladih i omladinske politike	<ul style="list-style-type: none"> - broj sastanaka sa predstavnicima EU - izvještaji sa sastanaka - broj (i vrsta) učestvovanja na događajima (seminarima, treninzima, strateškim sastancima) organizovanim od strane Savjeta Evrope i ostalih tijela na EU - izvještaji sa prethodno pomenutih događaja - uspostavljanje saradnje sa ICNYP⁷⁸ - izvještaji o saradnji 	USO - Sektor za mlade, MEOIEI, MIP	Redovne aktivnosti/ nadležnosti USO - Sektor za mlade
14. Iniciranje članstva u programe za mlade Savjet Evrope i Evropske Komisije	<ul style="list-style-type: none"> - uspostavljeno članstvo - javna i medijska promocija značaja članstva i predstavljanje programa EU za mlade 	USO	/
15. Usvajanje i promocija Evropske povelje o učešću mladih u životu na opštinskom i regionalnom nivou	<ul style="list-style-type: none"> - publikovanje povelje na maternjem jeziku - svaka opština dobila po primjerak Povelje - preporuka za usvajanje Povelje svim opštinama i lokalnim vlastima - po predavanje/prezentacija na svim univerzitetskim jedinicima 	USO	2.000,00
B. Povećati informisanost i razumijevanje mladih o vrijednostima civilnog društva			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Razvijanje programa volontiranja u državnim organima uprave u cilju sticanja iskustva i znanja o funkcionisanju i strukturi državne uprave	<ul style="list-style-type: none"> - broj razvijenih programa - broj i vrsta državnih organa uprave uključenih u program - vrijeme volontiranja - nivo znanja (testiranje) 	USO - Sektor za mlade, NVO	2.000,00
2. Razvijanje programa za volontiranje u nevladinim organizacijama u cilju sticanja iskustva i znanja o funkcionisanju i strukturi NVO	<ul style="list-style-type: none"> - broj razvijenih programa - broj i vrsta NVO uključenih u program - vrijeme volontiranja - nivo znanja (testiranje) 	USO - Sektor za mlade, NVO	2.000,00
3. Upoznavanje mladih sa načelima rada nevladinih organizacija - kroz 3 NVO sajma	<ul style="list-style-type: none"> - organizovan po jedan NVO sajam po regionu - broj NVO učesnika - broj i vrsta načela koja su promovisana - nivo informisanosti mladih 	USO - Sektor za mlade, NVO, lokalna vlast	3.000,00

	- broj mladih učesnika sajma		
4. Izrada baze podataka o postojećim programima i mogućnostima njihovog korišćenja i uključivanja na evropskom nivou	- izrađena baza podataka - baza podatak dostupna na web site NPAM	USO - Sektor za mlade, MIP, MEOIEI	1.000,00
5. Izvještaj o realizaciji NPAM i potrebama mladih dostavljen svim relevantnim organima uključenim u realizaciju	- dva polugodišnja izvještaja - dva sastanka predstavnika relevantnih organa uključenih u realizaciju NPAM - izvještaj sa sastanaka uz prijedlog mjera	USO - Sektor za mlade	Redovne aktivnosti USO - Sektora za mlade
6. Izrada, publikovanje i distribuiranje brošure/vodiča za mlade o funkcionisanju i strukturi državne uprave i međunarodnih institucija	- izrađen, publikovan i distribuiran vodič za mlade o funkcionisanju i strukturi državne uprave - izrađen, publikovan i distribuiran vodič za mlade o međunarodnim institucijama - broj i vrsta mladih kojima su distribuirani vodiči	USO - Sektor za mlade	10.000,00
C. Ostvariti viši nivo saradnje i razumijevanja izmedju NVO, države i građana			
Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Kroz rad Savjeta za mlade uspostaviti i unaprijediti saradnju neformalnih grupa, organizacija, institucija, i ostalih koji se bave mladima	- broj održanih sastanaka ▪ uspostavljen sistem komunikacije ▪ konsultacije sa relevantnim tijelima - izrađena strategija koordinacije.	Savjet za mlade, USO - Sektor za mlade, NVO	500,00
2. Formiranje radne grupe za izradu prijedloga uspostavljanja zakonske regulative koja bi se odnosila na mlade	- otvoren konkurs za učesće u izradi - formiranje radne grupe - 15% učesnika u izradi zakonske regulative predstavnici mladih - istraživanje o mogućim modelima (regulativama) i izbor najadekvatnijeg	Savjet za mlade, USO - Sektor za mlade, NVO	3.000,00
3. Jačanje kapaciteta, profesionalni razvoj Uprave za sport i omladinu za uspješnu implementaciju i dalji razvoj NPAM	- ispitivanje postojećih kapaciteta i analiza potrebnih - broj programa stručnog/profesionalog usavršavanja (studije, treninzi, kursevi, seminari) - studijske posjete - anagažovanje eksternog stručnog savjetnika (EU)	USO - Sektor za mlade, Savjet za mlade	5.000,00

PLAN AKACIJE 2007 - LJUDSKA PRAVA

51.500,00

<i>A. Povećanje informisanosti mladih o njihovim pravima</i>			
<i>Aktivnosti:</i>	<i>Indikatori:</i>	<i>Odgovornost:</i>	<i>Budžet:</i>
1. Analiza medijskih izvještaja sa preporukama	- objavljena analiza sa preporukama	USO, NVO	3.000,00
2. Seminari za profesore gimnazija- (profesore građanskog obrazovanja)	- organizovan po jedan seminar o ljudskim pravima za 20 profesora po regionu sjever/centar/jug - izvještaj sa seminara - izrađen plan predavanja koje će obučeni profesori sprovesti u svojim školama	MPiN	7.000,00
3. Seminari za profesore društvene grupe predmeta (istorije, filozofije, sociologije i predmeta srodnih ljudskim pravima) u srednjim školama	- organizovan po jedan seminar o ljudskim pravima za 20 profesora po regionu sjever/centar/jug - izvještaj sa seminara - izrađen plan predavanja koje će obučeni profesori sprovesti u svojim školama	MPiN	7.000,00
<i>B. Promovisati, podsticati toleranciju, razumijevanje i poštovanje između mladih različitih identiteta</i>			
<i>Aktivnosti:</i>	<i>Indikatori:</i>	<i>Odgovornost:</i>	<i>Budžet:</i>
1. Promocija i obuka o ulozi i nadležnostima kancelarije ombudsmana, naročito u manjim lokalnim sredinama	- organizovan po jedan info sastanak za 20 mladih u svakoj opštini	Kancelarija Ombudsmana	3.500,00
2. Kontrola i monitoring medijskih programa u cilju suzbijanja predrasuda, naročito u pogledu govora mržnje	- konsultacije sa svim relevantnim faktorima o osnivanju tijela za kontrolu i monitoring - osnovano tijelo za kontrolu i nadgledanje medijskih programa - jedna mlada osoba uključena u rad tijela	Kancelarija Ombudsmana	3.000,00
3. Analiza uključenosti mladih, različitih identiteta u obrazovne institucije.	- izvještaji MPiN - objavljeni rezultati istraživanja sa	MPiN, NVO	2.000,00

	prijedlogom mjera		
4. Organizacija međunarodne ljetnje škole ili akademije sa ciljem promocije regionalnog povezivanja, tolerancije i zajedničkog pristupa EU, kao i promocije kulturnih i socijalnih vrijednosti Crne Gore	- organizovana jedna ljetnja škola/akademija za 25 mladih iz regiona - predstavnici iz bar tri zemlje iz regiona - rezultat škole - zajednički projekat	USO, Kancelarija Ombudsmana, NVO	10.000,00
C. Uvećanje aktivizma mladih na polju zaštite, promocije i unapređenja ljudskih prava i sloboda			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Radionice na temu ljudskih prava u parlamentima/savjetima mladih u srednjim školama	- održane 3 radionice u svakom od postojećih parlamenta/savjeta mladih - broj učesnika radionica - zadovoljstvo učesnika	MPiN, NVO	2.000,00
2. Obrazovne radionice/seminari o zaštiti prava mladih sa studentima	- organizovane tri obrazovne radionice/seminari po regionima - broj studenata	MpiN-Univerzitet CG, NVO	2.000,00
3. Veća saradnja Kancelarije Ombudsmana na lokalnom nivou	- 20% radnog vremena Kancelarije Ombudsmana je rad na terenu. - izvještaji sa terena	Kancelarija Ombudsmana	redovne aktivnosti
D. Suzbijanje/smanjenje predrasuda i prihvatanje različitosti (nacionalnih, religijskih, kulturnih...) kod mladih			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Kulturni program po regionu sjever/centar/jug, sa ciljem usmjeravanja različitih kulturnih sadržaja ka vrijednostima zajedničkog života u multietničkim sredinama	- organizovan po jedan kulturni program po regionu, - broj i vrsta učesnika - vrsta ciljeva kulturnih manifestacija	MKM, Kulturno umjetnička društva (KUD), NVO	3.000,00
2. Uključivanje tema o ljudskim pravima (rodna ravnopravnost, predrasude, prevencija konflikata) u srednje - stručno obrazovanje mladih	- broj radionica / seminara - lokalna i regionalna takmicenja o informisanosti o ljudskim pravima - organizovan okrugli sto sa raznovrsnim učesnicima.	MPiN, Centar za stručno obrazovanje, NVO	4.000,00

F. Povećanje nivoa svijesti i znanja o rodnoj ravnopravnosti			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Kampanja primjene zakona o rodnoj ravnopravnosti među mladima	- broj i vrsta aktivnosti - broj mladih uključenih u kampanju	Kancelarija za ravnopravnost polova RCG, NVO	3.000,00
I. Osiguranje ljudskih prava mladima u Crnoj Gori			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Godisnja analiza položja mladih koji se nalaze u institucijama za izdržavanje kazni i prevaspitanje maloljetnih lica	- izrađen izvještaj i prijedlog mjera - broj mladih obuhvaćen analizom - broj institucija obuhvaćenih analizom	Ministarstvo pravde (MP), Ministarstvo rada i socijalnog staranja (MRSS)	2.000,00

PLAN AKCIJE 2007 - KULTURA

24.500,00

A. Stvoriti društveni ambijent koji će uticati na unapređenje odnosa mladih prema kulturnom i prirodnom nasljeđu i kulturnim identitetima			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Osmisliti programe obrazovanja mladih u oblasti kulturnog i prirodnog nasljeđa i kulturnih identiteta i realizovati ih putem radionica, tribina, predavanja i konkretnih zajedničkih programa	- razvijen po jedan program za svaku od navedenih oblasti - održana po jedna javna debata za svaku od oblasti - broj mladih, učesnika javnih debata	MKM,	2.000,00
2. Inicirati veći broj obrazovno-informativnih emisija u medijima o kulturnom i prirodnom nasljeđu namijenjenih mladima, a kroz njihovo neposredno učešće	- jedan okrugli sto sa predstavnicima medija - tri nove obrazovno-informativne emisije u medijima	MKM, Javni servis	400,00
3. Razvijanje novih programa za jačanje svijesti mladih o ekologiji i životnom prostoru	- organizovan trening, obuka ili specijalistički kurs po regionu sjever/centar/jug - broj i vrsta mladih obuhvaćenih aktivnostima	MKM, (MZŽSUP), NVO	3.300,00
4. Kroz treninge, obuke i specijalističke kurseve reedukovati postojeći i stvoriti novi kadar za obavljanje poslova za obrazovanje mladih u oblastima kulturnog identiteta, različitosti, kao i potrebi njihovog očuvanja, kao vid neformalnog obrazovanja	- organizovan trening, obuka ili specijalistički kurs po regionu sjever/centar/jug - broj edukatora - broj mladih među edukatorima - plan njihovih aktivnosti (za prenošenje znanja)	MKM, MZŽSUP, NVO	3.300,00
B. Podržati programe u institucionalnim i vaninstitucionalnim sferama koji će približiti i povećati učešće mladih u svim segmentima kulturne i umjetničke produkcije uključujući alternativne forme			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Utvrditi stepen zadovoljstva mladih kulturnom ponudom u institucionalnom i vaninstitucionalnom sistemu, kao i njihove kulturne potrebe putem ankete, intervjua i ostalih istraživačkih metoda	- sprovedeno istraživanje - rezultati istraživanja i prijedlog mjera - broj i vrsta mladih uključenih u istraživanje	MKM, NVO	2.000,00
2. Izrada strategije medija za povećanje broja i vrste programa posvećenih mladima i njihovo	- organizovan jedan okrugli sto sa 25 učesnika, predstavnika različitih sektora	MKM, NVO	1.000,00

učešće u kreiranju i konzumiranju kulturnih sadržaja i proizvoda	- izrađena strategija - broj mladih konsultovanih prilikom izrade strategije - 10 % medijskih sadržaja upućenih mladima i njihovo učešće u izradi		
C. Stvoriti ambijent za unapređenje i razvoj kulturne industrije			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Sprovesti inicijativu povezivanja države, lokalne samouprave, institucija kulture, nevladinog i privatnog sektora sa ciljem osmišljavanja ambijenta za unapređivanje kulturne industrije	- organizovan jedan okrugli sto sa 25 učesnika, predstavnika različitih sektora	MKM	500,00
2. Osnovati mrežu mladih putem koje će interaktivno saradivati u osmišljavanju i realizaciji partnerskih projekata iz oblasti kulturne industrije	- uspostavljanje mreže - izrađen sistem funkcionisanja mreže - izrađen web-site (Internet prezentacija mreže)	MKM	1.000,00
3. Izrađena analiza o broju i programima koje izvode mladi	- izrađena analiza	MKM	1.000,00
4. Formiranje specijalizovanog informativnog centra koji bi vršio sirenje informacija vezanih za kulturu mladih i stimulisao štamparsko-izdavačku djelatnost iz oblasti nauke/kulture koje bi inicirali mladi.	- sprovedene konsultacije sa raznovrsnim učesnicima u cilju formiranja specijalizovane organizacije/institucije - uspostavljanje organizacije/institucije - kvalitet plana rada organizacije/institucije	MKM	5.000,00
5. Formiranje specijalizovane institucije kulture za realizaciju kulturno-umjetničkih programa za mlade i njihovo direktno uključivanje, sa neophodnim uslovima (Alternativni centar, Studentski kulturni centar, itd.).	- sprovedene konsultacije sa raznovrsnim učesnicima u cilju formiranja specijalizovane organizacije/institucije - uspostavljanje organizacije/institucije, - kvalitet programa i plana rada organizacije/institucije	MKM	5.000,00

PLAN AKCIJE 2007 - SLOBODNO VRIJEME

60.500,00

<i>A. Unapređenje aktivnosti u školama (u okviru časova i van časova)</i>			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Organizovati Dan dijaloga o značaju i načinima uključivanja svih relevantnih subjekata u proces kreiranja fleksibilnih programa (vannastavnih i vanškolskih) zasnovanih na neformalnim metodama i potrebama mladih	<ul style="list-style-type: none"> - 25 učesnika na Danu dijaloga iz različitih sektora - objavljena preporuka sa Dana dijaloga - 5% aktivnosti iz preporuke realizovano u prvoj godini 	USO, NVO, MPiN	1.000,00
2. Ciklus treninga za profesore srednjih škola o metodama neformalnog obrazovanja (u regionima sjever-centar-jug)	<ul style="list-style-type: none"> - nivo znanja učesnika treninga o metodama neformalnog obrazovanja povećan za 5% nakon treninga - visoka upotrebljivost stečenog znanja u praksi prema mišljenju 70% učesnika treninga - broj treninga - broj ucesnika 	USO, NVO, MPiN	5.000,00
3. Organizovati konsultacije sa mladima (po 500 učenika iz srednjih skola) o zadovoljstvu plairanim van-nastavnim aktivnostima skole.	<ul style="list-style-type: none"> - 30% anketiranih mladih zadovoljno stepenom uključenosti u proces planiranja vannastavnih aktivnosti - 20 % mladih u svakoj školi obuhvaceno konsultacijama - ispitani stavovi mladih o tome kako vannastavne aktivnosti trebaju da izgledaju - analiza rezultata konsultacija 	USO, NVO, MPiN	1.500,00
4. Uspostaviti školske radije, časopise i organizovati debatne večeri (zajedno nastavnici i učenici)	<ul style="list-style-type: none"> - broj radija - broj časopisa - broj debatnih večeri i teme - realizovane konsultacije sa relevantnim subjektima i mladim ljudima u cilju unapređenja školskih vannastavnih aktivnosti - 50% mladih zadovoljno školskim vannastavnim aktivnostima u poređenju sa prethodnim stanjem 	MPiN, USO, lokalne vlasti	5.000,00
5. Promocija među nastavnicima i učenicima i realizacija tematskih sekcija iz oblasti	<ul style="list-style-type: none"> - prezentacije, lifleti - broj ucenika koji su se prijavili za izborne sadrzaji (nasljedje 	MPiN, USO	1.000,00

kulture	sekcija) iz oblasti kulture - broj sadržaja, aktivnosti - otvorena tematska sekcija iz oblasti kulture u 30% škola		
6. Otvaranje internet klubova pri postojećim računarskim učionicama	- otvoren internet klub u 30% škola i fakulteta - broj mladih korisnika internet klubova - vrste potrebe koriscenja Internet klubova	MPiN, USO	redovne aktivnost i škola
7. Organizacija i realizacija sportskih događaja (zajedno nastavnici i učenici)	- broj organizovanih sportskih aktivnosti u toku školske godine - 50% mladih zadovoljno sportskim - školskim aktivnostima u poređenju prethodnim stanjem	USO, MPiN	redovne aktivnost i škole
B. Podrška otvaranju omladinskih klubova (lokalne zajednice, omladinske organizacije, NVO...)			
Aktivnosti :	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Promovisanje i uspostavljanje saradnje obrazovnih institucija i NVO koje se bave kreiranjem programa za strukturisano provođenje slobodnog vremena mladih (zasnovanih na metodama NFO i potrebama mladih)	- broj realizovanih aktivnosti promovisanja - broj zajednickih programa za strukturisano provodjenje slobodnog vremena mladih između različitih obrazovnih institucija koje se bave kreiranjem programa za provođenje slobodnog vremena mladih (zasnovanih na metodama NFO i potrebama mladih)	USO, NVO, Lokalna zajednica	5.000,00
2. Dan dijaloga o značaju i načinima uključivanja svih relevantnih subjekata u proces kreiranja fleksibilnih programa (vannastavnih i vanškolskih) zasnovanih na neformalnim metodama i potrebama mladih	- 70% učesnika Dana dijaloga zadovoljno njegovom korisnošću. - broj i vrsta učesnika - Plan akcije ako rezultat Dana dijaloga	MPiN, NVO	1.000,00
3. Izrada kataloga verifikovanih programa nevladinih organizacija za rad sa mladima u obrazovnim institucijama	- raspisan konkurs - izrađen katalog i distirbuiran različitim ciljnim grupama	MPiN, NVO	3.000,00
4. Razvijanje strategije sufinansiranja kulturnih aktivnosti i ostalih oblika strukturisanog sprovođenja slobodnog vremena, zasnovanih na potrebama mladih	-izrađena relevantna dokumenta i utvrđene procedure.	MKM, NVO	500,00
5. Stimulisanje osnivanja i djelovanja centara i klubova za mlade na lokalnom nivou i	-po jedan novo otvoren omladinski centar / klub za mlade po regionima sjever-centar-jug u prvoj godini.	USO	18.000,00

neprofitnoj osnovi			
C. Podsticati i razvijati programe koji se bave njegovanjem i razvijanjem kulture mladih			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Izrada relevantne pravne regulative za utvrđivanje statusa volontera u Crnoj Gori uz ucesce mladih	- usvojena odgovarajuća pravna regulativa koja bi regulisala status volontera u CG	USO, MP	1.000,00
2. Kampanja na teritoriji RCG sa ciljem povećanja svijesti građana i mladih ljudi o ulozi i značaju volonterskih servisa	- organizovane aktivnosti kampanje po regionima sjever-centar-jug	USO, NVO	5.000,00
3. Organizovanje radionica u srednjim školama uz distribuciju promotivnog materijala na temu uloge i značaja volonterizma.	- organizovana jedna radionica sa 20 mladih učesnika u svakoj opštini	USO, NVO, MPiN	2.000,00
4. Unapredjenje partnerstva države, institucija kulture, lokalne samouprave i civilnog sektora na razvijanju programa koji promovišu kulturu mladih	- organizovan okrugli sto sa 25 učesnika iz različitih sektora	MKM	500,00
5. Obezbjedivanje infrastrukture za razvoj kulture mladih i podrsku kreativnom izražavanju mladih	- u svakom sektoru imenovan koordintaor za odnose sa mladima - 10% aktivnosti u oblasti kulture sa ciljem afirmacije urbane kulture	USO	3.000,00
D. Povećati dostupnost profesionalnih sportskih objekata i rekvizita mladima			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Obezbjedivanje i unapređivanje infrastrukture (igrališta) u gradovima i prigradskim naseljima	- 10% broji kvalitet (infrastruktura i opremljenost) sportskih igrališta u poređenju sa trenuntim stanjem	USO	Strategija za sport
2. Kreiranje i unapređivanje programa sportske rekreacije	- 70% mladih zadovoljno ponudom i dostupnošću sportske rekreacije	USO	3.000,00
3. Organizovanje kampanje na temu dostupnosti sportskih i rekreativnih sadržaja i terena za OSI/OSH	- organizovane aktivnosti kampanje po regionima sjever-centar-jug	USO	5.000,00

PLAN AKCIJE 2007 - INFORMISANOST I MOBILNOST

139.600,00

<i>A. Unaprijeđena informisanost mladih</i>			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Iniciranje partnerstva za realizaciju radio i TV emisija sa sadržajima za mlade i ostalih emisija	<ul style="list-style-type: none"> - održani konsultativni sastanci i formiran konsultantski tim - potpisan sporazum o saradnji na realizaciji omladinskog programa na javnom servisu - realizovano 12 emisija ; dvosatna emisija jednom mjesečno (teme : aktuelnosti iz svijeta mladih, mogućnosti neformalnog obrazovanja, obični i neobični sportovi, ekološke, muzičke i filmske vijesti, zanimanja, bonton, zapošljavanje mladih, « naj knjiga », « Spovodimo akciju za ... », « riječ psihologa », noćni život CG gradova, omladinski turizam u CG, učešće mladih na lokalnom nivou, « predložimo web stranu», nagradne igre, nastupi mladih bendova, demo lista i dr.) - realizovana jednosatna emisija jednom mjesečno sa temama : sprovođenja NPAM-a u CG, debatni klubovi, građansko obrazovanje, škola računara, fotografije i dr. - 50% konsultovanih stručnjaka i mladih zadovoljno kvalitetom emisijama omladinskog programa 	USO, MKM, Javni servis	5.000,00
2. Izrada standarda omladinskog programa i realizacija	- konsultativni tim predlaže i usvaja standarde omladinske radio i TV emisije, kao i radio i TV emisija sa mogućim sadržajima za mlade	USO, MKM, NVO	1.000,00
3. Preporuka lokalnim radio stanicama u CG sa statusom javnog servisa o obavezi realizovanja omladinske emisije	- objavljivanje preporuke	MKM	/
4. Iniciranje uvođenja stalnih rubrika namjenjenih mladima u štampanim medijima radi promovisanja NPAM-a i praćenja njegovog sprovođenja	<ul style="list-style-type: none"> - broj i vrsta članaka - broj vrsta tema obrađenih u člancima - mjesto i veličina informacije u štampanim medijima - 20% medija uveli rubrike za promociju NPAM 	MKM, USO	500,00
5. Anketiranje studenata radi ispitivanja	- objavljeni rezultati ankete i prijedlog mjera	USO	1.000,00

kvaliteta informisanja, naročito o procesu primjene Bolonjske deklaracije, mogućnostima daljeg usavršavanja, kao i potrebi osnivanja posebne Informativno savjetodavne službe na Univerzitetu CG kao i studentskog lista	- broj mladih uključenih		
6. Iniciranje osnivanja Informativno savjetodavne službe i studentskog lista	- organizovan okrugli sto sa 25 učesnika, predstavnika različitih sektora	USO, studentske organizacije	500,00
7. Kreiranje plana rada informativno savjetodavne službe univerziteta i uređivačke koncepcija studentskog lista	- objavljen plan rada službe, - objavljen prvi broj studentskog lista	USO, studentske organizacije	1.000,00
8. Izrada plana za kontinuirano kreativno informisanje mladih sa posebnim osvrtom na mlade kojima je otežan pristup informacijama npr. mladi u specijalnim i ustanovama za izdržavanje kazni, mladi Romi)	- objavljen plan za kontinuirano informisanje mladih u prvom kvartalu u medijima i školama - broj i vrsta mladih, učesnika izrade plana - promovisan tekst plana u medijima	USO, MKM	500,00
9. Raspisan konkursa za omladinske NVO na temu "Kreativno informisanje mladih"	- raspisan konkurs - odabir tri najbolja projekta sa konkursa i njihova realizacija	USO	3.000,00
10. Donošenje godišnjeg Plana o održavanju kvizova o poznavanju EU i procesu evropskih integracija u srednjim školama	- Plan usvojen, - realizacija kviza u tri srednje škole (jug/centar/sjever)	USO, MPiN	900,00
11. Donošenje godišnjeg Plana o realizaciji kreativnih i obrazovnih radionica i seminara na teme seksualne edukacije, prevencije narkomanije i alkoholizma, prevencije HIV-a	- Plan izrađen i usvojen - realizacija radionica i seminara u svim opštinama CG	USO koordinacija sa aktivnostima iz oblasti zdravlja	1.800,00
12. Donošenje trogodišnjeg Plana o kulturnim dešavanjima namjenjenim kreativnom informisanju mladih (izložbe, koncerti, muzički, filmski ili ulični festivali,	- Plan izrađen i usvojen - realizacija radionica i seminara u svim opštinama	MKM, USO	2.500,00

različite manifestacije			
13. Realizacija I faze Plana za prvih godinu dana u prvih 7 opština	- organizovano 7 kulturnih manifestacija	MKM, USO	7.000,00
14. Kreiranje kampanje za podizanje svijesti mladih o potrebi njihovog učešća u kreiranju kulturnog života (sa akcentom na alternativne sadržaje) kao baze za njihovo kreativno informisanje	- organizovane aktivnosti kampanje po regionima sjever-centar-jug - broj i vrsta aktivnosti - broj mladih uključenih u kampanju	USO, MKM, NVO	3.000,00
15. Donošenje Preporuke za lokalne samouprave o potrebi učešća mladih u kreiranju kulturnih sadržaja za mlade	- Preporuka usvojena	USO, MKM	redovna aktivnost USO
16. Kampanje za promovisanje Preporuke	- izrađena brošura, poster, radio i TV spot sa porukom kampanje ili izjavama poznatih crnogorskih gradonačelnika - kreiran ulični performans koji će pratiti muzički koncert u Podgorici, Kotoru i Ulcinju	USO, MKM, NVO	6.000,00
17. Formiranje Info centara za mlade po regionalnom principu (sjever/centar /jug)	- Raspisivanje konkursa i odabir 3 omladinske NVO-e koje bi vrsile funkciju domaćina Info centra za mlade - formiran 1 Info centar za mlade	USO	3.000,00
18. Iniciranje nacionalnog časopisa za mlade koji će se objavljivati i na jezicima manjina, sa dominantnim temama vezanim za NPAM, i prilagodjen osobama sa oštećenim vidom.	- objavljen prvi broj časopisa	MKM, MPiN, USO	5.000,00
19. Izrada studije o trenutnoj dostupnosti kulturnih i sportskih objekata mladim OSI/OSH	- Urađena studija o dostupnosti objekata mladim OSI/OSH - predložene mjere	USO, u koordinaciji sa srodnim aktivnostima iz oblasti kulture	1.000,00
20. Iniciranje saradnje i kreiranje plana kojim će se odabrani prioritetni objekti učiniti dostupnim mladim OSI/OSH	- Potpisan sporazum o saradnji na prilagođavanju objekata - sporazum objavljen u medijima - izradjen Plan prilagođavanja objekata - broj mladih OSI/OSH ucesnika u kreiranju Plana i prioritizaciji	USO	500,00
21. Realizacija plana	- 30% prioritizovanih objekata prilagodjeno	USO	20.000,00

	- stavovi mladih OSI/OSH o realizovanom		
22. Promocija kulturnih i sportskih objekata koji su postali dostupni mladima sa hendikepom	- Konferencija za novinare, po 5 gostovanja na radiju i TV		500,00
23. Iniciranje uvođenja gestovnog govora tokom emitovanja informativnih emisija i emisija sa sadržajima za mlade	- potpisan sporazum o uvođenju gestovnog govora u emisijama za mlade - urađen koncept za emitovanje emisije za mlade sinhronizovane gestovnim govorom - emitovana prva emisija sinhronizovana gestovnim govorom	MKM, USO, NVO	1.000,00
24. Kampanja za publikovanje štampanih medija u elektronskoj formi za potrebe mladih sa oštećenim vidom	- Široko uključivanje mladih sa oštećenim vidom u kampanju - potpisan sporazum - 10% postojećih štampanih medija kreirane elektronske verzije za potrebe mladih sa oštećenim vidom	MKM, NVO, USO	3.000,00
25. Potpisivanje sporazuma o besplatnom slanju elektronske verzije štampanih izdanja na adrese mladih sa oštećenim vidom	- sporazum potpisan - široko informisanje mladih o sporazumu, posebno mladih sa evidencija udruženja mladih sa oštećenim vidom - štampani mediji dobijaju izvjesne finansijske olakšice	MKM, USO,	500,00
26. Analiza postojeće situacije, položaja i potreba mladih koji se nalaze u specijalnim i ustanovama za izdržavanje kazni; izrada strategije za unapređenje u oblasti generalnog informisanja mladih	- definisanje metodologije istraživanja - rezultati analize objavljeni - prezentacija rezultata široj javnosti - usvajanje daljnje strategije oko informisanja ove populacije	MP, MRSS USO,	1.000,00
27. Kreiranje i realizacija godišnjeg Plana o realizaciji kreativnih i obrazovnih radionica i seminara na teme seksualnog obrazovanja, prevencije narkomanije i alkoholizma, prevencije HIV-a u ovim ustanovama	- objava Plana u medijima - realizacija šest radionica u okviru plana u prvoj godini	U koordinaciji sa aktivnostima iz oblasti zdravlje	400,00
28. Iniciranje redovnog snadbijevanja ovih ustanova besplatnim primjercima omladinskih i studentskih časopisa u CG, kao i onih u elektronskoj formi	- postignut dogovor sa urednicima relevantnih časopisa - broj distribuiranih omladinskih i studentskih časopisa kao i onih u elektronskoj formi - broj mladih obuhvaćenih ovom aktivnošću	USO, MKM, MPiN	Redovne aktivnosti USO
B. Unaprijeđeni programi mobilnosti			

Aktivnosti:	Indikatori :	Odgovornost:	Budžet:
1. Izrada Plana o jednakoj dostupnosti kulturnih sadržaja mladima u regionima CG	- objavljen Plan	USO, MKM	1.000,00
2. Promocija Plana u medijima i putem organizovanja kulturnog sadržaja odabranog za tu namjenu u ruralnim dijelovima CG	- održano pet kulturnih manifestacije na razlicitim lokacijama	MKM, USO	2.000,00
3. Donošenje preporuke Evropskoj uniji za usaglašavanje viznih režima u cilju korišćenja i pristupa programima EU u oblasti mobilnosti	- objavljena preporuka.	MIP, MEOIEI, USO	
4. Uraditi studiju o trenutnoj dostupnosti javnog prevoza (voza, autobusa) i turističkih sadržaja (objekata, plaža) mladima sa hendikepom, sa prijedlogom standarda koji se moraju ispoštovati	- izrađena studija - definisani standardi	MPiS, USO, NVO	1.000,00
5. Potpisivanje memoranduma o saradnji među zainteresovanim stranama o adaptaciji sredstava javnog prevoza i turističkih sadržaja u cilju bolje dostupnosti mladima OSI/OSH	- organizovan okrugli sto sa zainteresovanim stranama - potpisani memorandum i objavljen u medijima	MPiS, USO, NVO	500,00
6. Nabavka opreme (hidraulična platforma) na autobuskim stanicama koje najčešće koriste mladi OSI/OSH	- nabavljene dvije hidraulične platforme za autobuske stanice (Podgorici i Herceg Novi) i jedna za željezničku stanicu u Podgorici		20.000,00
7. Promocija dostupnosti vozila javnog prevoza u Podgorici i Herceg Novom za mlade OSI/OSH	- konferencija za novinare, 5 gostovanja na radiju i TV, prezentacija na sajmu turizma, dio prezentacije turističke ponude CG	MT, MPiS, USO, NVO	500,00
8. Izrađen plan za tehničku adaptaciju prioriternih turističkih sadržaja koje treba učiniti dostupnim	- izrađen plan prioriteta i njegova promocija u medijima i na prezentacijama turističke ponude - objavljen tender za izvođenje radova za dostupnosti turističkih sadržaja	MT, MZŽSiUP, MRSS	10.000,00

	- izvršeni neophodni građevinski radovi		
9. Istraživanje (anketa) stavova učenika, maturanata srednjih škola o kvalitetu programa ekscurzija i izleta, naročito obrazovnom aspektu, sa ciljem unapređivanje tih programa	- objavljeni rezultati istraživanja - izrađene i usvojene preporuke za organizovanje učeničkih ekscurzija sa akcentom na obavezni obrazovni sadržaj	USO	500,00
10. Izvršiti istraživanje stavova učenika, maturanata srednjih škola i studenata o broju i kvalitetu postojećih programa usavršavanja, kao i o potrebama za raznim slične programima a u koje se ne mogu uključiti zbog obaveznih finansijskih davanja	- objavljeni rezultati istraživanja - monitoring medija o informisanju o programima usavršavanja - povećanje iznosa u budžetu za veću profesionalnu mobilnost maturanata i studenata - ustanovljen nacionalni fond za finansiranje programa usavršavanja maturanata i studenata	USO, MPIN- sektor za nauku	2.000,00
11. Analiza postojećeg stanja omladinskih hostela i kampova u CG i izrada Plana njihovog efektivnijeg korišćenja	- objavljeni rezultati analize - izrađen plan korišćenja omladinskih hostela i kampova	USO	1.000,00
12. Unapređenje omladinskog turizma kroz obnavljanje jednog omladinskog hostela i jednog kampa	- izrađen projekat za renoviranje omladinskog hostela i jednog kampa uz izgradju drugih potrebnih prema standardima - 30% renoviranja realizovano	USO	10.000,00
13. Štampanje informatora o postojećim kapacitetima omladinskog turizma	- odštampan informator - prezentacija informatora (Konferencija za novinare, po pet gostovanja na CG radio i TV stanicama, javni događaji)	USO, MT	2.500,00
14. Jednomjesečne kampanje za promociju omladinskog turizma i realizacija radio i TV spota i javnih promocija u 3 grada u CG	- izrada radio i TV spota - promocija turističke ponude za mlade u po jedan grad u regionu	MT, USO	6.000,00
15. Izrada plana godšnjeg finansiranja učešća mladih u programima međunarodne	- okrugli sto sa 20 predstavnika zainteresovanih strana - raspisan konkurs za finansiranje programa međunarodne	USO	500,00

kulturne saradnje i programima mobilnosti	kulturne saradnje i programa mobilnosti mladih		
16. Uvođenje povlastica u javnom prevozu (autobus i voz, avio)za učenike, studente i nezaposlene do 30 godina	<ul style="list-style-type: none"> - okrugli sto sa 20 predstavnika zainteresovanih strana - konferencija za novinare, po 5 gostovanja u radio i TV emisijama, odštampana brošura (500 primjeraka za svaku opštinu) o povlasticama za mlade u javnom prevozu - izrađen plan o povlasticama - vrsta prevoza za koju je uvedena olakšica 	USO, MPiS	2.000,00
17. Zagovaranje uvođenja povlastica za turističkih putovanja za mlade van Crne Gore	<ul style="list-style-type: none"> - sastanci, gostovanja na TV - 5 turističkih organizacija uključilo u svoju ponudu turistička putovanja van CG za mlade - potpisan sporazum sa dvije turističke organizacije 	USO,MT, NVO	1.000,00
18. Izrada plana prioriteta za inteziviranje razmjene i jačanje mobilnosti mladih.	<ul style="list-style-type: none"> - izrađen plan o intenziviranju studijskih putovanja, ekskurzija, međunarodne razmjene - USO na osnovu identifikovanih potreba predlaže prioritete međunarodne razmjene (u okviru postojećih i novih programa) 	USO, MpiN- Univerzitet CG	1.000,00
19. Izrada i distribucija informatora za učeničku i studentsku razmjenu.	<ul style="list-style-type: none"> - okrugli sto sa zainteresovanim stranama - informator izrađen i distribuiran 	USO Univerzitet CG	3.000,00
20. Realizacija projekta za razmjenu mladih van formalnog sistema a koji djeluju u sektoru neformalnog obrazovanja	<ul style="list-style-type: none"> - uspostavljanje kriterijuma za odabir projekata - raspisan konkurs - broj i vrsta partnera u projektu 	USO	5.000,00
21. Odabir projekta i promocija u medijima prije i nakon realizacije	<ul style="list-style-type: none"> - konferencija za novinare, po 5 gostovanja na radio i TV stanicama prije a zatim i nakon realizovanih razmjena 	USO, NVO,	500,00

PLAN AKCIJE 2007 - PORODICA

53.500,00

A. Planiranje porodice/željeno dijete			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Kreiranje i realizovanje obrazovnih programa, radionica i kampanja na temu planiranja porodice i izgradnje humanih odnosa među polovima	- realizovana jedna kampanja - organizovano 30 radionica u gradskim i seoskim sredinama u CG - istraživanje stavova mladih o značaju planiranja porodice	MRSS, MPiN,	4.500,00
2. Otvaranje savjetovališta za mlade - predbračno i bračno- pri ustanovama.	- otvoreno po jedno savjetovalištu po regionu sjever/centar/jug - osmišljen i usvojen program savjetovališta - realizovano 20% programa kroz pružene usluge mladima	MRSS, MZ	3.000,00 1.000,00
4. Podizanje nivoa svijesti i informisanosti mladih o značaju planiranja porodice kroz učešće u medijima	- broj javnih debata - načini informisanja (TV, radio i sl.) - vrsta i broj informativnog materijala (npr. video spot)	MRSS, MZ, MPiN, USO	6.000,00
5. Organizovati radionice u školama i fakultetima na temu značaja planiranja porodice	- u polovini od ukupnog broja srednjih škola organizovane radionice - po predavanje na svakoj univerzitetskoj jedinici	MRSS, MPiN, Univerzitet CG, MZ	3.000,00
B. Unaprijediti finansijske stimulatívne mehanizme za mlade bračne parove			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Analiza trenutne situacije mladih porodica, njihovih potreba i motivacije za osnivanje porodica	- sprovedeno istraživanje - izrađena analiza	MRSS, USO	2.000,00
2. Izrada strateškog dokumenta za rješavanje potreba mladih porodica	- izrađena i usvojena strategija uz učesce predstavnika mladih porodica	MRSS, USO, NVO	3.000,00
3. Subvencije mladim bračnim parovima koji zasnivaju sopstvenu zajednicu, van primarne porodice	- izrada plana za različite vrste subvencija za sve mlade bračne parove u seoskim i za 30% najugorženijih u gradskim sredinama. -10% plana realizovano	USO, MRSS, MPiN	500,00
4. Stipendije studentima - bračnim parovima.	- izrada plana (kriterijumi, visina i vrste) stipendiranja mladih bračnih parova -studenata	USO, MPiN	500,00
5. Zaštita prava mladih majki i očeva zaposlenih u privatnom sektoru	- izrađena zakonska regulativa	MRSS, M P, ZZZ	500,00

C. Unaprijeđeno / poboljšano / odgovorno roditeljstvo			
Aktivnosti:	Indikatori:	Odgovornost:	Budžet:
1. Podizanje nivoa svijesti, informisanje i edukacija mladih roditelja o znanjima i vještinama odgovornog roditeljstva	- Organizovana 30 radionica na temu roditeljskih vještina sa mladim roditeljima u predškolskim ustanovama (jaslice, mladi od 3 godine)	MRSS, MZ, MPiN	1.500,00
2. Osmišljavanje i realizovanje programa volonterskog rada mladih roditelja u predškolskim ustanovama	- osmišljen program volonterskog rada roditelja, - realizacija 10% programa	USO, MPiN, MRSS	1.500,00
3. Promocija zdravih stilova života i dječjih prava	- organizovane aktivnosti kampanje u regionima sjever/centar/jug - broj mladih roditelja obuhvaćenih aktivnostima	USO, NVO	5.000,00
4. Afirmacija uključivanja djece u predškolske ustanove (jaslice i vrtiće) u cilju podrške roditeljstvu mladih parova.	- uvođenje plaćanja po skalama - promocija programa rada vrtića	MRSS, MpiN, USO	1.000,00
5. Inicijativa za produžetak rada vrtića za djecu mladih bračnih parova koji rade drugu smjenu	- okrugli sto - javna debata - po jedan vrtić u regionu produžio vrijeme rada - zadovoljstvo mladih roditelja novim uslovima	USO, MPiN, MRSS	500,00
6. Osnivanje centara za pomoć u kući i čuvanje djece	- izrada strategije i plana rada Centra - uspostavljanje bar jednog centra (konkurs za lica koja čuvaju djecu (baby sitters), obuka i sl.)	USO, MRSS	5.000,00
7. Istraživanje o potrebama mladih bračnih parova sa invaliditetom/ hendikepom	- istraživanje i prijedlog mjera	USO, NVO	2.000,00
8. Jačanje kapaciteta postojećih Centara za ranu identifikaciju i monitoring mladih porodica u krizi	- izrada baze podataka - izvještaji - broj korisnika / klijenata - obuka (jedan trening po regionu) za ranu identifikaciju i monitoring porodica u krizi	USO, MRSS	3.000,00
9. Osnivanje Centra sa savjetovalištim: Porodično (SOS telefon); za srednjoškolsku i studentsku omladinu; za roditelje djece i mladih OSI/OSH; za mlade i porodice koji su pretrpjeli traumatična iskustva i nasilje	- osnovan 1 Centar - izrađen plan rada Centra - 70% korisnika zadovoljno uslugama savjetovališta	MRSS, MZ, MPiN U koordinaciji sa nparam - zdravlje	10.000,00

PRIMJENA NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA MLADE

1. Uvodne napomene

Dugoročna i stabilna implementacija, sa svim pratećim segmentima tog procesa - monitoringom, evaluacijom, pribavljanjem sredstava, prioritizacijom zahtjeva odluku o tijelu, organu, odnosno cijeloj strukturi koja će se baviti time.

Odluku treba donijeti nakon: detaljne procjene društvenih, ekonomskih, političkih i drugih relevantnih pokazatelja, analize sopstvenih i iskustava u EU i okruženju, a posebno nakon utvrđivanja **neophodnih kompetencija** za uspješnu primjenu:

- dobro poznavanje situacije i položaja mladih u Crnoj Gori,
- iskustvo vođenja dugoročnih programa (projekti, strategije, akcioni planovi itd.),
- participativni model implementacije (obavezan dijalog, konsultovanje, saradnja, uključivanje u odlučivanje svih zainteresovanih strana),
- obezbjeđivanje sredstava iz različitih izvora (domaćih i stranih),
- povezivanje sa postojećim strategijama (programi, inicijative itd.) sa relevantnim akterima omladinskih politika u regionu i Evropi,
- podržavanje i podsticanje razvoja i sprovođenja omladinske politike na lokalnom nivou.

Da bi se ovaj kompleksni proces mogao realizovati, pratiti i unapređivati tokom njegove primjene, te evaluirati i predlagati dalji razvoj, potrebna je prepoznatljiva struktura koja mora odgovoriti izazovu analize rezultata tako kompleksne mreže implementatora.

1.1. Iskustva iz EU i okruženja

Prijedlogu strukture koja će sprovesti NPAM prethodilo je prikupljanje bogatih iskustava zemalja u Evropskoj uniji, ali i zemalja iz okruženja koje su, na svom tranzicionom putu, već razvile omladinske politike. Analizirani su **svi postojeći modeli sprovođenja** omladinskih politika, i identifikovani različiti nosioci:

- ministarstva (npr. za mlade i sport),
- sektori, odsjeci u okviru jednog ministarstva,
- nevladina organizacija,
- tzv. rotirajuća implementacija u kojoj se svake tri ili više godina, odgovornost za implementaciju prenosi na sljedeće relevantno ministarstvo,
- agencije za mlade ili za sport i mlade,
- kancelarija za mlade itd.

Iako sa različitim modelima koordinisanja i evaluacije u svim strukturama, mreža implementatora je vrlo slična, vrlo razučena i u nju su uključene - samostalno i kroz partnerstva - državna uprava, organi uprave, javne institucije i naročito, nevladine organizacije koje rade sa mladima.

Osim toga, realizacija značajnog broja aktivnosti svedena je na lokalni nivo kroz planove koji su proistekli iz nacionalne politike za mlade. Sve strukture finansiraju se iz mješovitih izvora (državnog budžeta, EU fondova, donacija itd.)

1.2 Hronologija i postojeće stanje

Kompletan tranzicioni period u Crnoj Gori karakteriše transfer i izmještenje brige za mlade iz državne uprave na nevladin sektor. Jedan dio važnih pitanja za mlade realizovan je kroz različite nacionalne planove i strategije, preko raznovrsnih koordinacionih ili implementacionih insitucija. Drugi dio je realizovao nevladin sektor uz skoro potpunu podršku međunarodnih donacija. Kako nije postojao nacionalni plan za mlade, tako nije bilo ni strukture koja bi na organizovan način tretirala problematiku mladih.

U početnom periodu tranzicije održavana je naslijeđena struktura iz socijalističkog perioda, koja je dijelom transformisana. Iz Saveza socijalističke omladine Crne Gore, transformacijom, došlo je do razdvajanja političkog djelovanja mladih i dijela koji se bavio statusom mladih i njihovim, uglavnom društvenim angažmanom. Politički dio nekadašnjeg Saveza, oslobođen komunističkih doktrina i u okvirima višestranačja, prerasta u Socijalističku partiju, dok drugi prerasta u Omladinski savjet koji je okupljao sve tradicionalne organizacije za mlade - Savez gorana, Savez izviđača, Ferijalni savez, Muzičku omladinu, itd. Iz ove mreže delegirani su predstavnici u Skupštinu - upravnu strukturu Saveza, a ona je birala predsjednika koji je rukovodio radom. Kako je Omladinski savjet, sa svojim opštinskim kancelarijama bio isključivo budžetski finansiran, bilo je očekivano da on bude ekspozitura i podmladak vladajućih političkih garnitura. Pojavom i jačanjem nevladinog sektora postalo je očigledno da se ovaj oblik državnog protektivizma mora prevazići i da mladi mogu da imaju mnogo aktivniju ulogu u društvu. To je i uslovalo da država prestane da finansira Omladinski savjet.

Od tog vremena pa do izrade Nacionalnog plana za mlade nije kreiran niti jedan dokument koji bi aktivno tretirao mlade kao posebnu grupu. Iako su vidljivi oblici brige države za mlade, do pojave NPAM teško je bilo govoriti o koordinisanom i sistemskom pristupu rješavanja potreba mladih upravo zato što je pristup bio fragmentiran i jednosektorski.

2. Prijedlog strukture za primjenu NPAM-a

Na osnovu prethodnih iskustava, te iskustava iz okruženja, a posebno informacija koje su sakupljene u iscrpnom i sveobuhvatnom procesu konsultacija u Crnoj Gori, iskristalisao se mogući model buduće realizacije NPAM-a u Crnoj Gori. On je zasnovan na racionalnom pristupu, demokratskim standardima, uz poštovanje struktura institucija, kao i nezavisnosti civilnog sektora i upravljačkog modela.

2.1 Normativno-pravni okvir

U Zakon o državnoj upravi, prema članovima 28 do 30, organi uprave osnivaju se za vršenje poslova izvršavanja zakona i drugih propisa, upravnih i stručnih poslova u drugim oblastima, kada obim i priroda poslova zahtijevaju samostalnost u radu, te da uprave, vrše pretežno upravne i sa njima povezane stručne poslove. Takođe, organi neposredno izvršavaju zakone i druge propise i odlučuju o pravima i obavezama fizičkih i pravnih lica i drugih subjekata.

Osim usaglašenosti sa Zakonom o državnoj upravi, ovaj dokument je usaglašen sa Zakonom o državnim službenicima i namještenicima (dio III Radna mjesta državnih službenika i namještenika) te Pravilnikom o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Uprave za sport i omladinu.

2.2 Model sprovođenja NPAM-a u Crnoj Gori

Model sprovođenja NPAM-a u Crnoj Gori funkcionisao bi na dva nivoa - Upravno tijelo i Savjet za mlade. Upravno tijelo NPAM bi bilo formirano kao **Sektor za mlade pri Upravi za sport i omladinu**. Time bi se sadašnji Sektor za sport i mlade, pri Upravi, transformisao u dva sektora koja bi zadržala u svom sastavu zajedničku Službu za opšte poslove i finansije. Sektorom za mlade bi upravljao pomoćnik direktora Uprave koji bi bio zadužen da realizuje programe zasnovane na NPAM a kreirane od strane **Savjeta za mlade**, kao nezavisnog tijela formiranog odlukom Vlade Republike Crne Gore, imenovanog od strane resornog ministarstva za izradu NPAM, a predloženog i sastavljenog od predstavnika ministarstava, javnih institucija i nevladinog sektora. Savjet za mlade, bi kao nezavisni savjet, koristio resurse Uprave za sport i omladinu.

2.3 Savjet za mlade

Savjet za mlade je nezavisno upravno tijelo, a formira se sa svrhom da prati, usmjerava, razvija i evaluira realizaciju Nacionalnog plana akcije za mlade. Formiranje i aktivan rad ovog tijela omogućava donošenje odluka o važnim pitanjima na ekspertskom nivou, zasnovanim na stručnosti i znanju, nezavisno od trenutnih političkih i drugih uslova, a u interesu mladih u Crnoj Gori.

Savjet je nadležan da prati rad Sektora za mlade pri Upravi, koja je zadužena da sprovodi politiku koju kreira. Savjet, stoga, donosi preporuke na osnovu kojih se vrši izbor osoblja, te vrši ocjenjivanje rada rukovodioca Sektora. Savjet odlučuje o stručnim pitanjima razrade i razvoja NPAM, a jedan od zadataka mu je i

stručna pomoć kod pripreme programa i godišnjih planova rada koje na kraju procesa analizira i usvaja.

Preciznije nadležnosti, po pitanju donošenja, utvrđivanja i predlaganja odluka, te ostalih nadležnosti u navedenim okvirima, Savjet definiše Pravilnikom o radu. Pored toga, Pravilnik uključuje i niz pitanja bitnih za rad, prikupljanje sredstava, izbor novih članova tokom trajanja mandata, mjere usljed vlastite ili pasivnosti pojedinih članova itd. Pravilnik usvaja Savjet po svom formiranju.

Za izbor članova prvog saziva Savjeta, Vlada Crne Gore će zadužiti Ministarstvo prosvjete i nauke. Nacionalna koordinatorkaa, koja je, u ime ministarstva, upravljala procesom razvoja NPAM, formira komisiju koja će organizovati konkurs i prikupiti prijave. Članovi Savjeta, kojih će biti 11, biće kompetentni predstavnici iz svih oblasti koje pokriva NPAM (profesori, predstavnici ministarstava i javnih institucija bitnih za sprovođenje NPAM, te predstavnici NVO sektora koji rade najmanje 5 godina na programima čija su ciljna grupa mladi).

Nezavisnost rada Savjeta biće obezbijedena kroz imenovanje članova na period od šest godina, kao i činjenicu da najmanje 3 predstavnika budu iz NVO sektora, odnosno, da zajedno sa nezavisnim stručnjacima i predstavnicima koji nijesu iz državne uprave, čine natpolovičnu većinu Savjeta. Sastav Savjeta će nastojati da odražava vrijednosti koje ima NPAM - rodnu osjetljivost, različitu nacionalnu zastupljenost i sl., a pri jednakim karakteristikama, prednost će biti data kandidatima koji su imali aktivan pristup u izradi NPAM.

Predsjednik Savjeta imenovaće se iz redova članova Savjeta. Savjet će biti organizovan da radi i odlučuje na sjednicama. Odluke Savjeta donosiće se većinom glasova svih članova Savjeta.

Radi efikasnijeg obavljanja poslova iz svoje nadležnosti Savjet će moći da obrazuje stalne i povremene komisije, a broj i sastav komisija određivaće se na sjednicama Savjeta.

Sredstva za rad Savjeta obezbjeđuju se iz Budžeta Republike Crne Gore. Naknada za rad članova Savjeta propisana je u formi honorara i dnevnica, a utvrđuje se Pravilnikom o radu.

Stručne i administrativno-tehničke poslove za potrebe Savjeta obavljaće Služba unutar Uprave za sport i omladinu.

2.4 Sektor za mlade pri Upravi za sport i omladinu

Postojeća Uprava za sport i omladinu, prema Pravilniku o unutrašnjoj oranzaciji i sistematizaciji, organizovana je u dvije organizacione jedinice - Sektor za sport i mlade i Služba za opšte poslove i finansije. Ovim dokumentom predlaže se da se od Sektora za sport i mlade formiraju dva sektora od kojih bi Sektor za mlade vodio **Pomoćnik direktora**. Ovaj sektor bi, iz postojeće strukture Sektora za mlade, preuzeo **Višeg savjetnika II za razvoj omladinske politike**, koji bi uz još

jednog savjetnika (opciono dva), činio sastav Sektora za mlade. Mjesto Namještenika V za omladinska pitanja bi se ukinulo.

Sektor za mlade pri Upravi za sport i omladinu je zadužen da sprovodi politiku koju kreira Savjet za mlade, te da predlaže i sprovodi godišnje akcione planove koji proističu iz NPAM.

Iskustva govore da je jedan od bitnih faktora uspjeha NPAM i razvoj politika za mlade na lokalnom nivou, pa će razvoj lokalnih strategija i pomoć tom procesu biti jedan od bitnih segmenata rada Sektora za mlade.

Sektor nije implementator NPAM već obezbjeđuje uslove da se ona nesmetano sprovodi. Da bi se to postiglo, potrebno je da Sektor obezbijedi dobru saradnju implementatora, zainteresovanost Vlade i dodatne fondove koji će se obezbijediti kroz proces prikupljanja sredstava od međunarodnih institucija i donatora. Ova sredstva će se obezbjeđivati za projektne aktivnosti čiji će realizatori biti izvršni organi državne uprave, javne ustanove i lokalne NVO-e. Stoga, jedan od bitnih poslova koje će obavljati Sektor, biće razvoj saradnje sa međunarodnim institucijama, donatorima i upravama koje obavljaju i sprovode slične programe u okruženju.

Sektor za mlade je zadužen za pripremanje godišnjih izvještaja koje Savjet treba da razmatra i o njima odlučuje. Na osnovu tih izvještaja Vlada će pratiti realizaciju, razvoj i uspješnost implementacije NPAM.

Na osnovu nadležnosti i odgovornosti Sektora za mlade, osnovne obaveze i nadležnosti ranije pomenutih službenika bi bile:

1. Nacionalni koordinator za sprovođenje NPAM (Pomoćnik direktora za mlade)
Kordinira i rukovodi sektorom; vrši planiranje i organizovanje rada iz opisa rada Sektora; radi na uspostavljanju saradnje sa međunarodnim organizacijama i institucijama koje rade na Politici za mlade, organizuje međunarodnu saradnju i obezbjeđuje nesmetanu realizaciju Nacionalne politike za mlade; koordiniše rad na prikupljanju sredstava za sprovođenje NPAM i pravilno izvještavanje domaćim i međunarodnim partnerima i donatorima; odgovoran je za sprovođenje odluka Savjeta za mlade i njihovo blagovremeno izvještavanje o radu; odgovoran je za blagovremeno i pravilno vršenje poslova Sektora i stara se o pravilnom delegiranju izvršiocima. Vrš i druge poslove u skladu sa zakonom.

1.a. Koordinator za odnose sa EU i međusektorsku saradnju (Viši savjetnik II za međunarodne odnose i unutrašnju saradnju)

Vrš poslove koji se odnose na uspostavljanje saradnje na međunarodnom nivou sa institucijama i fondovima koji rade i podržavaju aktivnosti okrenute mladima; radi na izradi nacрта i programima, te prijedlozima projekata usmjerenim ka prikupljanju sredstava za implementatore NPAM-a; radi na unutarsektorskoj saradnji i međusektoralnoj saradnji sa ciljem uspješnog sprovođenja NPAM. Obavlja i druge poslove koje mu povjeri rukovodilac sektora.

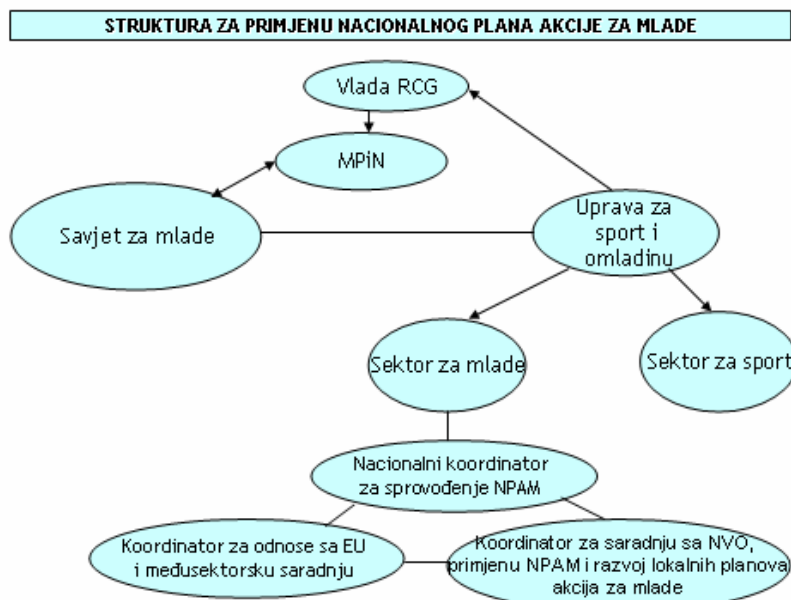
1 b. Koordinator za saradnju sa NVO, primjenu NPAM i razvoj lokalnih planova akcija za mlade (Savjetnik III za razvoj NPAM)

Vrši poslove koji se odnose na uspješno sprovođenje NPAM na republičkom i lokalnom nivou; vrši poslove koji se odnose na saradnju sa institucijama, lokalnim upravama i NVO u cilju uspješnog provođenja NPAM i razvoja lokanih planova akcije za mlade; prikuplja izvještaje o realizovanim aktivnostima NPAM od strane implementatora i evaluira kompletan proces; prati informacije i ostale aktivnosti vezane za odnose s javnošću. Vrši i druge poslove koje mu povjeri rukovodilac sektora.

Pri izboru osoba za rad u Sektoru za mlade neophodno je uzeti u obzir različite kapacitete i kompetencije, neophodne za efikasan rad:

- iskustvo u upravljanju projektima,
- iskustvo u radu sa mladima,
- poznavanje relevantnih dokumenata koji se odnose na mlade u Crnoj Gori, regionu i EU,
- poznavanje rada državne uprave,
- poznavanje i iskustvo rada u civilnom društvu,
- znanje engleskog jezika,
- znanje rada na računaru.

3. Obrazloženje predložene strukture za primjenu NPAM

Prilikom obrade prikupljenih iskustava u odnosu na postavljene ciljeve NPAM-a, urađena je analiza kompatibilnosti sa setom zakona koji se odnose na funkcionisanje i rad javne uprave kako bi predložili model u skladu sa zakonskom regulativom. Imajući to u vidu, kao i potrebu racionalne i efikasne uprave, neracionalan je prijedlog uspostavljanja zasebnog Ministarstva za mlade.

Rotirajuća implementacija NPAM u kojoj bi se, svakih par godina, shodno prioritetima NPAM-a, odgovornost za implementaciju prenosila na sljedeće relevantno ministarstvo, model je karakterističan za sisteme sa visokim stepenom demokratije, sa Državne uprave na mnogo razvijenijem i sa mnogo značajnijim ljudskim resursima. Takođe, ovaj model nije preporučljiv za zemlje bez tradicije u sprovođenju NPAM.

Modeli u kojima bi infrastrukturno razvijena NVO, koja radi sa mladima, mogla preuzeti implementaciju, uz podršku Vlade model je koji ima svoje prednosti, naročito zbog poznavanja kompletne problematike. Ipak, ovdje postoje vrlo ozbiljne dileme - da li bi u sadašnjem trenutku proces bio ozbiljno shvaćen od strane implementatora i državnih struktura?

Agencije za mlade su rasprostranjen model u Evropi. Međutim, prema našoj regulativi to su organi koji vrše stručne i sa njima povezane upravne poslove, uz primjenu tržišnih principa, odnosno pružanja usluga, pri čemu obezbjeđuju unaprijeđenje i razvoj. Stoga je preovladao stav da bi ovakav organ odudarao od ciljeva NPAM, ne bi bio finansijski samoodrživ, a za potrebe agencije osim stručnog kadra za upravljanje planom, potreban i kadar za finansijske i opšte poslove.

Dilema oko najadekvatnije strukture otklonjena je u komparaciji osnivanja Kancelarije za mlade i Sektora za mlade pri Upravi za sport i omladinu koji je kao model na kraju i predložen. **Razlozi za to su:**

- racionalnosti i absorpcija obima posla su na strani Sektora u Upravi,
- kancelarija je, po zakonu, niže implementaciono tijelo od Uprave i ona sprovodi politiku,
- uprava, po zakonu, upravlja procesom i koordiniše implementaciju od strane uključenih aktera, što mnogo više odgovara budućoj namjeni,
- osim dodatne opreme, nije potrebna dodatna infrastruktura (kancelarije, telefonske linije i sl.).

Savjet za mlade je predložen, kao Upravni organ procesa jer prati duh kompletnog procesa donošenja NPAM-a, obezbjeđuje participativnost većine aktera u implementaciji, obezbjeđuje veći stepen samostalnosti i smanjuje rizik od zastoja usled političkih promjena i promjena u sastavima Vlada, odnosno ministarstava nadležnih za rad organa uprave.

4. Akcioni plan

Aktivnost	Vremenski rok	Odgovornost
<i>Formiranje komisije za izbor članova Savjeta za mlade</i>	25. septembar 2006.	Ministarstvo prosvjete i nauke i Koordinacioni odbor za izradu NPAM
<i>Poziv za kandidovanje u članstvo Savjeta</i>	01. oktobar 2006.	Ministarstvo prosvjete i nauke i komisija
<i>Imenovanje članova Savjeta</i>	30. oktobar 2006.	Ministarstvo prosvjete i nauke i komisija
<i>Početak rada Savjeta za mlade</i>	05. novembar 2006.	<i>Savjet za mlade</i>
<i>Izrada poslovnika o radu Savjeta</i>	20. novembar 2006.	<i>Savjet za mlade</i>
<i>Otvoreni konkurs za pomoćnika direktora Uprave za sport i omladinu</i>	25. novembar 2006.	<i>Savjet za mlade, Uprava za sport i omladinu i Uprava za kadrove, po odluci Vlade</i>
<i>Imenovanje pomoćnika direktora Uprave</i>	25. januar 2007.	<i>Po selekcionoj listi Uprave za kadrove, Direktor uprave na osnovu prijedloga Savjeta za mlade</i>
<i>Rješenje o imenovanju pomoćnika direktora</i>	01. februar 2007.	Vlada Republike Crne Gore
<i>Popunjavanje i reorganizacija radnih mjesta u Sektoru za sport na osnovu Pravilnika o organizaciji i sistematizaciji Uprave</i>	20. februar 2007.	Uprava za sport i omladinu, Uprava za kadrove
<i>Početak rada Sektora za mlade pri Upravi za sport i omladinu</i>	01. mart 2007.	Uprava za sport i omladinu

5. Budžet

<i>Stavka</i>	<i>Planirani budžet</i>
1. Formiranje komisije za izbor članova Savjeta za mlade	/
2. Poziv za kandidovanje u članstvo Savjeta za mlade	500,00
3. Imenovanje članova Savjeta za mlade	/
4. Početak rada Savjeta za mlade	
4.1 Nadoknada za članove Savjeta za mlade za period od petnaest mjeseci - 11 članova	16.500,00
4.2. Tekući troškovi potrebni za rad Savjeta za mlade za 15 mjeseci (15 sastanaka)	2.250,00
5. Izrada poslovnika o radu Savjeta za mlade	300,00
6. Otvoreni konkurs za pomoćnika direktora Uprave za sport i omladinu	500,00
7. Imenovanje pomoćnika direktora Uprave za sport i omladinu	150,00
8. Rješenje o imenovanju pomoćnika direktora	/
9. Popunjavanje i reorganizacija radnih mjesta u Sektoru za sport na osnovu Pravilnika o organizaciji i sistematizaciji Uprave za sport i omladinu	/
Subtotal 1 - 9	20.200,00
10. Početak rada sektora za mlade pri Upravi za sport i omladinu	
10.1 Bruto plata za rukovodeći kadar (pomoćnik direktora) Sektora za mlade na period od godinu dana	6.757,8
10.2 Bruto plata za službenika (savjetnik II) Sektora za mlade na period od godinu dana	Previđen postojećom sistematizacijom Uprave za sport i omladinu
10.3 Bruto plata za službenika (jedan novi savjetnik III) Sektora za mlade na period od godinu dana	4.153,56
10.4. Tekući troškovi potrebni za rad Sektora za mlade na period od godinu dana	8.000,00
Subtotal 10	18.911,36
Total	39.111,36

MONITORING I EVALUACIJA

NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA MLADE

Monitoring i evaluacija Nacionalnog Plana Akcije za Mlade ima tri osnovna cilja:

- Procjena uspješnosti ostvarenja ciljeva NPAM,
- Praćenje efikasnosti sprovođenja definisanih aktivnosti u NPAM,
- Omogućavanje učešća mladih, civilnog društva i posebno ugroženih grupa u realizaciji, monitoringu i evaluaciji uspješnosti NPAM

Kako bi se naprijed pomenuti ciljevi ostvarili neophodno je izgraditi jake kapacitete na centralnom nivou, reko kojih će se obezbjediti uspješna realizacija NPAM-a, njegovo praćenje i procjenu.

Pri izboru članova Savjeta za mlade morali bi se uzeti u obzir različiti kapaciteti, neophodni za efikasan rad:

- poznavanje relevantnih dokumenata koji se odnose na mlade u Crnoj Gori, regionu i EU (deklaracije, zakoni, NPAM u CG i omladinske politike u regionu i šire.)⁷⁹,
- iskustvo u radu sa mladima i u oblastima od značaja za mlade (definisanih u okviru NPAM-a),
- osjećaj vlasništva u odnosu na NPAM,
- iskustvo u monitoringu i evaluaciji državnih strategija i zakona i korišćenju prikupljenih podataka (izveštavanju o tome),
- relevantno znanje i iskustvo u oblasti monitoringa i evaluacije, praćenja indikatora, istraživačkih metoda i čuvanja i analize podataka,
- poznavanje rada državne uprave i
- poznavanje i iskustvo rada u civilnom društvu, posebno ranjivim grupama.

Pri selekciji članova takođe veoma je bitno obezbijediti zastupljenost mladih, žena i posebno ranjivih kategorija (OSI/OSH, Roma, izbjeglica, predstavnika nacionalnih manjina).

U procesu praćenja i procjene realizacije NPAM-a bilo bi poželjno da relevantna ministarstva formiraju **sektorske radne grupe**, koje će biti zadužene za praćenje i procjenu njima odgovarajućih oblasti NPAM-a i o tome izvještavati Savjet za mlade.

U budućem razvoju lokalnih planova akcije za mlade, po istom principu bi trebalo formirati i opštinske radne grupe.

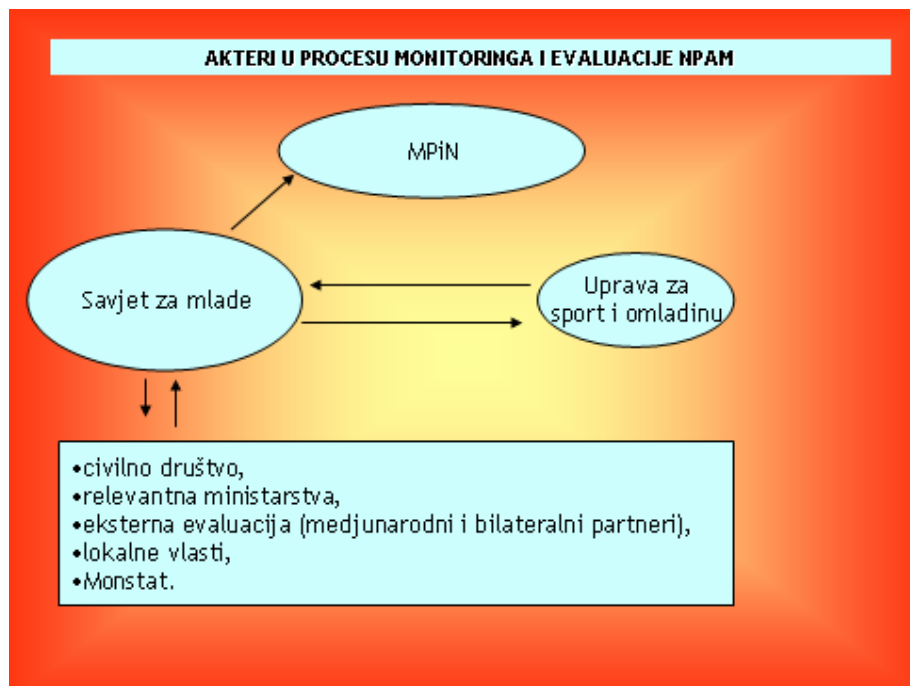
Proces unutrašnje evaluacije uvijek treba povezivati i sa eksternom evaluacijom, od strane odogovarajućih tijela u EU koja se bave praćenjem indikatora i procesima evaluacija na EU nivou.

Nezaobilazna komponenta u M&E procesu je civilno društvo i različiti mehanizmi kojima ono doprinosi kvalitetu realizacije kroz uspostavljanje i održavanje baze

podataka, povremena participativna, kvantitativna i kvalitativna istraživanja, pripremu alternativnog izveštaja o napretku i/ili učešće u kreiranju dijela izveštaja o napretku koji će pripremati Savjet za mlade.

Osnovni akteri u prikupljanju podataka će biti: resorna ministarstva, NVO-i, Monstat.

U tekstu NPAM definisan je i set indikatora koji će omogućiti praćenje i procjenu realizacije Plana. Set indikatora je obiman usljed težnje da se obuhvate različiti aspekti života mladih u Crnoj Gori i obuhvata kako procesne tako i ishodne indikatore.

Finasijska sredstva potrebna za sprovođenje aktivnosti monitoringa i evaluacije za prvu godinu realizacije NPAM, navedena su u ukupnom budžetu NPAM Plan akcije 2007. u iznosu od 12.000,00 eura.

ANEKS 1.

Proces izrade Nacionalnog plana akcije za mlade u Crnoj Gori i učesnici u procesu

Nacionalni plan akcije za mlade je:

- Koordinisan i usaglašen odgovor na potrebe mladih i ostvarenje njihovih prava.

Osnovni ciljevi izrade NPAM su:

- Identifikovanje i razumijevanje potreba mladih u našem društvu,
- Strateški pristup njihovom rješavanju,
- Podrška aktivnom i kontinuiranom uključivanju mladih u rješavanje društvenih problema.

Proces je iniciran i vođen od strane Vlade Republika Crne Gore

Cijeneći da su mladi najvažniji društveni resurs, Vlada Republike Crne Gore je, početkom jula 2004. godine, a na inicijativu Ministarstva prosvjete i nauke, potpisala Memorandum o saradnji, sa švedskom nevladinom organizacijom PRONI (sada Forum Syd Balkans) i američkom organizacijom za pomoć i razvoj Catholic Relief Services (CRS), na izradi Nacionalnog plana akcije za mlade u Crnoj Gori (NPAM).

Učešće u procesu

Ovaj proces nastoji da od samog početka okupi predstavnike svih zainteresovanih grupa u omladinskom sektoru (vladine institucije/organizacije, nevladine organizacije, zainteresovane pojedince i grupe, itd.), ali i da pruži punu mogućnost učešća mladih u svim djelovima procesa, naročito marginalizovanih grupa. Zastupljenost različitih interesnih grupa od suštinske je važnosti za kvalitet NPAM, posebno za razvoj osjećanja vlasništva nad sadašnjim i budućim procesom, od strane svih uključenih subjekata. Upravo zbog nastojanja da se obezbijedi što veća participativnost i transparentnost ovog procesa, on je trajao nešto više od dvije godine i finalizacija ovog dokumenta se bliži kraju.

Učesnici

Tijela koja upravljaju razvojem procesa.

- Nacionalni koordinator,
- Koordinacioni odbor,
- Grupa zainteresovanih strana,
- Grupa za finansije i prikupljanje sredstava,

- Savjetnik za omladinsku politiku - Forum Syd,
- Centar za mlade - Proactive.

Aktivnosti:

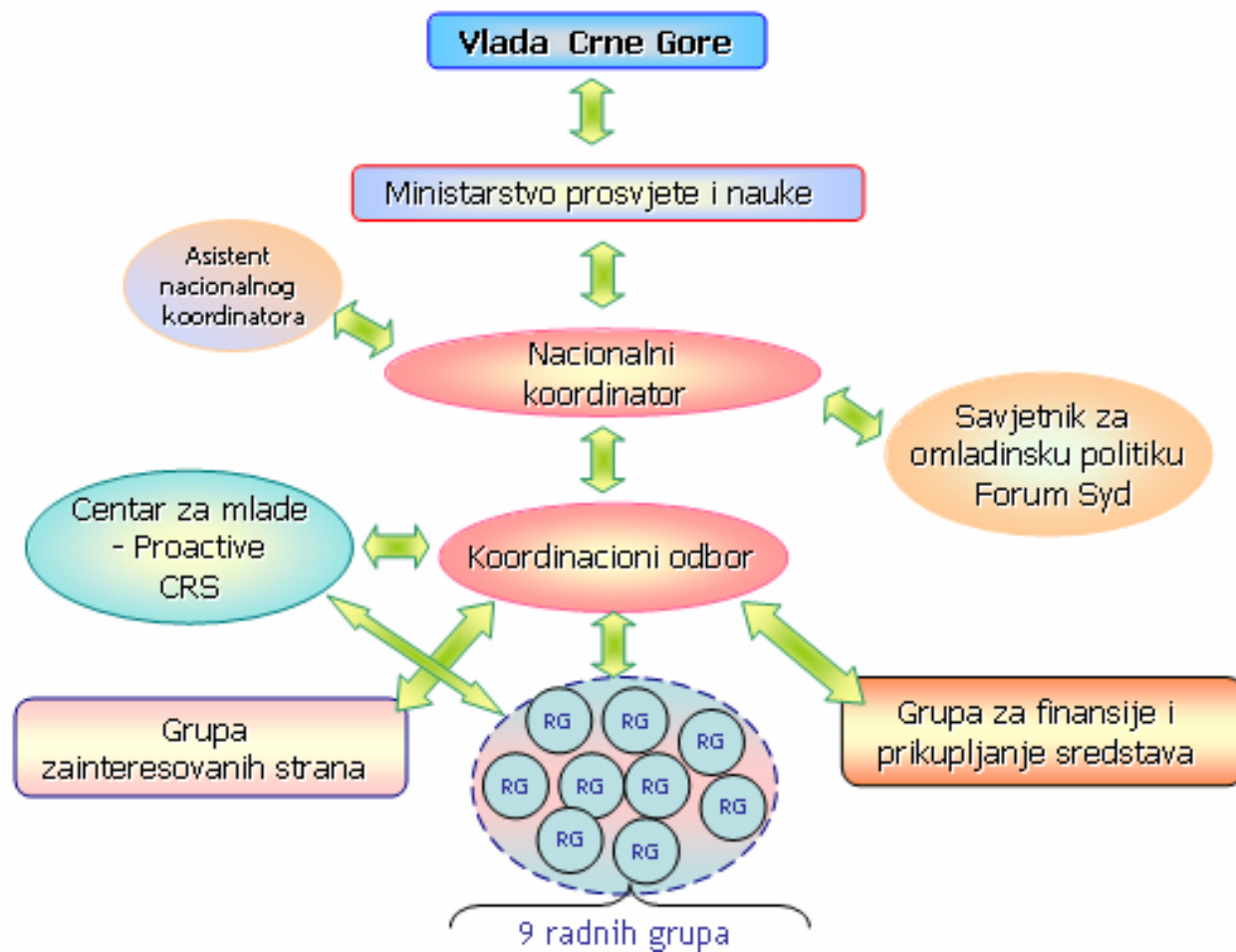
- U dijalogu sa značajnim brojem nevladinih organizacija izabrani su članovi Koordinacionog odbora da rukovode procesom razvoja NPAM (septembar 2004.).
- Koordinacioni odbor je izabrao 25 predstavnika, od zainteresovanih u omladinskom sektoru, za Grupu zainteresovanih strana koja je tzv. »Parlament procesa...«. Grupa se sastoji od predstavnika različitih grupa i sektora, sa različitim znanjima i iskustvima, na osnovu kojih je dobijena kompletnija slika omladinskog sektora u Crnoj Gori (septembar 2004.).
- Na sastanku Grupe zainteresovanih strana definisani su početni ciljevi NPAM (Seminar za utvrđivanje ciljeva, Nikšić, oktobar 2004.).
- Nakon ovog seminara, uslijedio je prvi krug konsultacija, kao jedan od ključnih djelova čitavog procesa. Konsultacije su obavljene u cijeloj Republici, sa različitim zainteresovanim stranama i pojedincima koji su dali doprinos određivanju prioriternih ciljeva NPAM. Konsultacije su završene krajem marta, a u njima je učestvovalo oko 1400 mladih i odraslih koji rade sa mladima (decembar 2004 - mart 2005).
- Rezultati konsultacija su skupljeni i analizirani (mart - april 2005.).
- Nacionalni koordinator i Koordinacioni odbor imenuju Grupu za finansije i prikupljanje sredstava (mart 2005.). Grupa je počela sa radom tek nakon završenih izvještaja radnih grupa, što je otežalo njen rad, kao i nedostatak predstavnika Ministarstva finansija.
- Krajem aprila, održan je i drugi seminar Grupe zainteresovanih strana. Njihov zadatak je bio da ocijene povratne informacije sa konsultacija, i integrišu rezultate u spisak prioriternih ciljeva, kao i da obavijeste Koordinacioni odbor o listi prioritizovanih ciljeva. Ovaj spisak ciljeva NPAM-a poslužio je kao osnova za rad radnih grupa (april 2005.).
- Grupa koja je formirana od članova Grupe zainteresovanih strana dovršila je rad na izradi ciljeva koji se odnose na »novu«, identifikovanu u procesu konsultacija, oblast »Mladi i kultura« (maj 2005.).
- Proces formiranja radnih grupa počeo je otvorenim pozivom što je pokazalo da je proces transparentan i otvoren za učešće. Koordinacioni odbor je, na osnovu već postavljenih kriterijuma, odabrao članove radnih grupa. Formirano je 9 radnih grupa (po jedna za svaku identifikovanu oblast): obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, mladi i porodica, informisanost i mobilnost, učešće mladih u životu društva, ljudska prava, kultura, i slobodno vrijeme). Svaka radna grupa se bavila

izradom/definisanjem konkretnih aktivnosti i budžetom za te aktivnosti. Radne grupe su sačinjavali predstavnici vladinih institucija i civilnog sektora (jun - septembar 2005.).

- Koordinacioni odbor je podnio izvještaj Vladi Crne Gore o procesu izrade Nacionalnog plana za mlade. U njemu su se našle aktivnosti, prepreke, preporuke (avgust 2005.).
- Dva orijentaciona sastanka su održana, 16 i 20. septembra 2005, za 30 članova 9 radnih grupa. Na sastancima su se detaljno informisali o dosadašnjem procesu, narednim koracima i upoznali sa zadacima radnih grupa i načinom njihovog funkcionisanja u narednom periodu.
- Za članove radnih grupa, u okviru izgradnje njihovih kapaciteta, održana su dva treninga/seminara:
  - 13 i 14. oktobra 2005. održan je, uz podršku UNICEF-a, Trening »Monitoring i evaluacija i indikatori u procesu NPAM.«.
  - 12. decembra 2005. organizovan je Seminar/prezentacija važnih strateških dokumenta u Crnoj Gori.
- 1. marta 2006. radne grupe su završile sa radom koji je počeo u septembru 2005. Rezultati njihovog rada, u formi izvještaja, su dostavljeni Koordinacionom odboru na razmatranje.
- Jezičko i strukturno uređivanje dokumenta (mart - jun 2006.).
- Drugi krug konsultacija je započeo i usmjeren je na komentarisanje rezultata rada radnih grupa, tačnije na plan aktivnosti koje su predložile radne grupe i realizaciju tih aktivnosti (maj 2006.).
- Rezultati sa konsultacija su skupljeni, analizirani i inkorporirani u nacrt Nacionalnog plana za mlade (jul 2006.).
- Koordinacioni odbor je finalnu verziju, Nacionalnog plana akcije za mlade, podnio Grupi zainteresovanih strana na razmatranje i usvajanje (jul 2006.).
- Finalizacija plana od strane članova Koordinacionog odbora i drugih NVO predstavnika, izrada predloga strukture/modela za implementaciju NPAM, izrada budžeta (jul i avgust 2006.)
- Koordinacioni odbor predaje finalnu verziju Nacionalnog plana akcije za mlade Vladi RCG na usvajanje (septembar 2006.).
- Vlada RCG je, 12. oktobra 2006. godine, usvojila Nacionalni plan akcije za mlade u Crnoj Gori.

AKTERI U PROCESU RAZVOJA NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA MLADE U CRNOJ GORI

GRUPA ZAINTERESOVANIH STRANA

<i>r.b.</i>	<i>Ime i prezime</i>	<i>Institucija/organizacija</i>
1.	Adriana Resulbegović	NVO Centar za mlade - Proactive
2.	Adrijana Husić	NVO Omladinski kulturni centar Juventas
3.	Anđela Škurić	Kancelarija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda
4.	Bojan Baća	NVO Centar za mlade - Proactive/Student Politikologije
5.	Branka Racković	Zavod za zapošljavanje
6.	Edis Softić	NVO Društvo za borbu protiv side Crne Gore - CAZAS
7.	Igor Milošević	NVO Asocijacija za demokratski prosperitet - Zid
8.	Ivana Marojević	NVO Svetionik
9.	Jelena Joksimović	NVO Društvo za borbu protiv side Crne Gore - CAZAS
10.	Leon Đokaj	NVO BONO MODO CENTAR
11.	Ljiljana Milonjić	NVO Udruženje roditelja Crne Gore
12.	Ljiljana Šuković	Javna zdravstvena ustanova Dom zdravlja, Podgorica
13.	Ljubica Durutović	Centar za socijalni rad, Nikšić
14.	Ljubiša Leković	Opština Bijelo Polje (opšta uprava)
15.	Marko Ljuljđuraj	NVO Centar za mlade - Proactive/Student Politikologije
16.	Milorad Hajrović	NVO Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore
17.	Mirjana Rakočević	NVO Centar za mlade - Proactive
18.	Nebojša Todorović	Ministarstvo prosvjete i nauke
19.	Nikola Volkov	NVO Centar za prava djeteta Crne Gore
20.	Radomir Radević	NVO Omladinski centar Postpesimisti Crne Gore
21.	Radojka Kolundžić	Javna zdravstvena ustanova Dom zdravlja, Podgorica
22.	Slađana Petković	Forum Syd Balkans - Projekat za Crnu Goru, Kancelarija u Kotoru
23.	Snežana Simonović	NVO Djeca - Enfants
24.	Srđan Marković	NVO Omladinski kulturni centar Juventas
25.	Tanja Tankosić Kelly	NVO Centar za razvoj nevladinih organizacija - CRNVO
26.	Vlado Koprivica	Centar za stručno obrazovanje
27.	Velibor Rašović	NVO Centar za prava djeteta Crne Gore

RADNE GRUPE

<i>r.b.</i>	<i>Ime i prezime</i>	<i>Institucija/organizacija</i>	<i>Radna grupa</i>
1.	Neđeljka Sindik	NVO ASK	Ljudska prava
2.	Siniša Bjeković	Centar za ljudska prava Univerziteta Crne Gore	Ljudska prava
3.	Nikola Đurašković	NVO Kancelarija za zaštitu učeničkih prava i brigu o učeničkom standardu	Ljudska prava
4.	Mišo Pejковиć	NVO Društvo za borbu protiv side Crne Gore - CAZAS	Mladi i zdravlje
5.	Ivana Vojvodić	NVO Omladinski kulturni centar Juventas	Mladi i zdravlje
6.	Lidija Ivanović - Šćepanović	Ministarstvo zdravlja	Mladi i zdravlje
7.	Goran Macanović	Centar za socijalni rad - Nikšić	Informisanost i mobilnost
8.	Aleksandra Marić	NVO Media Centar Mladih - Herceg Novi	Informisanost i mobilnost
9.	Nada Vojvodić	Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom i evropske integracije	Informisanost i mobilnost
10.	Vlado Koprivica	Centar za stručno obrazovanje	Obrazovanje mladih
11.	Jasmina Četković	Univerzitet Crne Gore - Ekonomski fakultet	Obrazovanje mladih
12.	Ljiljana Milonjić	NVO Udruženje roditelja Crne Gore	Obrazovanje mladih
13.	Vesna Vučurović	Zavod za školstvo	Obrazovanje mladih
14.	Sabra Dragovoja	Forum Syd Balkans - Projekat za Crnu Goru, Kancelarija u Ulcinju	Obrazovanje mladih
15.	Marijana Mugoša	Opština Podgorica	Zapošljavanje mladih
16.	Branka Racković	Zavod za zapošljavanje	Zapošljavanje mladih
17.	Željko Bojović	NVO Centar za zapošljavanje i rehabilitaciju "Falcon"	Zapošljavanje mladih
18.	Boris Mihailović	Savez sindikata Crne Gore	Zapošljavanje mladih
19.	Dijana Popović - Gavranović	Centar za socijalni rad - Podgorica	Mladi i porodica
20.	Marina Zec - Medin	NVO Udruženje roditelja Crne Gore	Mladi i porodica
21.	Milan Marjanović	NVO Udruženje roditelja Crne Gore	Mladi i porodica
22.	Iva Rakočević	Student Ekonomskog fakulteta	Slobodno vrijeme
23.	Anđelija Kovačević	NVO Društvo za ravnopravnost i toleranciju	Slobodno vrijeme
24.	Slađana Petković	Forum Syd Balkans - Projekat za Crnu Goru, Kancelarija u Kotoru	Slobodno vrijeme
25.	Miodrag Eraković	NVO Agencija za lokalnu	Učešće mladih u životu

		demokratiju	društva
26.	Danijela Bošković	NVO Centar za monitoring - CEMI	Učešće mladih u životu društva
27.	Radoje Stanić	NVO Društvo mladih ekologa - Nikšić	Učešće mladih u životu društva
28.	Srđan Marković	NVO Omladinski kulturni centar Juventas	Mladi i kultura
29.	Zoran Šoškić	Gradsko pozorište Podgorica	Mladi i kultura
30.	Tamara Joković	Ministarstvo kulture i medija	Mladi i kultura

KOORDINACIONI ODBOR

- ✓ *Anđa Backović, Nacionalna kordinatorica, Ministarstvo prosvjete i nauke*
- ✓ *Ajša Hadžibegović, Forum Syd Balkans - Projekat Crna Gora*
- ✓ *Aleksandra Zeković, NVO Asocijacija za demokratski prosperitet - Zid*
- ✓ *Anica - Maja Boljević, Catholic Relief Services - CRS*
- ✓ *Darko Gazdić, Opština Pljevlja*
- ✓ *Fatima Naza, NVO Centar za romsku inicijativu*
- ✓ *Maja Luketić, Centar za socijalni rad - Podgorica*
- ✓ *Marija Nenezić, Uprava za sport i omladinu*
- ✓ *Milan Šaranović, NVO Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore*
- ✓ *Mira Dašić, Svjetska zdravstvena organizacija*
- ✓ *Olivera Komar, NVO Centar za monitoring - CEMI*
- ✓ *Sabahudin Delić, Ministarstvo za zaštitu prava pripadnika nacionalnih i etničkih grupa*
- ✓ *Veljko Ščekić, Kancelarija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda*

Grupa za finansije i prikupljanje sredstava

- Ana Stojović- Janković, Save the Children Funds UK
- Nebojša Todorović, Ministarstvo prosvjete i nauke
- Slobodan Živković, NVO Asocijacija za demokratski prosperitet - ZID

I i II KRUG KONSULTACIJA

NEVLADINE ORGANIZACIJE/UDRUŽENJA

- NVO »Djeca - Enfants«,	- Centar za građansko obrazovanje CGO,
- NVO Udruženje roditelja Crne Gore,	- SOS - telefon za žene i djecu žrtve nasilja Podgorica,
- Centar za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO),	- Evropski pokret u Crnoj Gori EPuCG,
- Omladinski kulturni centar Juventas,	- Mladi Crne Gore,
- Asocijacija za demokratski prosperitet - Zid,	- Fondacija za stipendiranje Roma,
- Centar za mlade - Proactive,	- ASK,
- Bono Modo Centar,	

- Društvo za borbu protiv SIDE Crne Gore - Cazas,
- Educo centar,
- Centar za monitoring - CEMI,
- Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore,
- Zeleni Crne Gore,
- Dječiji savez Bijelo Polje,
- Bona fides - CG,
- Žene za bolje sutra,
- Udruženje Poljaka nastanjenih u Crnoj Gori,
- Društvo računovođa i revizora Bijelo Polje,
- NVO Bjelasica - Bijelo Polje,
- NVO Škola više,
- Udruženje Vrijedne ruke Bihora,
- SOS - telefon za žene i djecu žrtve nasilja Berane,
- Omladinski savjet Berane,
- Društvo mladih ekologa - Nikšić,
- SOS - telefon za žene i djecu žrtve nasilja Nikšić,
- Savez udruženja roditelja djece sa teškoćama u razvoju »Naša inicijativa«,
- Udruženje Humanitarac Nikšić,
- NVO »OEM« Nikšić,
- Udruženje roditelja djece ometene u razvoju - Cetinje,
- Srednjoškolski omladinski centar Cetinje,
- Ženski medijski centar Crne Gore,
- Društvo novinara Cetinja,
- Udruženje tjelesno invalidnih lica Crne Gore,
- Građansko informativno - edukativni centar - Cetinje,
- STELLA - Montenegro,
- NVO Otvorena škola - Bar,
- ANIMA - Centar za žensko i mirovno obrazovanje,
- Expeditio,
- Forum Syd Balkans - Projekat za Crnu Goru, Kancelarija u Kotoru,
- Nevladino udruženje za likovnu umjetnost, strip, karikaturu i animirani film »Andrija Maurović« Kotor,
- Udruženje za primjenu, edukaciju i zaštitu ljudskih prava djeteta,
- Udruženje raseljenih lica - Kosmet,
- Radio Adriatic,
- Odbori građana (International Relief and Development - IRD),
- Sportska udruženja,
- Američko - crnogorsko društvo prijateljstva...

USTANOVE/INSTITUCIJE

- Biroi rada - Bar, Kolašin, Nikšić, Podgorica,
- Centar za obrazovanje i osposobljavanje »1. Jun«,
- Centar za socijalni rad - Podgorica,
- Centar za socijalni rad - Berane,
- Centar za stručno obrazovanje,
- Dječiji dom «Mladost» - Bijela
- Kancelarija zaštitnika ljudskih prava i sloboda,
- Kliničko - bolnički centar,
- Komesarijat za izbjeglice i raseljena lica,
- Kulturno informativni centar "Budo Tomović",
- Javna zdravstvena ustanova Dom zdravlja - Podgorica,
- Ministarstvo prosvjete i nauke,
- Ministarstvo rada i socijalnog staranja,
- Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom i evropske integracije,

- Ministarstvo zdravlja,
- Uprava za sport i omladinu,
- Zavod za zapošljavanje...

ŠKOLE/FAKULTETI

- Savjeti mladih (Srednja mješovita škola '25. maj' - Tuzi, Srednja ekonomska škola »Mirko Vešović« - Podgorica, Ekonomsko-ugostiteljska škola - Nikšić),
- Srednje škole - Bijelo Polje, Berane, Nikšić, Kotor, Žabljak, Bar, Podgorica,
- Univerzitet Crne Gore:
  - a) Studenti Ekonomskog fakulteta (Odsjek za menadžment) - Bijelo Polje,
  - b) Studenti Fakultet dramskih umjetnosti - Cetinje,
  - c) Studenti Fakulteta likovnih umjetnosti - Cetinje,
  - d) Studenti Muzičke akademije - Cetinje,
  - e) Studenti Fakulteta za turizam i hotelijerstvo - Kotor,
  - f) Studenti Filozofskog fakulteta - Nikšić,
  - g) Studenti Građevinskog fakulteta - Podgorica,
  - h) Studenti Ekonomskog fakulteta - Podgorica,
  - i) Studenti Medicinskog fakulteta - Podgorica,
  - j) Studenti Metalurško-tehnološkog fakulteta - Podgorica,
  - k) Studenti Pravnog fakulteta - Podgorica,
  - l) Studenti Prirodno-matematičkog fakulteta - Podgorica,

U FINALNOJ OBRADI OVOG DOKUMENTA UČESTVOVALI SU:

- Adriana Resulbegović, NVO Centar za mlade - Proactive,
- Ajša Hadžibegović, Forum Syd Crna Gora - Projekat Crna Gora,
- Anđa Backović, Nacionalni Koordinator, Ministarstvo prosvjete i nauke,
- Anica - Maja Boljević, Koordinacioni odbor,
- Igor Milošević, NVO Asocijacija za demokratski prosperitet - Zid,
- Mirjana Rakočević, NVO Centar za mlade - Proactive.

ANEKS 2.

Rječnik sa pojašnjenjima i definicijama korištenih termina i skraćenice

Agenda:

dnevnik/zbornik propisa/Knjiga/lista koja sadrži spisak stvari koje treba obaviti.

Akreditacija:

procedura kojom se provjerava, ocjenjuje i priznaje sistem znanja, obrazovnih programa i sl., na osnovu usvojenih standarda.

Aktivna politika zapošljavanja:

strateški planirane mjere usmjerene prema rješavanju problema nezaposlenosti mladih.

Bolonjska deklaracija:

Bolonjskom deklaracijom se, 1999. godine, 29 zemalja obavezalo na zajedničku reformu visokog obrazovanja. Sada je broj potpisnica ove deklaracije oko 40. Njen krajnji cilj je kreiranje jedinstvenog evropskog prostora visokog obrazovanja do 2010. godine, unutar okvira različitih kultura, jezika i obrazovnih sistema.

Civilno društvo:

U modernom značenju, civilno društvo se može označiti kao jedno polje koje se konstituiše izvan političkog društva, i počiva na principima jednakosti, pluraliteta ili većine i principima tolerancije, a čija je glavna funkcija da u prostor političke javnosti unese raspravu o suštinskim pitanjima koja su ključna za razvoj demokratskog društva.

Demografsko starenje:

starenje stanovništva. Demografija je statističko proučavanje kretanja i razvoja stanovništva.

Demokratija:

Označava vlast naroda, oblik vlasti u kojem sve odluke neke države donosi direktno ili indirektno većina njenih građana/ki

kroz poštene izbore. Modernu demokratiju mogli bismo definisati kao sistem vlasti u kojem konačna politička moć, ili suverenitet, pripada narodu, bilo direktno ili putem izabраних predstavnika/ca.

Didaktička sredstva:

nastavna sredstva; sredstva koja se koriste u nastavi da se ostvare ciljevi nastavnog programa (npr. udžbenici, modeli i sl.).

Diskriminacija:

ograničavanje prava. Diskriminacija predstavlja različita ponašanja prema grupama (pojedincima) kojima se ne priznaju jednaka prava.

Dječji parlament:

Dječji parlament se bavi pitanjima i problemima od značaja za položaj i prava učenika osnovnih i srednjih škola i ukupnim ambijentom u kojem žive; predlaže nadležnim organima i službama pitanja koja treba rješavati, kao i način njihovog rješavanja i učestvuje u odlučivanju.

Etničke grupe:

grupe ljudi formirane na bazi njihove pripadnosti određenom narodu.

Evaluacija:

Procjena određenih procesa i promjena u njemu, prema unaprijed utvrđenim kriterijumima i standardima.

Funkcionalna pismenost:

pismenost je, prije svega, vještina čitanja i pisanja, sposobnost ljudi da misli i osjećanja izraze gramatički i jezički pravilno. Ideja o funkcionalnoj ukazuje na još šire značenje. Osoba je funkcionalno pismena kada poznaje opšta i stručna znanja iz različitih oblasti ljudskog života i rada, i kada joj postignuća u čitanju, razumijevanju, pisanju i aritmetici omogućavaju da nastavi da koristi ove vještine i za potrebe sopstvenog razvoja i za razvoj društvene zajednice.

HIV/AIDS:

HIV je virus koji izaziva AIDS ili SIDA-u (stečeni sindrom gubitka imuniteta). Karakteriše se oslabljenim imunitetom organizma, i njegovom izloženošću različitim infekcijama.

Incidenca:

stopa (npr. stopa obolijevanja od neke bolesti).

Kurikulum:

obuhvata nastavni plan i program. U širem značenju, kurikulum čine svi sadržaji, procesi i aktivnosti kojima se ostvaruju ciljevi i ishodi obrazovanja, bilo da su oni utvrđeni na nacionalnom (centralnom) nivou ili na lokalnom (školskom).

Kvalitativno istraživanje

Istraživački metod koji informacije mjeri na osnovu mišljenja i vrijednosti i obezbjeđuje bolje razumijevanje, stavova, ponašanja, motivacije itd. Analiza dobijenih informacija je interpretativna, impresionistička i dijagnostička.

Kvantitativno istraživanje

Proučavanje čiji je cilj kvantifikovanje stavova i ponašanja, mjerenje varijabli od kojih zavise, upoređivanje i ukazivanje na njihov odnos. Ovaj tip istraživanja obezbjeđuje neophodnu vezu između empirijskih opažanja i matematičkog prikaza njihovih odnosa.

LGBTIQ:

Skraćenica koja se u stručnoj literaturi koristi da jednom riječju opiše homoseksualnu, biseksualnu, transrodnu i interseksualnu zajednicu kao i heteroseksualne osobe koje sebe vide ili žive svoj život van hetero-patrijarhalnih normi. Ova riječ se također odnosi na aktivizam, pokret, teorijski pravac.

Ljudska prava:

Ljudska prava su prava koje svako ljudsko biće, bez izuzetka, treba da uživa. Obuhvataju društvena prava (rad, dom, hrana, itd.) i politička prava (sloboda misli i izražavanja, zaštita od zatvaranja i mučenja, itd.).

Marginalizovane grupe:

grupe ljudi koje žive na “marginama”, granicama društva, izdvojene iz procesa donošenja odluka u zajednicama (Romi, homoseksualci, rasne ili nacionalne manjine, siromašni ljudi i žene, itd.).

“Mejnstrim“:

zvanični, opšteprihvaćeni.

Milenijumski razvojni ciljevi:

ciljevi definisani na generalnom zasjedanju Ujedinjenih Nacija 2000. godine (Milenijumski Samit), za očuvanje *principa ljudskog digniteta, ravnopravnosti i jednakosti na globalnom nivou*. Neki od njih su: iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi, ravnopravnost polova, smanjenje smrtnosti djece, ekološka stabilnost, ostvarivanje univerzalnog osnovnog obrazovanja itd.

Monitoring:

posmatrati i pratiti određene procese i promjene u njemu koristeći unaprijed utvrđene kriterijume ili standarde.

Nasilje u porodici:

ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava tjelesni integritet, duševno zdravlje ili mir drugog člana porodice. Takođe, označava i zloupotrebu (emocionalnu, socijalnu, fizičku i seksualnu) djece, starih ljudi, supružnika i drugih ukućana, obično od strane člana porodice ili nekog drugog ukućana.

Nezaposleni:

lica registrovana na berzama rada kao lica koja traže posao.

Nostrifikacija diploma:

označava postupak (regulisan zakonom) davanja ravnopravnosti svjedočanstvu, diplomu i drugim ispravama, stečenim u inostranim školama, odgovarajućim diplomama i ispravama domaćih škola.

«Odliv mozgova»:

masovno raseljavanje obrazovanih mladih ljudi u druge zemlje usljed ekonomske, društvene i političke krize.

Održivi razvoj:

razvoj na bazi planiranog i pažljivog korišćenja prirodnih resursa, koje obezbjeđuje i budućim generacijama bar isti nivo korišćenja. Često se naziva i uravnoteženim razvojem, jer podrazumijeva ravnotežu između uzimanja i obnavljanja.

Ombudsman:

zaštitnik/ca ljudskih prava i sloboda. Nema snagu da presuđuje ili direktno donosi odluke, ali ukazuje i otkriva slučajeve kršenja ljudskih prava i preporučuje način njihove zaštite i poštovanja.

Participacija:

mogućnost učešća u kreiranju i donošenju odluka u svim sferama i nivoima društva.

Potrebe:

potrebe nastaju kada čovjek doživi nedostatak nečega, u sebi ili svojoj sredini (npr. hrane, skloništa, ljubavi, društva, sigurnosti, informacija itd.) i kada osjeća nužnost da popravi takvo stanje. Njihov cilj je da se ponovo uspostavi stanje dovoljnosti, ravnoteže, koje je bilo poremećeno.

Predrasude:

Pred - rasuđivanje predstavlja donošenje suda (stvaranje mišljenja) o drugome bez stvarnog poznavanja te osobe/grupa.

Preduzetništvo:

skup znanja, sposobnosti i veština potrebnih za optimalno vođenje nekog preduzeća ili posla.

Prevalenca:

tendencija rasta; *prevalencija* prevaga, jača vrijednost (npr. rast broja oboljelih)

Prevenција:

skup unaprijed planiranih mjera i postupaka, kojima se izbjegavaju ili sprječavaju posljedice npr. u medicini

spriječavanje neke bolesti (npr. vakcinacija je preventivna mjera) .

Prigovor savjesti:

prigovor savjesti je odbijanje učešća u onim radnjama koje savjest prigovarača ne odobrava. lako se najčešće odnosi na služenje vojnog roka, davanja podrške i učestvovanja u ratnim opcijama, nošenja uniforme i oružja zbog vjerskih ili moralnih uverenja, postoje i druge vrste prigovora savjesti, poput pokreta za zabranu eksperimenata nad životinjama.

Rad «na crno»:

angažovanje lica bez zasnivanja radnog odnosa; osobe koje rade «na crno» nemaju pravo na zdravstvenu zaštitu i penziono osiguranje.

Radionica:

savremeni oblik grupnog rada sa ograničenim ciljevima. Učesnici se ciljno okupljaju radi konkretne “praktične” obuke ili takve obuke u kojoj polaznici zaista aktivno učestvuju u procesu. Naglašava rješavanje problema uz aktivnu participaciju, koristi mnoge kreativne tehnike i može se organizovati na bilo koju temu i za sve uzraste.

Ratifikacija međunarodnih ugovora:

potvrda koju organi vrhovne državne vlasti daju međunarodnom ugovoru kojeg su sklopili opunomoćenici ugovarajućih država.

Rodna ravnopravnost:

jednakost normi, uloga i pravila u društvu i državi, sloboda ličnosti i ličnog izbora u odnosu na odredbu muškog i ženskog pola.

Savjet roditelja:

savjet roditelja je savjetodavno tijelo, koje sačinjavaju predstavnici roditelja učenika. On direktno učestvuje u utvrđivanju prijedloga za donošenje značajnijih odluka koje se odnose na stvaranje boljih uslova rada škole i njenog opremanja u skladu sa pedagoškim standardima.

Sertifikacija:

potvrda, pisani dokaz, uvjerenje, kojeg izdaje ovlaštena ustanova ili tijelo, da je neka osoba, prema određenim mjerilima ili kriterijumima, stekla znanja, sposobnosti i vještine, čime se dokazuje stručna osposobljenost i kvalifikovanost te osobe.

»Siva ekonomija«

svaka protivzakonita aktivnost usmjerena ka sticanju ekonomske koristi kojom se nanosi finansijska i druga šteta prije svega državi, kao i onim subjektima koji posluju u skladu sa propisima: neplaćanje ili plaćanje u smanjenom obimu poreza, akciza, carina, kao i doprinosa koji prate isplate zarada zaposlenih itd.

Strateški plan:

pisani dokument koji služi kao dugoročni vodič organizacija, institucija, i ostalih organizovanih subjekata, i doprinosi njihovom razvijanju u skladu sa potrebama korisnika.

Tehno-ekonomski viškovi:

ljudi koji ostaju bez posla usljed likvidacije, stečaja preduzeća ili opadanja potrebe za radnom snagom.

Tele-apel službe za mlade:

služba informativno-savjetodavnog karaktera, gdje mladi mogu dobiti informacije, savjet i stručnu pomoć.

Trening:

trening je skup radionica ili drugih oblika grupnog rada čiji je cilj usvajanje znanja i vještina, razvoj sposobnosti i unapređivanje stavova učesnika. Zahtjeva precizno definisanu metodologiju, plan rada i obuhvata aktivnu uključenost i razmjenu među učesnicima, kao i stvaranje veze između teorije i prakse.

Validacija:

potvrda/ovjera; priznavanje pravne važnosti nekog akta.

Vulnerabilne/ranjive grupe:

osjetljive društvene grupe (samohrane majke, osobe sa hendikepom, izbjeglice, stari ljudi itd.)

Zainteresovana grupa:

svi pripadnici jedne zajednice koji imaju interes kada je u pitanju rješavanje određenog problema, odnosno svi oni na koje bi uticalo donošenje jedne ili druge odluke.

Zajednice učenika:

zajednica učenika se obrazuje u osnovnoj školi radi razvijanja samostalnosti, jačanja discipline i odgovornosti za rad i uspjeh učenika, kao i njihove saradnje sa nastavnicima i organima škole.

Zakonski oblici učešća građana:

pravo na učešće građana u javnom životu lokalne zajednice. Zakonski utemeljeni oblici učešća građana su na pr. građanska inicijativa, zbor građana i referendum.

Zaposleni:

statistički registrovana lica koja obavljaju plaćeni posao na bazi formalnog, trajno ili privremeno važećeg, ugovora.

Literatura:

Damjanović, R.: Leksikon pedagoško-psiholoških pojmova i izraza, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Podgorica, 2006.

Vujaklija, M.: Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd, 1980.

Platforma See Q mreze

Klajić, B.: Rječnik stranih riječi, izraza i kratica, Zora, Zagreb, 1962.

Wikipedia - elektronska enciklopedija

Material Research Society

Ipsos

SKRAĆENICE

AIDS - Sindrom stečenog nedostatka imuniteta
CEDEM - Centar za demokratiju i ljudska prava
DODEST - Dom omladine - dramska eksperimentalna scena Titograd
DST - Dobrovoljno savjetovanje i testiranje
ETF - Evropska fondacija za obuku
EU - Evropska unija
FIAT - Festival internacionalnog alternativnog teatra
HIV - Virus humane imunodeficijencije
ICNY - Međunarodni savjet nacionalne omladinske politike
M&E - Monitoring i evaluacija
MEOIEI - Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom i evropske integracije
MIP - Ministarstvo inostranih poslova
MKM - Ministarstvo kulture i medija
MP - Ministarstvo pravde
MPIN - Ministarstvo prosvjete i nauke
MPIS - Ministarstvo pomorstva i saobraćaja
MPSiV - Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede
MRSS - Ministarstvo rada i socijalnog staranja
MT - Ministarstvo turizma
MZ - Ministarstvo zdravlja
MZŽSUP - Ministarstvo zaštite životne sredine i uređenja prostora
NATO - Organizacija Sjeverno-atlantskog sporazuma
NFO - Neformalno obrazovanje
NPAM - Nacionalni plan akcije za mlade
NVO - Nevladina organizacija
OEBS - Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju
OSI/OSH - Osobe sa invaliditetom/Osobe sa hendikepom
PAS - Psihoaktivne supstance
PPB - Polno prenosive bolesti
RCG - Republika Crna Gora
RG - Radna grupa
SFRJ - Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SPI - Seksualno prenosive infekcije
SRZ - Seksualno reproduktivno zdravlje
SZO - Svjetska zdravstvena organizacija
TVCG - Televizija Crne Gore
UN - Ujedinjene nacije
UNDP - Program za razvoj Ujedinjenih nacija
UNICEF - Dječiji fond Ujedinjenih nacija
ZAMTES - Zavod za međunarodnu kulturnu i tehničku saradnju
ZZZ CG - Zavod za zapošljavanje Crne Gore
ZIKS - Zavod za izvršenje krivičnih sankcija